SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS TERTIUS.

M. T. CICERO.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE NOVISSIMA

IO. AVGVSTI ERNESTI

CVM EIVSDEM NOTIS

ET CLAVE CICERONIANA.

EDITIO PRIMA AMERICANA.

TOM: III.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

.....

MDCCCXV.

SCRIPTORES ROMANI.

TOMUS TERTIUS.

M. T. CICERO.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA OMNIA

EX RECENSIONE NOVISSIMA

IO. AVGVSTI ERNESTI

CVM EIVSDEM NOTIS

ET CLAVE CICERONIANA.

EDITIO PRIMA AMERICANA.

TOM: III.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY.

.....

MDCCCXV.

BOSTONIAE: WELLS ET LILLY,
Typographis.

M. TULLII CICERONIS

DE

CLARIS ORATORIBUS

LIBER, QUI DICITUR BRUTUS.

ARGUMENTUM.

Perfecti oratoris quam effingit in Libris de Oratore speciem, eam omnes omnium aetatum oratores percensendo, si qua possit invenire, quaerit in hoc de claris Romanis Oratoribus libro. Post praefationem, quae de Hortensii morte conqueritur, et ejus sermonis occasionem demonstrat, qui hoc libro commemoratur, initium fit disserendi a Graecis, atque a Solone inde qui in dicendo valuerunt breviter commemorantur a c. 7—13. Deinde producuntur, habita temporum ratione, Romani, a L. Bruto usque ad Ciceronem, atque id magna cum venustate, multis cum jocis tum etiam digressionibus admistis jucundis, ut sunt, de urbanitatis sono c. 46. de populo recte de oratore judicante c. 49. sq. de Attico dicendi genere c. 82.

Cum e Cilicia decedens, Rhodum venissem, et eo 1
mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. nam et amico amisso, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, et cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo juratus judicium dignitatis meae fecerat, et inauguratum ab eodem;

ex quo, augurum institutis, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientium civium, bonorumque penuria, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reipublicae tempore exstinctus, et auctoritatis, et prudentiae suae triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriae proditum est, poëtas nobiles poëtarum aequalium morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum praesertim non modo numquam sit aut illius a me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adjutus et communicando, et monendo, et favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit e vita, suo magis, quam suorum civium tempore, et tum occidit, cum lugere facilius rempublicam posset, si viveret, quam juvare; vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benivolentia potius, quam misericordia prosequamur, ut, quotiescumque de clarissimo et beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam frui nobis non licet; nostrum est id malum: quod modice feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur; sum-

nam ejus felicitatem non satis grato animo interpretamur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera for- 2
tasse desideraret una cum reliquis bonis et fortibus civibus; hunc autem [1] praeter ceteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, et Romanis Graecisque auribus digna, spoliatum atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non auctoritatis [2] armis egere rempublicam, quae didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quaeque erant propria cum praestantis in republica viri, tum bene moratae et bene constitutae civitatis. Quodsi fuit in republica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium, boni civis auctoritas et oratio; tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est [3] aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, quod, quo tempore aetas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiae, neque desidiae, sed otii moderati, atque honesti; cumque ipsa oratio jam nostra canesceret, haberetque suam quandam maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt ea sumta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quem-

[1] *praeter ceteros, aut cum p.*] Vulgati *et pr. c.* Delevi *et*; deberet enim sequi *et*, non *aut*, quod foret absurdum. non enim potest aliquis et solus et cum paucis facere quid. Forma usitata est *vel pr. cet.*, *vel cum p.* Quia hic in altero membro est *aut*, debebat in primo pariter esse *aut*, quod, propter proxime antecedens *autem*, parum suave erat. Itaque Cicero scripsit sic, ut edidimus.

[2] *armis egere*] desiderare, uti velle, etc. sic et alibi. v. Clav.

[3] *aut errore h. a. timore.*] *Errore* primus edidit Aldus pro *terrore*: quam correctionem Gruterus frustra Rivio tribuit: quamquam ipse forte ingenio vidit, quod ex Aldo discere poterat.

admodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque ii mihi videntur fortunate beateque vixisse, cum in ceteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui licuit. quorum memoria, et recordatio in maximis nostris gravissimisque curis jucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus.

3 Nam cum inambularem in xysto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum adspectu omnis, quae me angebat de republica, cura consederit. Quos postquam salutavi, quid vos, inquam, Brute et Attice, nunc? quid tandem novi? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium, et aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. Vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis, et absenti magna solatia dedistis. nam vestris primum litteris recreatus, me ad pristina studia revocavi. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi visus est et monere te prudenter, et consolari amicissime. Recte, inquam, est visus. nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius valitudinis tanquam ad adspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut, post Cannensem illam calamitatem, primum Marcelli ad Nolam proelio populus se Romanus erexit, posteaque prosperae res deinceps multae consecutae sunt: sic post rerum

nostrarum et communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe, et capio magnum fructum, si quidem quod volui, tanta in re consecutus sum. Sed scire cupio, quae te Attici litterae delectaverint. Istae vero, inquam, Brute, non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam praeclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi jacentem excitavit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, et, ut mihi quidem visum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, 4
Optatissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui posset esse? Ille vero et nova, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quae cum studiose tractare coepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutaris fuit, admonuitque, Pomponi, ut a te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hesiodium laudatur a doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. Ego autem [4] voluntatem tibi profecto emetiar: sed rem

[4] *voluntatem t. emetiar.*] Speciosa est Rivii et Lamb. correctio *remetiar*, quia de reddendo ac remunerando sermo fuit. Sed de re reddenda erat sermo, non de voluntate, ut hic. Itaque vulgatum non inepte stare posse videatur.

ipsam nondum posse videor; idque ut ignoscas, a te peto. Nec enim ex novis (ut agricolae solent) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi. sic omnis foetus repressus, exustusque flos siti veteris ubertatis exaruit: nec [5] ex conditis, qui jacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui paene solis patuit, obstructus est. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto et derelicto solo; quod ita diligenter colemus, ut impendiis etiam augere possimus largitatem tui muneris: modo idem noster animus efficere possit, quod ager, qui cum multos annos quievit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille, Ego vero et exspectabo ea, quae polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, et erunt mihi pergrata, si solveris. Mihi quoque, inquit Brutus, [6] et exspectanda sunt ea, quae Attico polliceris, etsi fortasse ego a te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, se in-
5 commodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius a te cavero, amplius eo nomine neminem, cujus petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem [7] ausus sim. nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, et acrem fore. Tum Pomponius, Ego vero, inquit,

[5] *ex conditis*] int. libris, quos scriptos, sed nondum editos habet. Post, *ad quos paene solis nobis aditus patuit*, int. quos prope nemini legendos dedimus. Illo, quo scripsit tempore, ab istis libris aberat, ut legere aut aliis dare non posset.

[6] *et exspectanda - - - etsi f.*] *Et* delendum est, quod additum est, quia id ante erat: *et exspectabo*, *quae polliceris*, etc. nam nil ei hic respondet. Sensus est: ego quoque exspectare debeo, nec cogere te ad scribendum: fortasse tamen exigam, etc. Res nimis clara est. Mox *incommodo* capiendum pro adverbio: nam sic et *commodo* usurpatur: nec opus est correctione ab quibusdam tentata. *Se* ante *incommodo* abest ed. Venet. 1485.

[7] *ausus sim.*] Guilielmius corr. *ausim.* Sic e Ms. reg. notat Alemannus.

Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modo primum animadverti paullo te hilariorem. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego a te peto. Quidnam id? inquam. Ut scribas, inquit, aliquid. jampridem enim conticuerunt tuae litterae. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil a te sane postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsi, atque incensi sumus. Sed illa cum poteris, [8] atque ut possis rogo. Nunc vero, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quaerimus. Quidnam est id? inquam. Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse coepissent, qui etiam, et quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulissem, magnopere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quae coeperas, et Bruto, et mihi. Ego vero, inquam, [9] si potuero, faciam vobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paullum animum, aut sane (si potes) libera.

Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat a me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi atque optimi regis, ornatissime et copiosissime a Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab 6
isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deflevisse judiciorum vastitatem, et

[8] *atque ut possis.*] Lepidum scil. est, aliquem rogare, ut possit. scriba stultus sic fecit. corr. *potes*. Nempe facetum est rogare, ut faciat, quemadmodum possit, indicatque, nil melius exspectari posse, quam facere possit.

[9] *si potuero*] scr. *si potero*.

fori. Feci, inquam, istuc quidem, et saepe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebro in mentem venit vereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua et natura admirabilis, et exquisita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, et, cum tibi aetas nostra jam cederet, fascesque summitteret, subito in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Ceterarum rerum causa, inquit, istuc et doleo, et dolendum puto; dicendi autem me non tam fructus, et gloria, quam studium ipsum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te praesertim tam studioso. Etenim dicere bene nemo potest, [10] nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiae verae dat operam, dat prudentiae, qua ne maximis quidem in bellis aequo animo carere quisquam potest. Praeclare, inquam, Brute, dicis, eoque magis ista dicendi laude delector, quod cetera, quae sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. eloquentem neminem video factum esse victoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, et quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc vero sine ulla dubitatione confirmaverim, sive illa arte pariatur aliqua, sive exercitatione quadam, sive natura; rem

[10] *nisi qui prudenter intelligit.*] Videtur leg. *intelligat.*

unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex
quinque rebus constare dicitur, earum unaquaeque est
ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium
concursus maximarum, quantam vim, [11] quantamque
difficultatem habeant, existimari potest. Testis est 7
Graecia, quae cum eloquentiae studio sit incensa,
jamdiuque excellat in ea, praestetque ceteris, tamen
omnes artes vetustiores habet, et multo ante non
inventas solum, sed etiam perfectas, quam haec est a
Graecis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam
cum intueor, maxime mihi occurrunt, Attice, et quasi
lucent Athenae tuae: qua in urbe primum se orator
extulit, primumque etiam monumentis et litteris oratio
est coepta mandari. Tamen ante Periclem, cujus
scripta quaedam feruntur, et Thucydidem, qui non
nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera
nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, et
oratoris esse videatur. Quamquam opinio est, et
eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, et
paullo seniorem etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc aetatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia praestitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic aetati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes: quibus temporibus quod dicendi genus viguerit, ex [12] Thucy-

[11] *q. difficultatem habeant.*] Pendet e *concursus;* unde esse debet *habeat*, nec ad artes referri potest.

[12] *Thucydidis.*] Ex ed. Rom. revocari voluit *Thucydidi* Rivius, idque receptum a Grutero. non placet iste archaismus, quem in Oratore quoque e libris correximus.

didis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, et ob eam ipsam causam
8 interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, et facta quodammodo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito exstiterunt: tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus [13] Ceus, Hippias Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quae fuerat antiquior, sed haec, in qua de bonis rebus et malis, deque hominum vita et moribus disputatur, inventa dicitur. quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus rejiciamus: ad oratores, a quibus degressi sumus, revertamur. Exstitit igitur jam senibus illis, quos paullo ante diximus, Isocrates, cujus domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, quam [14] nemo, meo quidem judicio, est poëta consecutus. is et ipse scripsit multa praeclare, et docuit alios: et cum cetera melius, quam superiores, tum

[13] *Ceus.*] Sic scribendum erat, ut supra L. II, non *Ceius.* Vetus lectio fuit *Chius*, unde Aldus fecit *Cius:* sic et Junta.

[14] *nemo, meo quidem jud.*] Sic e Ms. reg. Paris. dedi. Sic solet Cicero. Vulg. *nemo quidem, meo jud.*

primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum ver-
sum effugeres, modum tamen, et numerum quendam
oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi
structura, et quaedam ad numerum conclusio, nulla
erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita
opera esse quaesitam: quae forsitan laus sit: verum-
tamen natura magis, tum, casuque nonnumquam,
[15] quam aut ratione aliqua, aut observatione fiebat.
Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum
comprehendit, concluditque sententiam: quae cum
aptis constricta verbis est, cadit etiam plerumque
numerose. Nam et aures ipsae quid plenum,
quid inane sit, judicant, et spiritu, quasi neces-
sitate aliqua, verborum comprehensio terminatur:
in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe
est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensi- 9
bus non versatus, sed egregie subtilis scriptor, atque
elegans, quem jam prope audeas oratorem perfectum
dicere. nam plane quidem perfectum, et cui nihil
admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil
acute inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil
(ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non
viderit; nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleate,
quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande,
nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate,
vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic
Hyperides proximus, et Aeschines fuit, et Lycurgus,
et Dinarchus, et is, cujus nulla exstant scripta, De-
mades, aliique plures. Haec enim aetas effudit hanc
copiam; et, ut opinio mea fert, succus ille, et sanguis

15 *quam aut r. a.*] Addidi *quam* ex ed. Ald. quam videtur intelligere Rivius, veteris ed. nomine. Sic et Junt. Etiam sine libris addi debebat, ut fecere Victorius et Lamb.

incorruptus usque ad hanc aetatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palaestra. itaque delectabat magis Athenienses, quam inflammabat. processerat enim in solem, et pulverem, non ut e militari tabernaculo, sed ut e Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculis. Hic primus inflexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit: et suavis, sicut fuit, videri maluit, quam gravis: sed [16] suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: tantum ut memoriam concinnitatis suae, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, a quibus esset auditus.

10 Videsne igitur, [17] in ea ipsa urbe, in qua et nata, et alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis aetatem, et Pisistrati, de nullo, ut diserto, memoriae proditum est. At hi quidem, ut populi Romani aetas est, senes: ut Atheniensium saecula numerantur, adolescentes debent videri. Nam etsi Servio Tullio regnante viguerunt, tamen multo diutius Athenae jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin habuerit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troicis

[16] *suavitate ea, qua perf. a. non q. p.*] i. e. qua leniter afficeret et delectaret. Sed quid est *suavitate perfringere animos?* Perfringuntur animi, cum quasi coguntur ad voluntatem dicentis; quod non esse videtur a suavitate orationis. Nisi vero intelligitur suavitas e sublimi genere orationis, quae etiam vincit, et quasi cogit. Sic videtur. Certe nil melius scio. Delevi porro *et* ante *tantum*, quod e finali praecedentis verbi natum est. Sic enim solet Cicero, et sic voluit Guilielmius.

[17] *ut in ea ipsa u.*] *ut* delevi, quod pariter é finali praecedentis ...um est. Frigidum enim foret, conjungere *ut* et *quam*, in tanta ...nia.

temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, et Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem,) nisi jam tum esset honos eloquentiae; neque ipse poëta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset. cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedaemoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo saeculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane vetus. Fuit enim regnante jam Graecia, nostra autem civitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiae suae morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, tuo vero, 11
inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui et Atheniensis erat, et summo loco natus, summusque vir, et paullo aetate posterior, tantum mortuum scripsit, et in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi conscivisse mortem: hunc isti ajunt, cum taurum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et eo poto,

mortuum concidisse. Hanc enim mortem rhetorice et tragice ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam praebebat materiem ad ornatum. Quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria et Coriolano, pateram quoque a me sumas licet: praebebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: et ego cautius posthac historiam attingam, te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum fere Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quae quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis a reconditis abstrusisque rebus ad causas forenses popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaratae sunt Athenae: hujus ubertatem et copiam admiratae, ejusdem vim dicendi terroremque timuerunt.
12 Haec igitur aetas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. Nec enim in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otiique socia, et jam bene constitutae civitatis quasi alumna quaedam, eloquentia. [18] Itaque ait Aristoteles, cum sublatis in Sicilia tyrannis, res privatae longo intervallo judiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, et [19] controversa naturâ,

[18] *Itaque ait Aristoteles*] scil. in libro, qui periit; in quo omnes superiorum artes expositae erant, auctore Cicerone in L. II. de Or. et de Invent. Corradus autem affert lectionem, nescio unde, aliam, *ita*, ut et ad praecedentem sententiam pertineat, sitque totus locus versus ex Aristotelis libro: nec ei displicere videtur. Sed non est ista forma Ciceroniana, et infra insertum est narrationi, quod non est Aristotelis, sed Thucydidis.

[19] *controversa naturâ.*] Edd. pr. habent *controversia:* sed id h. l. sum nullum efficit. Si vulgata sana est, significat, gentem Siculam

artem et praecepta Siculos, Coracem et Tisiam conscripsisse. Nam antea neminem solitum via, nec arte, sed accurate tamen, et de scripto plerosque dicere: scriptasque fuisse et paratas a Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes vituperationesque conscripsisset: quod judicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affligere. Huic Antiphontem Rhamnusium similia [20] quaedam habuisse conscripta: quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides. Nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem jejunior, orationes eum scribere aliis coepisse, artem removisse. Similiter [21] Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum [22] orationes, quibus in judiciis uterentur: sed, cum ex eo [23] (quia quasi com-

natura proclivem ad controversias et lites fuisse: quod consentit iis, quae de Siculorum ingenio veteres tradidere.

20 *quaedam habuisse conscripta.*] Hoc non tradit Thucydides eo, qui hic innuitur, loco, VIII, 68. Itaque hoc ad Aristotelis narrationem pertinet, cetera modo, *quo neminem*, etc. sunt e Thucydide. itaque colon scripsi post *conscripta*.

21 *Isocratem - - artem - - negavisse.*] Plut. in Isocr. p. 838. ait, alios tradere, eum non μεθοδῳ sed ασκησει usum esse, alios autem, eum τεχνας συγγεγραφεναι.

22 *orationes quibus - - uterentur.*] Hoc negat et pernegat Isocrates in Or. περι αντιδοσεως et in Panath. p. 551. Sed sunt tamen in editis quaedam iudiciales causarum privatarum.

23 *quia quasi comm.*, etc.] Corradus *quasi* interpretatur, quia Cicero ad legem Romanam respexerit, in qua hoc cavetur, vel quia, proprie et ακριβως loquendo, contra legem illam non commiserit; quod melius. Isocrates περι αντιδ. p. 750. dicit παρα το δικαιον εν τοις αγωσι πλεονεκτειν, quamquam sine legis mentione. Si Cicero ad

mitteret contra legem, quo quis judicio circumveniretur,) [24] saepe ipse in judicium vocaretur, orationes aliis destitisse scribere, totumque se [25] ad artes com-
13 ponendas transtulisse. Et Graeciae quidem oratorum [26] partus atque fontes vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres; ad ipsorum, sane recentes. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia et in domesticis et in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, supicari libet. Lacedaemonium vero usque ad hoc tempus, audivi, fuisse neminem. Menelaum ipsum, dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in universa eloquentia laudem non habet. At vero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximique huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel e Pi-

legem Rom. allusit, *quia* delendum est, quod mihi valde placet. Nam Cicero sic in talibus allusionibus solet: eo servato, signa parentheseos tollenda sunt. Sensus est: quasi quid fecisset, per quod aliquis in judicio circumveniretur.

[24] *saepe ipse in judicium vocaretur.*] Hujus rei nullum vestigium est apud Isocratem, qui id taciturus non videtur. Credo Cicoronem scripsisse *in invidiam*: nam hoc factum saepe queritur in orationibus commemoratis ante: et Plutarchus in Isocrate diserte tradit, eum *bis tantum* in judicium fuisse vocatum, sed permutationis nomine, non ob injuriam factam contra leges.

[25] *ad artes componendas.*] *Comp.* in duobus Mss. non invenit Lamb. in alio Corradus. Sed genuinum et e Graeco expressum puto. Nam Plutarchus l. c. diserte tradit, auctores quosdam dicere, eum τεχνας γεγραφεναι. de τεχναις istis v. Cresoll. theatr. rhet. p. 46.

[26] *partus atque fontes vides.*] Non bene conveniunt *partus* et *fontes*; lto minus mox *veteres* et *recentes*. Cicero scripsit sine dubio *foetus*, ı *fontes*.

raeeo eloquentia evecta est, omnes peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemque [27] illam salubritatem Atticae dictionis, et quasi sanitatem perderet, ac loqui paene dedisceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi et nimis redundantes. Rhodii saniores, et Atticorum similiores. Sed de Graecis hactenus. etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria.

Tum Brutus, Ista vero, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: jucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breviora, quam vellem. Optime, inquam: sed veniamus ad nostros, de quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim 14
putet aut celeritatem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse? qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acute arguteque conjecerit. qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit. qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit, civitatemque, perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus judiciisque devinxerit; qui collegae suo imperium abrogaverit, ut e civitate regalis nominis memoriam tolleret. quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset,

[27] *illam salubritatem.*] Hoc verbum delevit Lambinus, quia non discrepat ab *sanitatem*. An Cicero scripsit *subtilitatem*, quae est illa ipsa salubritas et sanitas, quam Atticis saepe tribuit, ut sal. et san. Sic c. 17. *eaque subtilitate, quam Atticam vocant*. et saepe jungit Cicero proprio verbo tropicum. Quo sumto interpunctio esse debet talis, *o. i. subt. Atticae dictionis, quasi s.* Sed Lambini ratio etiam bona est, et Ciceronis consuetudini consentiens. Interim ex ed. Ven. addidi *et*,

eumque montem, qui Sacer appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, et eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatam, legibus et concionibus suis mitigaverit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum jamjam inclinatum, a Pyrrhi pace revocaverit: possumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longe plurimum ingenio valuisse videatur: M'. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio Caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe [28] consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coëgerit; [29] quod fuit permagnum, nondum lege Maenia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum laena faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione et seditione nunciata; ut erat laena amictus, ita venit in concionem, seditionemque cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sane mihi legisse videor. tantummodo conjectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus plebis legem, de agro Gallico et Piceno viritim divi-

[28] *consulem.*] Sic pro *consules* rescripsi e Ms. reg. ed. Ald. Junt. nam unus consul de plebe creatus erat, quem non accipiebat.

[29] *quod fuit permagnum.*] Sic Ms. reg. non *fuerit*: quod dudum sic correxeram. non enim de re incerta sermo est, nec dubitanter Cicero pronunciat. Librarius fecit *fuerit*, quia praecedit *coëgerit*.

dendo, tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Q. etiam Maximus Verrucosus, orator habitus est temporibus illis, et Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem vero exstet, et de quo sit memoriae proditum, eloquentem fuisse, et ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentiae est auctor, et idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius; praesertim cum et ipse eum audiverit, et scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa esse mentitum. Est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali:

> Additur orator Corneliu' suaviloquenti
> Ore Cethegus Marcu', Tuditano collega,
> Marci filius - -

et oratorem appellat, et suaviloquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in plerisque. latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certe maxima,

> - - is dictus, ollis popularibus olim,
> Qui tum vivebant homines, atque aevum agitabant,
> Flos delibatus populi.

Probe vero. Vt enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, quam virum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt; - - *Suadaeque medulla.* Πειθὼ quam vocant Graeci, cujus effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius. ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus consul cum

P. Tuditano fuit bello Punico secundo: quaestorque his consulibus M. Cato, modo plane annis CXL ante me consulem, et idipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum, hunc vetustas, ut alios fortasse multos, oblivione obruisset. Illius autem aetatis qui sermo fuerit, ex Naevianis scriptis intelligi potest. His enim consulibus, ut in veteribus commentariis scriptum est, Naevius est mortuus: quamquam Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis, putat in hoc erratum, vitamque Naevii producit longius. Nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, viginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est, Catone censore.

Hunc igitur Cethegum consecutus est aetate Cato, qui annis IX post eum fuit consul. eum nos ut perveterem habemus, qui L. Marcio, M'. Manilio consulibus mortuus est, annis LXXXIII ipsis ante me consulem.
16 Nec vero habeo quemquam antiquiorem, cujus quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appii Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, et nonnullae mortuorum laudationes forte delectant. Et hercules hae quidem exstant: ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monumenta servabant, et ad usum, si quis ejusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, et ad illustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. Multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, [30] et a plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis in-

[30] *et a plebe transitiones.*] Sic scripsi pro *ad plebem*, quod totus contextus et res et exemplum requirit. Humiliores de plebe, similitudine nominis abusi, se pro patriciis gerebant.

funderentur genus: ut, si ego me a M'. Tullio esse
dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule,
anno x post exactos reges fuit. Catonis autem ora-
tiones non minus multae verae sunt, quam Attici
Lysiae; cujus arbitror plurimas esse. Est enim Atti-
cus, quoniam certe Athenis est et natus, et mortuus,
et functus omni civium munere: quamquam Timaeus
eum, quasi Licinia et Mucia lege, repetit Syracusas.
Et [31] quodam modo est nonnulla in iis etiam inter
ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breves:
sed ille Graecus ab omni laude felicior. Habet enim
certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis
opimos, quam gracilitates consectentur; quos, valitudo
modo bona sit, tenuitas ipsa [32] delectet. quamquam in
Lysia saepe sunt etiam lacerti, sic ut fieri nihil possit
valentius: verum est certe genere toto strigosior, sed
habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa ejus subtili-
tate admodum gaudeant. Catonem vero quis nostro- 17
rum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis
novit omnino? At quem virum? dii boni! mitto
civem, aut senatorem, aut imperatorem: oratorem
enim hoc loco quaerimus: quis illo gravior in lau-
dando? acerbior in vituperando? in sententiis argu-
tior? in docendo edisserendoque subtilior? Refertae
sunt orationes amplius centum quinquaginta (quas
quidem adhuc invenerim, et legerim) et verbis, et
rebus illustribus. licet ex his eligant ea, quae nota-
tione et laude digna sint; omnes oratoriae virtutes in
eis reperientur. Jam vero Origines ejus quem florem,

[31] *quodam modo - - nonnullà.*] Non placet *quodammodo*. redundat enim frigide, ut arbitror. Divisim *quodam modo* est paullo melius, pro quodam in genere, nempe tenui ac subtili.

[32] *delectet.*] Sic edidi pro *delectat*. Nam ante est *consectentur*, et post *audeant*.

aut quod lumen eloquentiae non habent? Amatores huic desunt, sicuti multis jam ante saeculis et Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. Nam ut horum concisis sententiis, interdum etiam non satis apertis [33] cum brevitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suae: quod idem Lysiae Demosthenes; sic Catonis luminibus obstruxit haec posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed et in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in Graecis antiquitate delectantur, eaque subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone [34] non noverunt quidem: Hyperidae volunt esse et Lysiae. Laudo. sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id quidem. Atque utinam imitarentur, [35] nec ossa solum, sed etiam sanguinem! gratum est tamen, quod volunt. Cur igitur Lysias et Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? Antiquior est hujus sermo, et quaedam horridiora verba: ita enim tum loquebantur. id muta, quod tum ille non potuit, et adde numeros: [36] et aptior sit oratio: ipsa verba compone, et quasi coagmenta, quod ne Graeci quidem veteres factitaverunt: jam neminem antepones Catoni. Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sententiarum orationisque formis, quae vocant σχήματα. non verisimile est, quam sit in utroque genere

[33] *cum brevitate, tum nimio acumine.*] Haec pro glossa tollit Budaeus, probante Rivio. nec displicet.

[34] *non noverunt quidem.*] An *ne nov. q.*

[35] *nec ossa solum s. e. sanguinem.*] Videtur verbum excidisse. nam *imitarentur* ossibus et sanguini non bene convenit.

[36] *et aptior sit or.*] Ms. reg. *ut ap. s. o.* non bene. Sed nec *et* placet, malimque deleri. *aptior sit oratio.* Sic respondet priori, ut alteri mox, *jam neminem a. C.* non *et jam n. a. C.*

et creber et distinctus Cato. Nec vero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, et quaerendum esse aliquid perfectius: quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem vetus, ut nullius scriptum exstet dignum quidem lectione, quod sit antiquius. sed majore honore in omnibus artibus, quam in hac una dicendi, versatur antiquitas. Quis enim eorum, qui haec minora animadvertunt, non intelligit, Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quam Canachi: nondum Myronis satis ad veritatem adducta; jam tamen, quae non dubites pulcra dicere: pulcriora etiam Polycleti, et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, et Polygnotum, et Timantem, et eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus: at in Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia. Et nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat: nihil est enim simul et inventum, et perfectum: nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poëtae: quod ex eis carminibus intelligi potest, quae apud illum, et in Phaeacum, et in procorum epulis canuntur. Quid? nostri veteres versus ubi sunt? 18

- - [37] quos olim Fauni, vatesque canebant,
Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat,
Nec dicti studiosus erat:
Ante hunc;

ait ipse de se: nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet. nam et Odyssea Latina est, sic tan-

[37] *quos olim*, etc.] sunt versus Ennii Or. 51. ultima *quisq. s.* non habet ed. Med. sed *quisquam* addit versu seq. *quisquam erat*, ut edd. Ald. Iunt. male.

quam opus aliquod Daedali, et Livianae fabulae, non satis dignae, quae iterum legantur. Atque hic Livius, qui primus fabulam, C. Clodio Caeci filio et M. Tuditano consulibus, docuit, anno ipso, antequam natus est Ennius; post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur. Est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Attius autem: Q. Maximo quintum consule [38] captum Tarento scripsit Livium, annis xxx post, quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit, et nos in antiquis commentariis invenimus: docuisse autem fabulam annis post xi C. Cornelio, Q. Minucio consulibus, ludis Juventatis, quos Salinator [39] Senensi proelio voverat. In quo tantus error Attii fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit: cui cum aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam dedit, quam ii, qui multas docuerant
19 ante hos consules, et Plautus et Naevius. Haec si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio illustrium hominum aetates et tempora persequendi. Ego vero, inquit Brutus, et delector ista quasi notatione temporum, et ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere aetatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute, intelligis: atque utinam exstarent illa carmina, quae multis saeculis ante suam aetatem in epulis esse cantitata a singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum

[38] *captum Tarento.*] Ed. Med. Asc. *capto Tar.* nempe quia *captum Tarento* non rectum videbatur. Scribendum forte *Tarenti.* Sed vulgatum ferri posse videtur, pro captum e Tarento. v. ad Verr. IV, 50.

[39] *Senensi proelio.*] Victorius conjecit *Senonensi.* non placet Grutero.

reliquit Cato? tamen illius quem in vatibus et Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens, primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, - - *scripsere*, inquit, *alii rem Versibus*, - - et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quam tu, polite. Nec vero tibi aliter videri debet; qui a Naevio vel sumsisti multa, si fateris: vel, si negas, surripuisti.

Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem a Paullo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant cum oratiunculae, tum historia quaedam Graeca, scripta dulcissime. Numeroque eodem fuit Sex. Aelius, juris 20
quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, [40] qui maxime omnium nobilium Graecis litteris studuit, isque et oratorum in numero est habitus, et fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quaedam splendidiorque consuetudo loquendi. Nam, hoc praetore ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio consulibus, mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis consul et

[40] *qui maxime o.*] sine dubio delendum *qui*. nam alias in *De m. a. C. S. Gallus*, intelligendum foret *fuit* e superioribus *Cum hoc C. grandiores natu fuerunt:* quod est durissimum, cum tam multa interposita sint, et sit novi generis initium.

censor fuit, cujus est oratio Graeca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis consul et censor fuit, habitum eloquentem, [41] M. alium, illius, qui sacra acceperit, filium: etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo consul fuit: Q. Nobiliorem, M. F. jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Aetolia militaverat, civitate donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: et T. Annium Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paullus, Africani pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur; [42] et vero etiam tum Catone vivo, qui annos quinque et octoginta natus excessit e vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam
21 orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albinus, is, qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, et una Ser. Fabius Pictor, et juris, et litterarum, et antiquitatis bene peritus. Q. que Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quatuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit,

[41] *M. alium - - dicunt.*] Hoc *dicunt* deleri voluit vir doctus. est utique insititium, sicut in nonnullis scr. et edd. ante est *ajunt:* quod cum deletum sit, non video, cur non et hoc, ut feci, deleatur. Omnia refe u tur ad ultima *dicunt fuisse.*

[42] *at vero etiam.*] Correxi *et v. etiam. at* plane h. l. ineptum est: estque illa forma Ciceroni usitatissima, ut omnes sciunt, qui ejus libros triverunt.

accusante Africano, cujus et aliae sunt orationes, et contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannii annalibus. Tum ipse L. Cotta veterator habitus, sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes: quorum exstant orationes, ex quibus existimari [43] de ingeniis oratorum potest. Sed inter hos, aetate paullum his antecedens, [44] sine controversia Ser. Galba eloquentia praestitit: et nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, et quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur a proposito ornandi causa, ut delectaret animos, [45] ut permoveret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia praestitisse, exiliores orationes sunt, et redolentes magis antiquitatem, quam aut Laelii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis: itaque exaruerunt, vix jam ut appareant.

De ipsius Laelii et Scipionis ingenio, quamquam ea jam est opinio, ut plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Laelio illustrior. At oratio Laelii de collegiis, non melior, quam de multis quam voles, Scipionis: non quo illa Laelii quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici possit augustius; sed multo tamen vetustior, et horridior ille, quam Scipio: et, cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, et lubenter verbis etiam uti paullo magis priscis Laelius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus

[43] *de ingeniis oratorum.*] Cicero scripsit sine dubio *eorum*: glossator adscripserat sc. *oratorum*, quos nominarat.

[44] *sine controversia*] ref. ad *eloquentia pr.* Transposuit Cicero, ne *controversia eloquentia* concurrerent.

[45] *ut permoveret.*] Sic edidi pro *aut*: etiam in altero *ut augeret r.* ed. Med. vitiose *aut.*

excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium [46] Viriatico bello reperimus fuisse Laelium: sic ingenii, litterarum, eloquentiae, sapientiae denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Laelio. Nec mihi ceterorum judicio solum videtur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles essent in suum cuique tribu-
22 endo. Memoria teneo, Smyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex Senatusconsulto P. Scipio et D. Brutus (ut opinor) consules de re atroci magnaque quaererent. Nam cum in [47] silva Sila facta caedes esset, notique homines interfecti, insimulareturque familia, partim etiam liberi, societatis ejus, quae picarias de P. Cornelio, L. Mummio censoribus redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent et statuerent consules. Causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque dixisse Laelium. Cum consules, re audita, *amplius* de consilii sententia pronunciavissent; paucis interpositis diebus iterum Laelium multo diligentius meliusque dixisse, iterumque eodem modo a consulibus rem esse prolatam. Tum Laelium, cum eum socii domum reduxissent, egissentque gratias, et, ne defatigaretur, oravissent, locutum esse ita: se, quae fecisset, honoris eorum causa, studiose, accurateque fecisse; sed se arbitrari, causam

[46] *Viriatico.*] Sic e Med. edidi. Sic e vetere Veneta (nempe a. 1485.) laudat Rivius. Vulg. *Viriati.*

[47] *silva Sila.*] est ex emend. Turnebi: mox *picarias* edd. Med. Ald. ut editur nunc. recte, aliae aliter: ut Junt. *pecuarias*, etc.

illam a Ser. Galba, quod is in dicendo [48] gravior acriorque esset, gravius et vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Laelii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei viro succedendum esset, verecunde et dubitanter recepisse. unum, [49] quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendaque posuisse, et, cum cognitionis dies esset, et ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane venisset, ut eum admoneret, et ad dicendi tempus adduceret; usque illum, quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis, commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse, [50] quorum aliis aliud dictare eodem tempore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in aedes eo colore, et iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulcatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem atque incensum fuisse. Quid multa ? magna exspectatione, plurimis audientibus, coram ipso Laelio sic

48 *ornatior acriorque.*] Ed. Med. *gravior acriorque.* Aldus edidit *ornatior:* ut Junt. I. Gron. e. c. 80. conjecit *altior. gravior* sane aptissimum, nisi quod nimis parvo intervallo est *gravius.* Tum nescio, an *altior* et *gravius* satis bene sibi respondeant. *altitudo* habet admirationem, non gravitatem. Non decerno. Sed tamen veterrimam lectionem *gravior* praetuli, dum melior e melioribus libris reperiatur. Conjeci aliquando *fortior.*

49 *quasi comperendinatus.*] Corradus malebat *comperendinatum,* ut ad Galbam referretur, quasi comperendinatus esset. Sic habet Ms. reg. Vulgatum melius puto, nempe diem comperendinatus, qui sc. medius est inter primam et alteram actionem.

50 *quorum aliis aliud dictare.*] Fidenter addidi *aliis.* Nam alias non est sensus verborum : dictabat pluribus scriptoribus, sed aliis aliud. Miror hoc non animadversum aliis, quod quidem sciam : nam res in oculos incurrit.

illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis [51] silentio praeteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, [52] illa die, quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duae summae sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos; multoque plus proficiat is, qui inflammet judicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Laelio, vim in Galba fuisse. Quae quidem vis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis a Ser. Galba praetore contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno plebis populum incitante, et rogationem in Galbam, privilegii similem, ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus, an mensibus? [53] Tum igitur nihil recusans Galba pro sese, et populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat; cujus orbitas et fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem video fuisse, ut ex orationibus ejus intelligi potest. Cum haec dixissem, et paullum interquievissem, Quid igi-

23

[51] *silentio praet.*] int. audientium, sine plausu et acclamatione.

[52] *illa die.*] Ed. Med. et Ms. Cujac. *dis* pro *diis*. sc. ex illa nota formula *diis hominibusque approbantibus*.

[53] *Tum igitur nihil rec.*] Recepi *nihil* e Valer. M. VIII, 1. quod et sensus requirit. E Nonio quaedam et aliis Grammaticis recepta sunt, cur non et hoc e Valerio?

tur, inquit, est causae, Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus ejus appareat? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, 24 inquam, Brute, causa non scribendi, et non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem. pleraeque enim scribuntur orationes habitae jam, non ut habeantur. Alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio. memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, [54] plerumque contingit, ut ipsi Galbae. Quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, et naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut et incitata, et gravis, et vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam ventus, hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia numquam deficit oratorem, qua ille utens eodem modo possit et dicere et scribere. ardor animi non semper adest, isque cum consedit, omnis illa vis et quasi flamma oratoris exstinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Laelii mens spirare etiam in scriptis, Galbae autem vis occidisse.

[54] *plerumque contingit.*] Sic pro *contigit* scripsi e. Ms. reg. neque enim ad eos modo, qui fuere, pertinet, sed ad omnes.

25 Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. et Sp. Mummii, fratres, quorum exstant amborum orationes: simplex quidem L. et antiquus: Sp. autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multae sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse. P. etiam Popillius cum civis egregius, tum non indisertus fuit. C. vero, filius ejus, disertus. C. que Tuditanus cum [55] omni vita atque victu excultus atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At vero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paullo minor natu, et summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et lenitas apparuisse illa Graecorum, et verborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi, et prope aequales, C. Carbo, et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompejus non contemtus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione majorum est adeptus. Tum L. Crassus multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo, [56] non liberalitate, ut alii, sed ipsa tris-

[55] *omni vita atque victu.*] Saepe haesi in *victu*, qui intelligi potest in *vita;* et quare *victus* praeter cetera commemoretur in tali loco, vix intelligo: an scripsit Cicero *virtute:* ex cujus compendio *victu* natum sit?

[56] *non liberalitate - - sed ipsa trist. et sev.*] Ex oppositis, *ipsa tr. et*

titia et severitate popularis: cujus quidem legi tabella-
riae, M. Antius Briso, tribunus plebis diu restitit, M.
Lepido consule adjuvante; eaque res P. Africano
vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia
deductus Briso putabatur. Tum duo Caepiones mul-
tum clientes consilio et lingua, plus auctoritate tamen
et gratia sublevabant. Sed Pompeji sunt scripta nec
nimis extenuata, (quamquam veterum est similis,) et
plena prudentiae. P. Crassum valde probatum ora- 26
torem iisdem fere temporibus accepimus, qui et ingenio
valuit, et studio, et habuit quasdam etiam domesticas
disciplinas. Nam et cum summo illo oratore, Ser.
Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate
sese devinxerat: et, cum esset P. Mucii filius, fra-
tremque haberet P. Scaevolam, domi jus civile cogno-
verat. In eo industriam constat summam fuisse,
maximamque gratiam, cum et consuleretur plurimum,
et diceret. Horum aetatibus adjuncti duo C. Fannii,
[57] C. et M. filii, fuerunt: quorum Caji filius, qui
consul cum Domitio fuit, unam orationem de sociis
et nomine Latino, contra Gracchum reliquit; sane
et bonam, et nobilem. Tum Atticus, Quid ergo?
estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat.
alii a C. Persio, litterato homine, scriptam esse ajebant,
illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii
multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam oratio-
nem contulisse. Tum ego, Audivi equidem ista, in-
quam, de majoribus natu, sed numquam sum adduc-
tus, ut crederem; eamque suspicionem propter hanc

sev. patet, legendum esse *hilaritate*. Videtur correctio orta ex eo, quod populares solerent largitionibus de publico uti.

[57] *C. et M. fil.*] Mss. apud Gruterum, edd. Med. Ald. delent *et*: ut sit *Caji Marcique*, sicut est in ed. Junt. expressum.

causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec ejusmodi est, [58] ut a pluribus confusa videatur: [59] (unus enim sonus est totius orationis, et idem stilus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum et Fannius de Menelao Maratheno, et de ceteris objecisset:) [60] praesertim cum Fannius numquam sit habitus elinguis. nam et causas defensitavit, et tribunatus ejus, arbitrio et auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. filius, C. Laelii gener, et moribus, et ipso genere dicendi [61] durior. Is soceri instituto, (quem, quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim cum ille Q. Scaevolam sibi minorem natu generum praetulisset: cui tamen Laelius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed majori filiae detulisse:) is tamen, instituto Laelii, Panaetium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest: quae neque nimis est infans,

[58] *ut a pluribus confusa.*] Scr. puto *e pluribus*: sc. generibus orationis. Sic semper dicunt Latini.

[59] *unus enim*, etc.] haec, primum, usque ad *objecisset*, sunt in parenthesi accipienda. deinde *stilus* non placet: nec enim Cicero verbum hoc sic dicit: sed tantum de exercitatione scribendi. *Orationis stilus* plane inepte dicitur. Credo Ciceronem scripsisse *idem filum*: quo verbo libenter utitur Cicero in exprimenda orationis forma, qua e materia est. Denique pro *et Fannius* Gronovius malebat *ei*: placet.

[60] *praesertim cum F.*] Hoc non bene coit cum antecedentibus. Debebat esse: *nec Fannius unquam habitus est elinguis.* Sed mutavit Cicero formam orationis, post parenthesin, ut et alibi interdum fecit.

[61] *durior. Is s.*] Abruptius videtur illud: *Alter a. F.*, etc. sine verbo. Putem Ciceronem dedisse: *durior, soceri instituto*, etc. Ed. Med. *durioris instituto*. *Is* videtur huc tractum e sequentibus, post parenthesin; *is tamen*: nam ista omnia, *quem quia - - detulisse*, sunt in parenthesi dicta, quam et notavi. *Is tamen* est, is igitur, quem dixi Fannius, ut Acad. IV, 6.

neque perfecte diserta. Mucius autem augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetundis contra T. Albucium. is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiae genere praestitit. L. Coelius Antipater, scriptor (quemadmodum videtis) fuit, ut temporibus illis, luculentus, juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister.

Utinam in Ti. Graccho, C. que Carbone talis mens 27
ad rempublicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria praestitisset. Sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex invidia foederis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se a severitate judicum vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atque hoc memoria patrum teste dicimus. Nam et Carbonis, et Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiaeque plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliae matris a puero doctus, et Graecis litteris eruditus. nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenaeum, Graeciae, temporibus illis, disertissimum. sed et breve tempus ingenii augendi et declarandi fuit. [62] Carbo, quod vita suppeditavit, est in multis judiciis causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in con-

[62] *Carbo, quo vita supp.*] Sic ed. Med. ex quo Aldus fecit *quod*, (sic et Junt.) idque in vulgatis mansit. Lambinus ex eo fecit *quoad*. *Quo* certe vitiosum est: *quod* licet intelligere *quoad*: sed *quoad* praetulerim. Interim edidi *quod*.

sulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, et volubilem, et satis acrem, atque eundem et vehementem, et valde dulcem, et perfacetum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam, et diligentem, et in exercitationibus, commentationibusque multum operae solitum esse ponere. Hic optimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia coeperunt. nam et quaestiones perpetuae, hoc adolescente constitutae sunt, quae antea nullae fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetundis, Censorino et Manilio consulibus tulit. ipse etiam Piso et causas egit, et multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isque et orationes reliquit, quae jam evanuerunt, et annales, sane exiliter scriptos;) et judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido et Mancino consulibus tulit.

28 Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poëta sum audire solitus, et dicere non inculte solebat, et erat cum litteris Latinis, tum etiam Graecis, ut temporibus illis, eruditus. [63] Quae tribuebat idem Attius etiam Q. Maximo, L. Paulli [64] nepoti: et vero ante Maximum, illum Scipionem, quo duce privato Ti. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem ajebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad rempublicam duntaxat quod opus esset, satis habuisse

[63] *Quae tribuebat idem A.*] Sic edidi pro *tribuerat*, quod manifeste vitiosum esse dudum judicavi: nam praecedit *solebat*, et sequitur *ajebat*. Et sic notavit Alemannus e Ms. reg. Sed etiam sine libris hoc dudum corrigi debuit, et ipse in textu correxissem.

[64] *nepoti: et v. a. Maximum, illum Sc.*] Sic interpunxi. ita non opus erit cum Guilielmio conjicere *ante Pontificem M. Illum Scip.* addidit, ut distingueret ab altero Maximo. Vulgo est: *nepoti. Et vero ante Maximum illum Scipionem.*

eloquentiae dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratiusque, quam ceteri. P. Scaevola valde prudenter et acute, paullo etiam copiosius: nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paullo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, et C. Cato Africani sororis filius, mediocres oratores; etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem aemulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut vita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. F. qui in tribunatu C. Gracchum, collegam,[65] iterum tribunum, fecit, vir et oratione gravis, et auctoritate; eique proxime adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paullum aetate antecedens. Fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio consul fuit: sed omnia is summa sperans, aedilicius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse vidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum.

Iis adjuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, 29
C. Gracchus. De Scauro et Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem: [66] et uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiamsi maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam iis qui-

[65] *iterum tribunum fecit.*] Hoc falsum. v. Pighius ad a. 631. Itaque Corradus corrigebat *fregit*; quod rei consentit et recte probat Gruterus.

[66] *et uterque*, etc.] Male haec cohaerent: *neuter summi or. laudem habuit, et uterque*, etc. Sine dubio Cicero scripsit: *at uterque*, etc. Nec vero rectum esse potest: *In quibusdam laudandis viris:* nam sensum non habet. Sermo est enim de certis viris, Scauro et Rutilio. Corrigo: *In quibus, sane laudandis viris.*

dem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suaviter dicere. ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur, adjuvante natura, tamen id, quia fortuito sit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione [67] sapientis hominis et recti, gravitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam vero sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc a natura ipsa, quod a doctrina non facile posset. quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, praecepta sunt. Hujus et orationes sunt, et tres ad L. Fufidium libri, scripti de vita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam et disciplinam legunt, praeclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit:
30 Rutilius autem in quodam tristi et severo genere dicendi versatus est, et uterque natura vehemens, et acer. Itaque cum una consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiam absolutus, Rutilium in judicium vocavit: multaque opera,

[67] *sapientis hominis et recti.*] Sic edidi pro *tecti*, cum Lambino, qui ita in Mss. repererat. Sed sic jam edd. Med. Aldi, Junt., etc. Non hic opus erat, hanc virtutem commemorare. Haec verba et in Oratore confusa sunt, ut alibi.

multaque industria Rutilius fuit; quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de jure respondendi sustinebat. Sunt ejus orationes jejunae: [68] multa praeclara de jure: doctus vir, et Graecis litteris eruditus, Panaetii auditor, prope perfectus in Stoicis: quorum peracutum et artis plenum orationis genus, [69] sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaque illa, quae propria est hujus disciplinae, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro et stabilis inventa est. Qui quamquam innocentissimus in judicium vocatus esset, (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam,) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus et M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum voluit. dixit ipse pro sese; et pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, et is quidem tamen ut orator; quamquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mucius enucleate ille quidem et polite, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud judicii et magnitudo causae postulabat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, [70] Scaurum in antiquis: utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui [71] celeri motu et difficili utantur, sed

[68] *multa praeclara de jure.*] Inclino ad legendum, *multa praeclare de jure.* sc. scripta, quod elegantius est,

[69] *sed tamen exile.*] Sic primus edidit Aldus cum Junt. ante erat *scis t.* quod et Gruterus in Mss. reperit. Esset id non improbandum, si soleret Cicero in tali enumeratione ita alloqui unum ex auditoribus, non addito nomine.

[70] *Scaurum in antiquis*] int. nostris Romanis. Sane *Stoici* et *antiqui* oratores non satis commode opponi videntur: sed intelligendi, qui sc. philosophiam non cognoverant, et minus subtiliter disserebant, et sine illa subtilitate philosophorum.

[71] *celeri motu et difficili.*] *Motus difficilis* est, qui habet multum artis, argutus, venustus. Sed id verbum semper in vitio est, in tali qui

eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa [72] simplex in agendo veritas, non molesta.

31 Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Paulli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat: paullo etiam durior: qui quidem in triumviratu judicaverit contra P. Africani, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus judiciis operam darent, non habere: sed ut vita, sic oratione durus, incultus, horridus. itaque honoribus majorum respondere non potuit. Fuit autem constans civis, et fortis, et in primis Graccho molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Graecis? ut omnes fere Stoici, prudentissimi in disserendo sint? et id arte faciant: sintque architecti paene verborum: iidem traducti a disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tuberone nullam video fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur: vagum illud orationis, et fusum, et multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quemadmodum scis, habet a Stoicis id, quod ab illis

dem re. Et tamen hic est in laude. Non sincerum verbum puto. Sed sine libris nil occurrit, quod placeat.

72 *simplex - - - veritas, non molesta.*] *Molesta* est affectata, nimis arguta, quae alias *difficilis* dici solet. Sed conjeci legendum esse *molestia*. Sic c. 38. *sine molestia diligens elegantia*. c. 91. *nihil habere molestiarum, nec ineptiarum*. Sane *veritas molesta* dici posse mihi non videtur, nec habet in hac re, de qua agitur, sensum ullum.

petendum fuit: sed dicere didicit a dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quodsi omnia a philosophis essent petenda; peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. Quo magis tuum, Brute, judicium probo, qui eorum [73] [id est, ex vetere Academia] philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque praeceptis disserendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi et copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior et latior, quam patitur consuetudo judiciorum et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? [74] Jovem, ajunt philosophi, si Graece loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior, Theophrasto dulcior? Lectitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere et granditate verborum. dicit etiam [75] in quadam epistola hoc ipse de sese. Sed et hujus oratio in philoso-

[73] *id est - - philosophorum.*] Deleri haec omnia volebat Lambinus. Si quis servari velit, sic interpungat, *qui eorum, i. e. ex v. Academia philosophorum.* Ego *i. e. ex v. Ac.* uncis inclusi. nam haec quidem sunt spuria, et e glossa, quia sunt plane alieno loco, deberentque esse post *copia.*

[74] *Jovem, ajunt ph.*] Haec lectio in libros vulgatos venit a Rivio, qui non dixit, unde haberet. Sed veram puto. In ed. Med. Ald. Junt. est *sicut ajunt.* Melanthon delevit *sicut,* et in fine scripsit *sic loqui:* hinc videtur Rivius sumsisse. Sed alii fecere, *sic, ut ajunt ph. - - loqui,* quae deinde recepta lectio fuit.

[75] *in quadam epistola.*] In his, quae extant, nihil tale reperitur. Et de tota re dubitat Corradus, an tale quid in epistolis scripserit Demosthenes, aut Cicero recte, quae dixerat, perceperit. Rationes sunt a silentio Plutarchi, Laertii et Gellii.

phiam translata, [76] pugnacior (ut ita dicam) videtur, et illorum in judicia, pacatior.

32 Nunc reliquorum oratorum aetates, si placet, et gradus persequamur. Nobis vero, inquit Atticus, et vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur ejusdem aetatis fere, sane illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus existimari potest. Sunt enim et aliae, et pro Ser. Fulvio de incestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quae vix jam comparet in hac turba novorum voluminum. Praeclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas. certe enim et boni aliquid attulimus juventuti, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi, et ornatius: et nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non a me quidem (meis enim illas antepono) sed a plerisque legi sunt desitae. [77] Enumera, inquit, me in plerisque. quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quae antea contemnebam. Atqui haec, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes: verumtamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, et multa dixit, et illustria, et in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et vita suppedita-

[76] *pugnacior u. i. d. videtur.*] Debet esse *videatur*: nam Cicero dicit, non, quid jam videatur; nec enim erant illa genera dicendi recepta, nec Demosthenis in philosophiam, nec philosophorum in judicia; sed quid futurum sit, si recipiantur, in quo necessarium est *videatur*.

[77] *Enumera me in plerisque.*] Prima in *enumera* potuit e finali praecedentis adhaeresce e. Ab ed. Ven. Med. abest *me*. An fuit: *me numera in plerisque*; quod est efficacius et venustius, meo quidem sensu.

visset, et splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus vir, et praestantissimo 33
ingenio, et flagranti studio, et doctus a puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorem et uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo; atque istum de superioribus, paene solum lego. Immo plane, inquam, Brute, legas censeo. Damnum enim illius immaturo interitu res Romanae Latinaeque litterae fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriae, praestare voluisset! quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: praeclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti. non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest.

Huic successit aetati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis et jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter patris memoriam, sed cecidit in cursu. Nam [78] rogatione Mamilia, Jugurthinae conjurationis invidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. Extat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, [79] ut eum etiam ediscere-

[78] *rogatione Mamilia.*] Sic rescripsi sine haesitatione, hic et paullo post, pro vulgato *Manilia*. v. Sallust. 13. Jug. c. 40. et ibi Cort. ubi par confusio in libris est.

[79] *ut eum etiam edisceremus.*] Sic pro *disceremus*, dedimus ex edd. Ven. Med. Ald. Junt. quamquam *disceremus* idem significare potest. nam Leg. II, 23. Cicero dicit, leges XII. tabb. *didicisse ut carmen*. Sed libros vett. secutus sum: et nescio quomodo hic melius est, meo sensu; qui semper in hoc verbo adhaesi.

mus. Hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam judicio publico est condem-
34 natus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec saepe dicebat, sed et Latine loquendo cuivis erat par, et omnes sale facetiisque superabat. ejus collega L. Bestia bonis initiis orsus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit,) vir et acer, et non indisertus, tristes exitus habuit consulatus. nam [80] invidiosa lege Mamilia [quaestio] C. Galbam sacerdotem, et quatuor consulares, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque praestantissimum L. Opimium, Gracchi imterfectorem, a populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani judices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius aetate provectus, habitus est sane [81] (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: diligentia tamen, et virtute animi, atque vita, bonus auctor

[80] *invidiosa lege Mamilia quaestio.*] *Quaestio* mihi delenda videtur. nam nominativus, unde omnia pendent, est *judices*. Unum remedium est, si post *sacerdotum* intelligas *sustulit* ex ultimo *sustulerunt:* quod esse valde durum, omnes vident. Adscriptum fuit in margine, aut inter lineas, *quaestio:* inde in textum venit. Interea uncis inclusi.

[81] *ut ita dicam, luc. patr.*] Vavassori suspectus est locus, quod nulla ratio sit, quare addatur, *ut ita dicam*. Sed hoc leve est: emollit tropum in *luculentus*, ut supra in *pugnacior* c. 31. extr. Vicissim Pighio et Grutero suspectum est paullo post *tolerabilis patronus*, quia paullo ante nomen patroni occurrit. Ego hic nihil vitii esse credo: *bonus auctor in senatu; idem tolerabilis patronus;* nam sic interpungendum. Sed in primo loco *patronus* delendum est, quod ex inepta glossa in textum venit: patronus qualis fuerit, post dicitur. Sed illa glossa in textum illata peperit, ut arbitror *luculentus:* quod de patrono commode dicitur, sed non de persona, ut cetera, *asper*, *maledicus*, etc. credoque Ciceronem scripsisse, *habitus est sane, ut ita dicam, truculentus:* quod ceteris optime convenit, et quia proprie de sensibilibus dicitur, de habitu oris. propterea indigebat illa emollitione.

in senatu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, et cum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cujus orationes pueri legebamus, quas jam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, et sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio ejus, cum volebant, homines utebantur: patrocinio, cum licebat. [82] Iisdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, [83] dedecus generi vestro, qui, cum tanto nomine esset, patremque optimum virum habuisset et juris peritissimum, accusationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, et molestus, ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degeneravisse vitio depravatae voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Caesulenus fecit. quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabellio mulctam [84] lege Aquillia de justitia petivisset. Non fecissem hominis paene infimi mentionem, nisi judicarem, qui suspiciosius aut criminosius diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Graecis T. Albucius, vel potius, paene Graecus. loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus judicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus.

Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus, mul-

[82] *Iisdem t. M. Brutus.*] int. *fuit*, quod omisit paullo durius, sed ne bis poneretur.

[83] *dedecus g. v.*] Ed. Rom. teste Rivio, habet *vulnus*: sed id non est aptum rei.

[84] *lege Aqu. de justitia.*] Consentiunt libri in hac lectione. Corrigunt quidam *de injuria*, non male, ut opinor: vel *de injustitia*.

tae litterae, summa non vitae solum, atque naturae, sed orationis etiam comitas, incorrupta quaedam Latini sermonis integritas: quae perspici cum ex orationibus ejus potest, tum facillime ex eo libro, quem de consulatu, et de rebus gestis suis conscriptum molli et Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium poëtam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: [85] sed haec mea culpa est. numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem et a te sumam, et conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: [86] quae laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono vocis, et suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli exspectare quid dicam. quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam et eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant praestantes, videretur esse inferior: cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quaereres. Q. Metellus Numidicus, et ejus collega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis viris et consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non saepe dicebat, sed polite: Latine vero in primis est elegan-

[85] *sed haec mea culpa est.*] Rivius et Lamb. corrigunt *nec*, improbante Corrado: qui tamen vulgatum explicare commode non potuit. Non convenit vulgatum sequentibus: *nunquam enim in manus inciderunt;* quae a culpa liberant Brutum. Rivium verum vidisse arbitror.

[86] *quae laus dicendi.*] Ed. Rom. apud Rivium *in dicendo:* quod sane placet; quamquam et vulgatum bene latinum est. Sic supr. c. 13. *brevitas laus est in aliqua parte dicendi.*

ter locutus. Quae laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Caepio, vir acer, et fortis, cui fortuna belli, crimini; invidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. et L. Memmii, fuerunt 36
oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi: itaque in judicium capitis multos vocaverunt, pro reis non saepe dixerunt. Sp. Thorius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa et inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Aeserninī pater, non ille quidem in patronis, sed et in promtis tamen, et non inexercitatis ad dicendum, fuit, ut filius ejus, P. Lentulus. L. etiam Cotta, praetorius, in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria, cum verbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atque imitabatur antiquitatem.

Atque ego et in hoc ipso Cotta, et in aliis pluribus, intelligo, me non ita disertos homines et retulisse in oratorum numerum, et relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quae fuerit ascensio, et quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim jam oratores commemorati sunt, et quam diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen spisse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumque pervenimus? Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum Graecorum gloria Latine dicendi copiam aequatam. Omnia veniebant Antonio in mentem; 37

eaque suo quaeque loco, ubi plurimum proficere et valere possent. ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut judices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodum inquinate locutus: sed illa, quae proprie laus oratoris est in verbis: (nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, ut paullo ante dixi, in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quam quod est a plerisque neglectum. non enim tam praeclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur:) sed tamen Antonius in verbis et eligendis, (neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis,) et collocandis, et comprehensione devinciendis nihil non ad rationem, et tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus. Quo genere quia praestat omnibus Demosthenes, idcirco a doctis oratorum est princeps judicatus. σχήματα enim quae vocant Graeci, ea maxime ornant oratorem; eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sen-
38 tentiis. Sed cum haec magna in Antonio, tum actio singularis: quae si partienda est in gestum atque vocem; gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens. manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis

sententiisque consentiens; vox permanens, verum subrauca natura. Sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat. Habebat enim flebile quiddam in quaestionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quaesivisset, quid primum esset in dicendo, actionem; quid secundum, idem, et idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: talesque oratores videri facit, [87] quales ipsi se videri volunt.

Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita judicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas: erat cum gravitate junctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos: latine loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de jure civili, cum de aequo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia. Nam, ut Antonius, 39
conjectura movenda, [88] aut sedanda suspicione aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idque cum saepe alias, tum apud centumviros in M'. Curii causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro aequo et

[87] *quales ipsi se videri volunt.*] An *velint?* i. e. optent.

[88] *aut sedand. susp. aut excitanda.*] Scrib. *et excit.* Nam distinctio est inter conjecturam et suspicionem: in suspicione sunt duo, sedare et excitare, quae conjunguntur.

bono dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scaevolam, et in jure, [89] in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentium jurisperitissimus Crassus, jurisperitorum eloquentissimus Scaevola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in jure, aut in aequo verum aut esset, aut non esset, tum verbis erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandique, et disserendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator
40 metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scaevolam ex iis rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scaevolae nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus, nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra republica. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate praestantius. nam, ut paullo ante dixi, consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse; sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scaevola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam

[89] *in quo illa causa vertebatur.*] Ms. reg ed. Ven. *versabatur* melius, certe usitatius.

severitatis satis, Scaevolae multa in severitate non deerat tamen comitas. [90] Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur haec, [91] ut dicantur a me quodam modo; res se tamen sic habet. Cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, vetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassum et Scaevolam cognovisse, tum de te et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem judico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi et tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori; et Servius eloquentiae tantum assumsisse, ut jus civile facile possit tueri: aetatesque vestrae, ut illorum, nihil, aut
non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, 41
dicere nihil est necesse: de Servio autem et tu probe dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam et in iisdem exercitationibus, ineunte aetate, fuimus; et postea una Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset et doctior: et, inde ut rediit, videtur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quam in prima secundus. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium, non ejusdem

[90] *Licet omnia hoc modo*] int. de ipsis, eorumque virtutibus sic dicere.

[91] *ut dicantur a me quodam modo.*] Sic divisim *quodam modo* scribendum facile patet, estque: ut concinnitatem captem, et ejus laudem petam per illa *σχήματα* parium paribus relatorum. Sed Ms. Cujac. habebat etiam *ni dic.*, etc. quod aptum h. l. non videtur.

modo aetatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in jure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain tu? inquit. etiamne Q. Scaevolae Servium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute, existimo, juris civilis magnum usum et apud Scaevolam, et apud multos fuisse; artem, in hoc uno: quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem universam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primum videre, deinde distinguere; postremo habere regulam, qua vera et falsa judicarentur, et quae, quibus positis, essent, quaeque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quae confuse ab aliis aut respondebantur, aut age-
42 bantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis: sed adjunxit etiam et litterarum scientiam, et loquendi elegantiam, quae ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. Cumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquillio Gallo; Galli, hominis acuti et exercitati, promtam et paratam in agendo et in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaque superavit: Balbi, docti et eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis conficiendisque rebus; sic et habet, quod uterque eorum habuit, et explevit, quod utrique defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scaevola: (hic enim causas studiose recipiebat, in quibus a Crasso superabatur; ille se consuli nolebat, ne qua in re inferior esset, quam Scaevola:) sic Servius sapientissime. Cum

enim duae civiles artes ac forenses plurimum et laudis haberent et gratiae; perfecit, ut altera praestaret, ex altera tantum assumeret, quantum esset, et ad tuendum jus civile, et ad obtinendam consularem dignitatem, satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, et antea putabam. Audivi enim nuper eum studiose et frequenter [92] Sami, cum ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere, et nunc meum judicium, multo magis confirmo testimonio et judicio tuo: simul illud gaudeo, quod et aequalitas vestra, et pares honorum gradus, et artium studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest [93] ab obtrectatione invidiaque, quae solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate judicioque cognovi. Itaque doleo et illius consilio, et tua voce populum Romanum carere tam diu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista, [94] non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, a principio, de republica ut sileremus: itaque faciamus. [95] nam si isto modo volumus singulas res

[92] *Sami*] sc. cum Sulpicius esset Procons. Achaiae, et eum Sami reperisset Brutus, ut opinor.

[93] *ab obtrectatione invidiaque, quae s.*] Sic ex ed. Rom. laudat Rivius, voluitque edere Gruterus, pro vulgato *invidiae, quae s.* sed operae non paruere. Sed sic habet etiam ed. Med. quaedam etiam *obtr. et invidia*, quod sequitur Corradus.

[94] *non translata sint, sed - - devenerint.*] Nempe res dicuntur honeste *transferri*, ut testamento, hereditate, etc. *devenire* etiam per injuriam, malas artes. *Ista*, int. de republica. Interpunxi autem post *ista*.

[95] *nam si - - desiderare.*] Eleganter pro *considerare*, in re, quae ad jacturam pertinet: nam alias possis conjicere legendum *considerare*, ut ante est. Sed pro *quaerendi* scripsi *querendi* ex edd. Med. Ald. idque

desiderare, non modo querendi, sed ne lugendi qui-
43 dem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, et institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, exspectabatur, audiebatur: a principio statim, (quod erat apud eum semper accuratum) exspectatione dignus videbatur: non multa jactatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis: vehemens, et interdum irata, et plena justi doloris oratio: multae et cum gravitate facetiae: quodque difficile est, idem et perornatus, et perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: versatus est in omni fere genere causarum: mature in locum principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenii non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos XXVII natus esset. in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolescens, in colonia Narbonensi causae popularis aliquid attingere, eamque coloniam, ut fecit, ipse deducere. Exstat in eam legem [96] senior, ut ita dicam, quam illa aetas ferebat, oratio. Multae deinde causae; sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud praeconem Granium, [97] idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesci-

ante conjectura assecutus eram: nam *desiderare* et *queri*, respondent superioribus *considerare* et *dolere*. Est sine dubio e vitio operarum ortum, non animadverso.

[96] *oratio senior*, etc.] eleganter pro, quae a seniore homine, quam tum Crassus erat, scripta videatur.

[97] *idque nobis bis narrav.*] *Bis*, teste Rivio, abest ab ed. Rom. sed est in edd. Ven. Med. Ald. Junt. Utrum temere ultima in *nobis* repetita sit, an absorpserit *bis* in illa, incertum est. nec refert, utrum verum sit.

remus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus: sed ne de Scaevolae quidem tribunatu quidquam audivisse videor, et eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, [98] in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suasit Serviliam legem Crassus. Nam censuram sine Scaevola gessit. eum enim magistratum nemo umquam Scaevolarum petivit. sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quatuor et triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Caepione consule natus, et C. Laelio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate exstitisset, posset notari; et intelligeretur jam ad summum paene esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem 44 exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. [99] Crassi in consulatu, pro Q. Caepione, defensione juncta, non brevis, ut laudatio, ut oratio autem, brevis: postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco veritatis color. quinetiam comprehensio, et ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus et brevis, et in

[98] *in magistratibus.*] *In* abest edd. Ven. Med.

[99] *Crassi in consulatu pro Q. Caepione, defensione juncta*, etc.] Caussam Caepionis in L. Crassi consulatum incidisse, bene docet, et id cum aliorum auctorum locis conciliat Corradus ad h. l. Sed cetera sunt difficiliora. Sensum arbitror esse hunc: Cum partes Caepionis defendendi a pluribus tractatae sint, non ab uno; non est brevis illa oratio; quia habet partes laudandi Caepionis: si autem esse deberet oratio totius caussae, defensionem et laudationem praestitura: justo brevior foret.

membra quaedam, quae κῶλα Graeci vocant, dispertiebat orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas; vellem aliquid Antonio, praeter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere. cum enim omnibus memoriam fui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scaevolae dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem a pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Caepionis oratio: in qua et auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et invidia concitatur in judicum et in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, et orationis commentarium paullo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus. Et vero fuit in hoc et popularis dictio excellens: Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus.

45 Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, [100] tamen pono, satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo et magistratus personam, et consularem dignitatem tueretur: quod idem de C. Coelio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod

[100] *tamen pono.*] Facile sit conjicere *puto.* Sed *pono* idem est, quod *statuo;* in quo nemo haereat.

esset in rebus privatis, amicis ejus, in republica, ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus, latine et diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, et singularem potentiam, magnus erat, tamen etiam eloquentiae quandam mediocritatem afferebat. Ejusdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo judicio, eo pervenisse videtur, quo potuit fere Latinus orator sine Graecis litteris, et sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut paene Attico stilo scriptae esse videantur. Easdem argutias in tragoedias, satis quidem ille acute, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui a senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer et vehemens accusator. In eo genere sane probabilis, doctus autem Graecis litteris, propinquus noster, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonii perfamiliaris, cujus praefectus cum esset in Cilicia, est interfectus; qui accusavit C. Fimbriam, [1] M. Marii Gratidiani pater.

[1] *M. M. Gratidiani pater.*] Edd. Ven. Med. Ald. Junt. *patrem*, quod Corradus in Comm. p. 284. explicat sic, ut Cicero voluerit vetus hominis nomen retinere, ut in Attico fecerit, quem T. *Pomponium Atticum* vocat, cum *Q. Caecilium Pomponianum Att.* deberet dicere; sicut hunc *Marium Gratidium Flavianum.* Sane si *pater* verum est, nimis longe distractum est a nomine proprio Gratidius: nec intelligo, quare hoc memoretur Bruto, M. Gratidium esse M. Marii Grat. patrem, quod ille non ignorabat.

46 Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus, e Marsis, quem ipse cognovi, prudens vir, et in dicendo brevis: Q. et D. Valerii Sorani, vicini, et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quam docti et Graecis litteris et Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem et exercitatus, et natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitae. illa Romae contra Caepionem, nobilis sane, [2] cui orationi Caepionis ore respondit Aelius; qui scriptitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F, fere aetate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, coloniisque Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, praeter unum, quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam. tantum esse quendam scio. Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris. audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae: sed haec mutari, dediscique possunt: illud est majus, quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam et resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio praecone dicacitate certare. Eon',

[2] *cui o. Caepionis ore resp. Aelius*] sc. oratione, quam recitavit Caepio, scripserat ipse. v. infr. c. 56. Mox *scriptitavit orationes multis*, non *multas*, Ms. reg. quod praetulerim: etsi et illud latinum est et eodem redit. Sed id nemo mutaverit errore.

inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore vernaculo: ut ego jam non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadam, quanti aliquid venderet; et respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non pote minoris:* tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum aetatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. [3] Omnino, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut illic Atticorum sonus. sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur.

Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Phi- 47
lippus proximus accedebat, [4] sed longo intervallo tamen proximus. Itaque eum, etsi [5] nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numeraverim, aut tertium, qui vix e carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum absit a primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur. sed tamen erant ea in Philippo, quae, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multae facetiae: satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Graecis doctrinis institutus, in altercando

[3] *Omnino sic* (*ut opinor*) -- *sicut*, etc.] Haec sunt e correctione Rivii, qui bene veterem lectionem *omnium* mutavit in *omnino:* non vero pariter *sic* (*ut. op.*). non bene sonat *sic*, *ut op. sicut*. Restitui *sicut opinor*, deinde *illic*, i. e. Athenis, quod respondet *τῷ in nostris* ex ed. Ven. Med. Mss. Cujac.

[4] *sed longo intervallo, tamen pr.*] *Sed* videtur esse alieno loco. Scrib. *longo intervallo, sed tamen proximus*, aut sine interpunctione post *intervallo: sed longo intervallo tamen proximus.* et sic feci, ne in verbis aliquid mutarem sine libris citra necessitatem.

[5] *nemo intercedebat*] i. medius inter ipsum et Crassum Antoniumque erat.

cum aliquo aculeo et male dicto facetus. Horum aetati prope conjunctus L. Gellius non tam vendibilis orator, quam ut nescires, quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, et verbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat ejus aetas: multam tamen operam amicis, et utilem praebuit; atque ita diu vixit, ut multarum aetatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur. Iisdem fere temporibus D. Brutus, is, qui consul cum Mamerco fuit, homo et Graecis doctus litteris et Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite, Cn. que Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sex. frater ejus praestantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, et ad perfectam geometriae et rerum Stoicarum scientiam. [6] Item in jure, et ante hos M. Brutus, et paullo post eum C. Bilienus, [7] homo per se magnus, prope simili ratione summus evaserat: qui consul factus esset, nisi in Marianos consulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavii eloquentia, quae fuerat ante consulatum ignorata, in consulatu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus. eloquentes enim videbare, non sedulos velle conquirere.

48 Festivitate igitur, et facetiis, inquam, C. Julius, L. F. et superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo

[6] *Item in jure.*] In ed. Med. inter *item* et *in jure* est spatium vacuum, tanquam lacunae indicium.

[7] *homo per se magnus.*] Quid est *homo per se magnus.* Corradus respondet: sua virtute, etsi caruit consulatus honoribus, etc. Audio. Sed non satisfacit, hoc quidem in loco.

umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragoediis, lenitas ejus sine nervis perspici potest. Ejus aequalis P. Cethegus, cui de republica satis suppeditabat oratio. totam enim tenebat eam, penitusque cognorat. itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur: sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vispillo, et acutus, et jurisperitus. nam Aphilia, aptior concionibus, quam judiciis. prudens etiam T. Annius Velina, et in ejus generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et paene frigidus: sed et callidus, et in capiendo adversario versutus, et praeterea nec indoctus, et magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbius, meus fere aequalis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque et bonus vir, et innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus plebis L. Sullae imperatori diem dixit. Ejus collega P. Magius, in dicendo paullo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo et acutissimum judico, nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, et expeditus ad dicendum, et vitae splendore multo, et ingenio sane probabili, T. Junius, L. F. tribunicius, quo accusante P. Sextius, praetor designatus, damnatus est ambitus. is

processisset honoribus longius, nisi semper infirma atque etiam aegra valitudine fuisset.

49 Atque ego praeclare intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sint oratores, neque fuerint, praeteririque a me aliquot ex veteribus, commemoratione aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est superioris aetatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem, quos ipsi vidimus, neminem fere praetermittimus eorum, quos aliquando dicentes vidimus. Volo enim sciri, in tanta et tam vetere republica maximis praemiis eloquentiae propositis, omnes cupisse dicere, non plurimos ausos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, aetate inferiores paullo, quam Julius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, [8] P. Antistius, nec ulla aetate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius cum meo judicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo judicio, tum omnium? semperne in oratore probando, aut improbando, vulgi judicium cum intelligentium judicio congruit? An alii probantur a multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. [9] An

[8] *P. Antistius.*] Sic ex ed. Rom. rescribi voluit Rivius, cum esset *M. Drusus patricius*, inde ab edd. Med. Ven. Asc. Aldi, etc. eique, ut in aliis, obtemperatum est. Gronovius tamen e vestigiis Mss. malebat *P. Aristius*: quod nihil esset infra de Antistio. Atqui est c. 63.

[9] *An tu - - id laboras.*] Ed. Ven. Med. *laborasse*, Junt. Ald. *adlaborasse h.* unde manus docta in margine exempli mei fecit *adlabores si*

tu, inquit, id laboras, si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando aut improbando, multo malim tibi et Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut a multitudine probetur, eundem doctis probari. nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego judicabo, si modo is sum, qui id possim aut sciam judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (ut quidem ego sentio) quae sint efficienda dicendo: ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moveatur vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitiis orator aut non assequatur haec, aut etiam in his labatur et cadat, artifex aliquis judicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, [10] ut ii, qui audiant, ita afficiantur, ut orator velit; vulgi assensu et populari approbatione judicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi vi- 50
guerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi judicio et doctorum fuisse? De populo si quem ita rogavisses: quis est in hac civitate eloquentissimus? in Antonio et Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. [11] Nemone Philippum, tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his anteferret, quem nosmetipsi, qui haec arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus?

[10] *ut ii, qui audiant, ita aff.*] Vulg. *audiunt*: male. cum et mox sit, *ut orator velit*, non *vult*. Etiam alibi haec confusio notata est.

[11] *Nemone Philippum*, etc.] Gruterus praefert lectionem Ms. Pal. *Nemo ut Philippum*; quod est vulgato sane elegantius. Sed utraque lectio forte conjungenda: *nemon' ut Philippum*. Horatius serm. I, 1, 108, *nemon' ut avarus se probet*.

Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo videri. Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, *Mihi cane et Musis:* ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, *Mihi cane et populo*, mi Brute, dixerim: [12] ut, qui audiant, quid efficiatur; ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit iis, quae dicuntur, qui audit oratorem; vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quaeris amplius? delectatur audiens multitudo, et ducitur oratione, et quasi voluptate quadam perfunditur. quid habes quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: haec perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes verbis, et sententiis, et actione tractantur. Quid est, quod exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis judicii, in quo numquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis umquam ex his excellere judicatus est vulgi judicio, qui non idem a doctis probaretur? Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? [13] Aderant multi

[12] *ut, qui audiant.*] Rursus hic *audiant* scripsi pro *audient:* praesenti enim hic opus est, ut ex antecedentibus clarum est: *Bruto dicenti apud multitudinem dixerim.* aliter est in praeceptis oratoriis, in quibus *qui audient* et *audiunt*, frequens est.

[13] *Aderant multi alii.*] Non dubito, Ciceronem scripsisse: *At erant m. a.* ut sit objicientis: tum responsio: *tamen*, etc. Tum pro *quin* legendum est *an*. Ordo est: dubitasset aliquis, utrum de his sc. legeret: *nemo, an alterum* sc. legeret, non de his duobus. Librarii decepti sunt verbo *dubitasset*, ut putarent, *quin* esse debere.

alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis,
quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, [14] cum
esset Cotta et Hortensius, num quis, cui quidem eli-
gendi potestas esset, quemquam his anteponebat?
Tum Brutus, Quid tu, inquit, quaeris alios? de te ipso 51
nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius judica-
ret, videbamus? qui, cum partiretur tecum causas,
(saepe enim interfui,) perorandi locum, ubi plurimum
pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille
quidem, inquam: et mihi, benivolentia, credo, ductus,
tribuebat omnia. Sed ego, quae de me populi sit
opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui vulgi
opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligenti-
um quoque judicio fuisse probatissimos. Nec enim
posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Anti-
machum, Clarium poëtam, ferunt, qui cum convocatis
auditoribus legeret eis magnum illud, quod novistis,
volumen suum, et eum legentem omnes, praeter Pla-
tonem, reliquissent, *Legam*, inquit, *nihilo minus*: *Plato
enim mihi unus instar est omnium millium.* et recte.
Poëma enim reconditum, [15] paucorum approbationem;
oratio popularis, adsensum vulgi debet movere. At,
si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet
Demosthenes, cum esset relictus a ceteris, verbum
facere non posset. Quid? tu, Brute, posses, si te, ut
Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero,

[14] *cum esset C. et H.*] Ferri potest *esset*, scio: sed tamen verum esse credo *essent*. nam Cicero non sic solet.

[15] *paucorum approbationem: o. p. adsensum v. d. movere.*] Sic edidi pro *p. approbatione: o. p. ad censum v. d. moveri.* Primum *approbationem* e Ms. Cujac. *adsensum* ex ed. Ven. Med. quae habent *assensum*: unde sua sponte fit *movere*. Sic jam de conjectura Corradus. et hoc melius est quam Rivii *mereri*, salvis reliquis.

inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum judicibus est, non cum populo, tamen, si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiae inflatae non referant sonum, abjiciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiae sunt; eae si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciendus est.
52 Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum oratorem [16] probat; sed probat sine comparatione: cum a mediocri, aut etiam a malo delectatur, eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecumque est, probat. tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam ordo et ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scaevolam pro M. Coponio dicentem audiret [17] in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M'. Curium, cum ita heres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum jure? de antiquis formulis? quid? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? [18] quam captiosum esset populo, quod scriptum esset, negligi, et opinione quaeri voluntates, et interpreta-

[16] *probat; sed pr. s. comparatione: cum.*] Sic interpunxi. Vulgo *probat, s. p. s. comparatione, cum,* etc.

[17] *in ea causa, de q. a. d.*] Nempe de famosa illa causa Curiana, de qua mox dicit.

[18] *quam captiosum esset.*] Sic dedi pro *esse:* quia hoc membrum simile esse debet praecedenti: *quemadmodum scribi oportuisset;* nisi quis malit et *oportuisse:* sed illud melius.

tione disertorum, scripta simplicium hominum perverte-
re? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui sem-
per jus illud esse defenderat? quam omnino multa de
conservando jure civili? quae quidem omnia cum peri-
te, et scienter, tum ita breviter, et presse, et satis ornate,
et pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut
exspectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret?
At vero, ut contra Crassus ab adolescente delicato, 53
qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamque
rem aedificare navem concupivisset, exorsus est:
similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis, centum-
virale judicium hereditatis effecisse; [19] hoc in illo
initio consecutus, multis ejusdem generis setentiis de-
lectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilarita-
tem a severitate traduxit: quod est unum ex tribus,
quae dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc volu-
isse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse,
quoquo modo filius non esset, qui [20] in suam tutelam
venisset, sive non natus, sive ante mortuus, Curius
heres ut esset: ita scribere plerosque, et id valere, et
valuisse semper. Haec et multa ejusmodi dicens,
fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis
alterum. Deinde aequum bonum testamentorum
sententias voluntatesque tutatus est: quanta esset in
verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis,
si negligerentur voluntates: quantam sibi potentiam
Scaevola assumeret, si nemo auderet testamentum
facere postea, nisi de illius sententia. Haec cum

[19] *hoc in illo initio consecutus.*] Videtur melius *in* deleri. Cum hoc consecutus esset, effecisset, illo initio faceto, etiam reliqua oratione effecit.

[20] *in suam tutelam venisset.*] Sic ed. Ven. Med. recte. Sic paullo ante c. 52. Vulgatum *veniret* ab Aldo et Junta male inductum. *Venisset* etiam Victorius edidit.

graviter, tum ab exemplis copiose, tum varie, tum etiam ridicule et facete explicans, eam admirationem assensionemque commovit, dixisse ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo judex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, audito altero, judicium suum contemneret. at vero intelligens et doctus, audiens Scaevolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus et ornatius. Ab utroque autem, causa perorata, si quaereretur, uter praestaret orator, numquam profecto sapientis judicium a judicio vulgi
54 discreparet. Qui praestat igitur intelligens imperito? magna re et difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Praestat etiam illo doctus auditor indocto, quod saepe, cum oratores duo, aut plures populi judicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem oratori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ei pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, et attente audiens, sed uno adspectu, et praeteriens, de oratore saepe judicat. Videt oscitantem judicem, loquentem cum altero, nonnumquam etiam circulantem, [21] mittentem ad horas, quaesitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit, oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis

[21] *mittentem ad horas*] int. servum ad clepsydras judiciarias, ut videat, et referat, an tempus datum ad dicendum mox exiturum sit; quod est taedii et impatientiae signum. Sed dubium videtur, an *hora* sic dicatur; quod ego nondum reperi. An forte scripsit Cicero *ad forum*?

judicum admovere orationem, tamquam fidibus manum. Idem si praeteriens adspexerit erectos [22] intuentes judices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu probare videantur: aut, ut avem cantu aliquo, sic illos viderit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse vehementius: ea si praeteriens (ut dixi) adspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem versari in illo judicio, et [23] opus oratorium fieri, aut perfectum jam esse, profecto intelliget.

Cum haec disseruissem, uterque assensus est, et ego 55
tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, a Cotta et Sulpicio haec omnis fluxit oratio, cum hos maxime judicio illorum hominum, et illius aetatis dixissem probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hoc enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate presseque, alterum sublate ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, jure laudantur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia et jejunitas: amplo autem inflatum et corruptum orationis genus. Inveniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute: et ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum, atque sanum: illudque maximum, quod, cum contentione orationis flectere animos judi-

22 *intuentes judices*] sc. oratorem. Sed forte melius *intentos jud.* Nam sic simpliciter dici *intuentes*, durum est.

23 *opus or. fieri.*] Fieri id, quod oratorem facere convenit, et ab eo expectatur.

cum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis, et, ut ita dicam, tragicus orator. vox cum magna, tum suavis, et splendida: gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur: incitata et volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos. O magnam, inquit, artem! Brutus, siquidem istis, cum summi essent oratores, duae res maximae, altera alteri defuit.
56 Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum praestitit. Quare hoc doctoris intelligentis est, videre, quo ferat natura sua quemque: et ea duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes, quae feruntur, eas post mortem ejus scripsisse P. Canutius putatur, aequalis meus, homo extra nostrum ordinem, meo judicio disertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: saepeque ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottae [24] pro se, lege Varia, quae inscribitur, eam [25] L. Aelius scripsit Cottae rogatu. Fuit is omnino vir egregius, et eques Roma-

[24] *pro se, lege Varia, qu. insc.*] Sic interpungendum: est abruptius, pro, quae inscr. pro se dicta, cum lege Varia reus esset.

[25] *L. Aelius scripsit.*] Sic restitui ex edd. Ven. Med. Ald. Junt. Vict., etc. *Scribit* est vitium typographicum, quod per negligentiam editorum in vulgatas irrepsit.

nus cum primis honestus, idemque eruditissimus et Graecis litteris, et Latinis: antiquitatisque nostrae et in inventis rebus, et in actis, scriptorumque veterum litterate peritus. quam scientiam Varro noster acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio praestans, omnique doctrina, pluribus et illustrioribus litteris explicavit. Sed idem Aelius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit umquam, nec fuit. scribebat tamen orationes, quas alii dicerent; ut Q. Metello F. ut Q. Caepioni, ut Q. Pompejo Rufo: quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. [26] His enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumque audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem minimeque ineptum, Aelianas leves oratiunculas voluisse existimari suas. His duobus 57
ejusdem aetatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam, minime displicebat. Locus erat omnino in maximis causis, praeter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat; fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat. horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: [27] Cotta [secundum Philippum et Caesarem] et Sulpicius expetebantur. ita ab iis sex patronis causae illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra aetate, judicia fiebant;

26 *His e. scriptis ipse interfui*] i. e. cum scriberentur.

27 *Cotta et S. exp.*] Viderunt viri docti, hic aliquid deesse, in quo explendo nihil libri juvant. Lambinus explet: *secundum Phil. et Caes.* quod facile potuit a librario omitti propter similitudinem clausulae, ut non semel factum in libris animadversum est. Posui in textu, ut sensus integer esset legentibus, sed inclusi uncis, ut a certis distingueretur.

neque hoc, quod nunc fit, ut causae singulae defenderentur a pluribus, quo nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivimus: in quo primum saepe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest coram videre me, quemadmodum adversarius de quaque re asseveret, maxime autem quemadmodum quaeque res audiatur. Sed nihil vitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unum est naturale principium, una peroratio: reliquae partes, quasi membra, suo quaeque loco locata, suam et vim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit, in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere,[28] ut sibi ipse non conveniat: quanto difficilius cavere, ne quid dicas, quod non conveniat ejus orationi, qui ante te dixerit? Sed quia et labor multo major est, totam causam, quam partem dicere, et quia plures ineuntur gratiae, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc consuetudinem lubenter adscivimus.

58 Erant tamen, quibus videretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse verbis utebatur: et quia Latine non pessime loquebatur, usu, credo, aliquo domestico. nam litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur. Legimus epistolas Corneliae, matris Gracchorum: apparet, filios non tam in gremio educatos, quam in sermone

[28] *ut sibi ipse non conv.*] intell. orator. alias legendum *ipsa* sc. oratio. quamquam nec hoc satis placet, nec illud. videturque legendum: *ut tibi ipse non convenias*: nam sequitur, *quanto diff. c. ne quid dicas*, et post *si uno tempore dicas*. Credo facile probaturum quemque hanc correctionem.

matris. Auditus est nobis Laeliae C. F. saepe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam. vidimus: [29] et filias ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: et neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc vero Scipionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquentem. Ego vero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; et eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniae filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. Et vero hic Scipio, collega meus, mihi sane bene et loqui videtur, et dicere. Recte, inquam, judicas, Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiae stirpe generatum. Nam et de duobus avis jam diximus, Scipione et Crasso; et de tribus proavis, Q. Metello, cujus quatuor filii, P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi privatus in libertatem rempublicam vindicavit, Q., Scaevola augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est habitus. Jam duorum abavorum quam est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi, C. Laelii? O generosam, inquit, stirpem, et tanquam in unam arborem plura genera, sic in istam domum [30] multorum insitam atque illumina-

[29] *et filias &c. Mucias ambas, quarum.*] Haec omnia in masculina mutari vult Guilielmius e c. 72. sed huic loco filiae magis et solae conveniunt, nempe propter verba, *quarum sermo mihi notus fuit*: nam de filiis si sermo esset, non opus fuisset addi hoc: de filiabus, opus erat, quas vulgo homines non audiebant loquentes, more Romano: similiter loquitur de neptibus. Nec vero repugnant ea, quae c. 72. dicuntur, ubi de Muciorum et Laeliorum familiis in genere sermo est, quod et ad filios et ad filias pertinere potest.

[30] *multorum insitam atque illuminatam sap.*] *Illuminatam* vitiosum esse, in eo consentiunt. Quid rescribendum, non facile dicas. Lambinus corrigebat *illiminatam*: quod durum utique est. An *illatam*? id sane et domui et arbori convenit; melius forte *illigatam*. Sed nihil decerno, nec mihi ipse satisfacio.

59 tam sapientiam! Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis,) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: et eo magis hoc judico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poëtam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum jus, non privatum et civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed ii tamen unum illud habebant dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat. in quacumque enim una [31] plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellebat magis: reperiebat, quid dici opus esset, et [32] quomodo praeparari, et quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantque ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. Nec vero Sulpicio, neque Cottae dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissime judicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore et copia. nam

[31] *plane claudicaret.*] Mss. duo *clauderet*: quod est speciosum. v. Clav. in *claudere*. Horum verborum confusio et alibi in his libris rhetoricis notata est.

[32] *quomodo praeparari.*] Sic dedi pro *praeparare*: quod extra hunc contextum rectum esset, e grammatica ratione: hic, ubi statim sequitur, *et quo loco locari*, non *locare*, et praecedit *dici*, nullo modo verum est, sed necessario corrigendum erat *praeparari*. ne tiro quidem sic discrepet.

cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, et meminisse. in utro- 60
que cachinnos irridentium commovebat. Motus erat is, quem et C. Julius in perpetuum notavit, cum ex eo, in utrumque partem toto corpore vacillante, quaesivit, *quis loqueretur e lintre:* et Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam. Is cum tribunus plebis Curionem et Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, [33] sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, et multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibutus, *Numquam*, inquit, *Octavi, collegae tuo gratiam referes: qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscae comedissent.* Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in judicio privato vel maximo, cum ego pro Titinia Cottae peroravissem, ille contra me pro Ser. Naevio diceret, subito totam causam oblitus est, idque veneficiis et cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna haec immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paullo ante posuisset; ut in eo libro, ubi se, exeuntem e senatu, et cum Pansa nostro, et cum Curione filio, colloquentem facit, cum senatum Caesar consul habuisset, omnisque ille sermo ductus e percunctatione filii, quid in senatu esset actum. [34] In quo

[33] *sedente Cn. O. coll.*] Quintil. XI, 7. videatur legisse *assidente*. Sed *sedente* bene habet; nam dicenti s. stanti opponuntur semper *sedentes*. v. Clav. in h. v. Quid sit ante *produxisset consules*, videant, quibus opus est, ibidem in *producere*.

[34] *In quo multis verbis*, etc.] Haec periodus valde perplexa est, nec eam sine vitio esse puto. Verba quidem, *quem senatum Caesar consul habuisset*, sunt spuria, repetita e superioribus, sc. quia glossator adscripserat inter lineas aut in margine. Uncis inclusi.

multis verbis cum inveheretur in Caesarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, [quem senatum Caesar consul habuisset,] reprehendit eas res, quas idem Caesar anno post, et deinceps reli-
61 quis annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto praesertim, ut ne legens quidem umquam senserit, quantum flagitii commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quae vituperavit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum jam tempora praeteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, [35] in senatu se, Caesare consule, non accedere, sed id dicat ipso consule, exiens e senatu. Jam qui hac parte animi, quae custos est ceterarum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paullo ante posuisset, huic, minime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, et flagraret studio dicendi, perpaucae ad eum causae deferebantur. Orator, autem, vivis ejus aequalibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes adspiciendas tamen censeo. sunt illae quidem languidiores, veruntamen possunt augere et quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum, sine aliis, in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus.

[35] *in senatu se C. c. non accedere, sed id d.*] Primum sine dubio scribendum *in senatum*. Post et puto *et* pro *sed* legendum: propter verba *in eodem sermone*.

In eodem igitur numero ejusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inveniendis, nec minus verbis expeditus: fortis vero actor, et vehemens, et verbis nec inops, nec abjectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M'. Aquillii diligentiae fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem, ita duntaxat cum de republica diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque, et publici, et privati sane peritum: M. Lucullum, M. Octavium, Cn. F. (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, populi frequentis suffragiis abrogaverit,) Cn. Octavium, M. F., M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium, abducamus ex acie, id est, a judiciis, et in praesidiis reipublicae, cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Caepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, et ex eodem genere complures minime dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos, L. Apulejus Saturninus eloquentissimus visus est, magis specie tamen, et motu, atque 62

ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiae. Longe autem post natos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis et fortunae, et vitae sordibus, [36] in praetura consul factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam et plebem tenebat, et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor, eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, [37] [publice] est interfectus: homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cujus improbitatem veteres Atticorum comoediae notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam [38] solutus, et mollis in gestu, ut saltatio quaedam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. ita cavendum est, ne quid in agendo dicendove
63 facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paullo superiorem aetatem revecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur.

Conjunctus igitur Sulpicii aetati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque contemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primum contra C. Julii [39] illam consulatus petitionem extraordinariam, veram causam agens,

[36] *in praetura consul factus*] per Saturnini factionem, ut tradit Florus III, 16.

[37] *publice est interf.*] Vocem *publice* spuriam esse judico. nam esset e decreto senatus, quod de eo factum non est, Mariusque id fecit suo de consilio, contra fidem a senatu datam, v. Catil. III, 6. Adscripsit *publice* glossator, ut indicaret, eum palam, in loco publico esse interfectum, imperitus scil. latinitatis, quae *publice* sic non dicit.

[38] *solutus et mollis in gestu.*] Quomodo idem *solutus et mollis* in gestu? nam *mollis in g.* est nimis argutus: at *solutus* est negligens: quae inter se pugnant. Scribendum aut *molestus* aut *argutus*.

[39] *illam cons. petitionem extraord.*] sc. contra legem Villiam annalem. cf. Har. resp. c. 20. Duker ad Liv. epit. 56.

est probatus: et eo magis, quod eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura et acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multae ad eum causae, deinde omnes, maximae quaecumque erant, deferebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat et perfacile currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paullum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus, inter profectionem reditumque L. Sullae, sine jure fuit et sine ulla dignitate respublica. [40] Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quaedam in foro solitudo. Sulpicius occiderat, Cotta aberat, et Curio: vivebat e reliquis patronis ejus aetatis nemo, praeter Carbonem et Pomponium: quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem aetatis 64
erat proximus L. Sisenna, doctus vir, et studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reipublicae, non sine facetiis: sed neque laboris multi, nec satis versatus in causis; interjectusque inter duas aetates, Hortensii et Sulpicii, nec majorem consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspici potest: quae cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen, quantum absit a summo, quamque genus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolescentis ingenium, ut Phidiae signum, simul adspectum et probatum est. Is, L.

[40] *Hoc etiam autem m.*] Hoc admodum durum est auribus meis. alterutrum deleverim, inprimis *autem*: nisi fuit: *Hac etiam causa.*

Crasso Q. Scaevola consulibus, primum in foro dixit, et apud hos ipsos quidem consules, et cum eorum, qui affuerunt, tum ipsorum consulum, qui omnes intelligentia anteibant, judicio discessit probatus. Undeviginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paullo C. Marcello consulibus mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor et quadraginta fuisse. Hoc de oratore paullo post plura dicemus. hoc autem loco voluimus [41] aetatem ejus in disparem oratorum aetatem includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paullo longior vita contigit, ut et cum multo majoribus natu, quam essent ipsi, et cum aliquanto minoribus compararentur. Ut Attius, iisdem aedilibus, ait, se et Pacuvium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed et mea cum aetate, et cum tua, Brute, et cum aliquanto superiore conjungitur; siquidem et Crasso vivo dicere solebat, et magis jam etiam vigebat cum Antonio, et cum Philippo jam sene, pro Cn. Pompeji bonis dicente. in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpicii aetate posui, numerum facile pervenerat: et suos inter aequales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe praestitit: et me adolescentem nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos [42] in studio ejusdem laudis

[41] *aetatem ejus*] *aetas* huic loco non bene convenit. non enim sermo est de aetate ejus. A Ven. Med. Ald. Junt. abest *ejus*, additum post, sensus explendi causa. An fuit: *voluimus eum in d.*, et inde *aetatem* vitio scribarum factum per viciniam istius verbi?

[42] *in studio e. l. exercuit.*] Rivius conjecit *in stadio*. frustra et non necessaria de causa. Et in stadio proprie non exercentur, sed exercitati decurrunt certantes de praemio.

exercuit: et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paullo ante mortem.

Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, perveneri- 65
mus, tam multis inter nostrum tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent, nominare; ne vos curiosius [43] eliceretis ex me, quid de quoque judicarem, eos, qui jam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quaenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, et ii tibi succenseant, quos praeterieris. Quid? vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror [44] malle ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi, Brute, dicam. non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse venturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos videtur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo vero, inquam, ad Hortensium: [45] de me alii dicent, si qui volent. Minime vero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propero audire de te. nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, [46] quam [quod]

43 *eliceretis.*] Est e correctione Rivii. Libri scr. et edd. *eligeretis*, male, et solita confusione literae *c.* et *g.* de qua ad Tacitum vidimus.

44 *malle id ipsum tacere.*] In Mss. Pat. Cujac. non reperitur *id.* recte: nam non sermo est de re, quae taceatur. itaque delevi.

45 *de me alii dicent*, etc.] Scr. arbitror *dicant.* non dicit, quid futurum sit: sed relinquit aliis de se dicere, quod est *dicant*, non *dicent.*

46 *quam quod gradus t.*, etc.] *quod* haud dubitanter delendum, turbat enim constructionem. Pendent omnia a *studio cognoscere:* nisi in

gradus tuos, et quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii praedicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, et a M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiar.

66 Is igitur mediocriter a doctrina instructus, angustius etiam a natura, labore et industria, et quod adhibebat ad obtinendas causas curam etiam, [47] et gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositae diligenter: nullus flos tamen, neque lumen ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam hujus aequalis et inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarere tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, quamquam [48] et ex facie et ex vultu videbatur, nec abundans verbis, etsi fallebat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi et canora, [49] admirando irridebat, calebat in agendo, ut

primo, *de virtutibus tuis*, e praecedentibus malis repetere *audire*. certe in altero est, quam studeo cognoscere gradus, etc. itaque *quod* uncis inclusi.

[47] *et gratiam.*] Nempe, quia gratia valebat apud multos, judices extra judicium et ante judicium docendo, monendo, rogando, etc. praeparare, conciliare causae poterat.

[48] *et ex facie et ex vultu vid.*] Similiter infra c. 68. de C. Pisone.

[49] *admirando irridebat.*] Hoc est sine dubio vitiosum; idque suboluit Corrado. nam non habet sensum commodum et aptum. Quomodo corrigi debeat, non pro certo dicam: nisi quod aliquid esse debet, quod ad dictionem pertineat. Corradus conjungit *sic* - - *calebat*, cetera in parenthesi accipit. Lambinus corr. *admirando irridendo* - - *agendo*

ea, quae deerant, non desiderarentur. Ita, tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus ceterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus et excogitandi et loquendi tarditatem tegebat formae dignitas, corporis motus plenus et artis et venustatis, vocis et suavitas et magnitudo. sic in hoc nihil praeter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore.
M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina, maxi- 67
meque ex omnibus, qui ante fuerunt, Graecis doctrinis eruditus fuit. Habuit a natura genus quoddam acuminis, (quod etiam arte limaverat,) [50] quod erat in reprehendendis verbis versutum et sollers, sed saepe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensem, diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quae devorandae nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo liberoque fastidio. Is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea: deinde [51] ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum,

denique latebat. Non displicet *admirando*, *irridendo*, sed pro *calebat* legam *valebat*, quod omnibus convenit.

[50] *quod erat in repreh.*] Paullo durius est *quod*, quia idem verbum statim praecessit. Sed sunt similia loca apud Ciceronem relativi amantiorem, ut infr. c. 91. *quibuscum exercebar ipsis libentibus; quorum princeps erat*, etc. Ceterum in hac lectione verba *quod etiam arte limaverat* sunt in parenthesi. Sed malim *quod* deleri.

[51] *ex virginum judicio*] quae erant, ipso defendente, absolutae incestus crimine. Mentio rei etiam Catil. 3, 4. sed difficultas aliqua est in ea re. Non huc trahenda judicia singularum, ut Fabiae, juxta Ascon. ad Cic. l. c. ut bene monuit Muretus, sed plurium simul. de quo judicio est ap. Plutarch. in Cat. p. 768. ubi et Cato inde magnam gloriam consecutus dicitur. Scilicet, plures eam causam egerunt.

tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muraena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum, litterarum et studiosus et non imperitus, multae industriae et magni laboris fuit. C. Censorinus Graecis litteris satis doctus, quod proposuerat, explicans expedite, non invenustus actor, sed iners, et inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. Itaque ei paucae centuriae ad consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. Hujus si vita, si mores, si vultus denique [52] non omnem commendationem ingenii evertisset, majus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non valde nitens, non plane horrida oratio: vox, gestus, et omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim, sed eam, ut citius veteratoriam, quam oratoriam diceres. Hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in privatis
68 illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, et [53] sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verumtamen vultu, et simulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus aequalem M'. Glabrionem, bene institutum

[52] *non - - evertisset.*] Sic fidenter correxi vulgatum *everteret: si non evertisset - - majus nomen fuisset.* nam sic latinitas postulat, et sic semper Cicero. Sic mox c. 68. extr. *adscendisset ad honores, nisi - - poenas dedisset.*

[53] *sermonis plenus or.*] Cur *sermonis plenus?* hoc quidem videtur e praeceptis dicendi fuisse in vitio. An scripsit *leporis?* quod sequentibus bene convenit, ubi acutus fuisse dicitur, etsi minus, quam videbatur. Ceterum si intelligas leniter et sine motu, magis disserentis ac disputantis, quam agentis modo dicentem, ferri videtur posse.

avi Scaevolae diligentia, socors ipsius natura negligensque tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem aequalis Cn. Pompejus, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. Erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio vero ejus habebat et in voce magnum splendorem, et in motu summam dignitatem. Noster item aequalis D. Silanus, vitricus tuus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompejus A. F. qui Bithynicus dictus est, [54] biennio, quam nos, fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum. fuit enim mecum et cum M. Pisone, cum amicitia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis erat copiae, in illa autem leporis parum. Erat ejus aequalis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis: et L. Octavius Reatinus, qui cum multas jam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam parate. [55] Et C. Stalenus, qui se ipse adoptaverat, et de Staleno Aelium fecerat, fervido quodam, et petulanti, et furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat et probabatur, adscendisset

[54] *biennio, quam nos, fortasse major*] v. Clav. in *fortasse*, ne tentes *fere*.

[55] *Et C. Stalenus.*] Sic rescripsi pro *Staienus*: quod nescio quare tamdiu sit toleratum, cum sit *Stalenus* in Or. pro Cluent. et alibi, et propugnetur a Rivio ad h. l. Etsi quaedam contra disputat P. Manutius ad illam Or. (quem vid.) tamen constantia adhibenda in eodem scriptore.

ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus,
69 poenas legibus et judicio dedisset. Eodem tempore C. et L. Caepasii fratres fuerunt, qui multa opera, ignoti homines et repentini, quaestores celeriter facti sunt oppidano quodam et incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem praeteriisse videamur, C. Cosconium Calidianum, [56] qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, praebebat populo cum multa concursatione magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit [57] M. Crassi quasi secundarum. Is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, et honores, et pecuniam, et gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiamsi pugnos, et plagas, Olympiorum cupidi, ferre possunt, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, [58] illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non tulit.

Tum Atticus, Tu quidem de faece, inquit, hauris, idque jamdudum: sed tacebam: hoc vero non puta-

[56] *qui nullo ac. - - clamore.*] Locus durior est, quod consequens videtur deesse. Nihil enim respondet verbis *eam tamen*. Planus fiat, si deleas *si* in verbis *si quam habebat.*

[57] *M. Crassi, quasi secundarum.*] Sic e Mss. dedit Lambinus, quem secutus est I. Gronovius, nixus etiam observatione paterna super usu hujus formae in Obs. Eccl. c. ult. Sed Rivius monet in ed. Rom. esse *secundanus*. Ed. Med. inde fecit *secundarius*, quod ceteri secuti sunt. *Secundarum* tamen jam habet ed. Ven. et inde Corradus, ut opinor.

[58] *illius judicialis anni severitatem.*] Intellige annum, quo a Pompeio legibus pluribus forma judiciorum immutata, et oratores, brevi mora interposita, dicere jussi sunt; quod cum non possent minus exercitati, ii relinquere actiones coacti sunt. de qua re adeundus Ascon. ad Cic. et infra noster c. 94.

bam, te usque ad Stalenos et Autronios esse venturum.
Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi:
quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam
notam et aequalem necessario incurro. Volo autem
hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine
dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos;
verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos
fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur. T. 70
Torquatus, T. F. et doctus vir ex Rhodia disciplina
Molonis, et a natura ad dicendum satis solutus atque
expeditus: (cui si vita suppeditavisset, sublato ambitu,
consul factus esset:) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satisfecit: officio vero [59] nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas privatas causas actitavit, celeriter sane verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescens in dicendo stomacho saepe iracundiaque vehementius: ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum judice ipso, cujus delinitor esse debet orator, jurgio saepe contenderet. M. Messalla minor natu, quam nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis componendisque diligens, magni laboris, multae operae, multarumque causarum. Duo etiam Metelli,

[59] *nec in suorum necessariorum causis.*] Redundat *suorum*. Alibi, ut Arch. 6. dicit *periculi amicorum*, non *meorum*; sed additum est fortasse a Cicerone, ut membra aequalia faceret, ut aliis quoque locis factum observavimus. Si quis tamen malit delere, non valde repugnem: nam saepe ista pronomina a glossatoribus, item librariis et correctoribus addita sunt.

Celer et Nepos, [60] nihil in causis versati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consulatu pereloquens visus est, non tardus sententiis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, L. F. perfectus litteris, sed Graecis; fastidiosus sane Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriae.

71 Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet. et, si de aliis minus, de duobus tamen, quos a te scio laudari solere, Caesare et Marcello, audirem non minus lubenter, quam audivi de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an exspectas, quid ego judicem de istis, qui tibi sunt aeque noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Caesar autem parum. illum enim saepe audivi: hic, cum ego judicare jam aliquid possem, abfuit. [61] Quid igitur de illo judicas, quem saepe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Nae ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maxime. Atqui et ita est, inquit, et vehementer placet: nec vero sine causa. nam et didicit, et, omissis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrime exercuit. Itaque et lectis utitur verbis et frequentibus, et

[60] *nihil in causis versati.*] Rivius conjecit *non nihil*, idque probavit Lambinus: nempe propter verba, *nec sine i. nec i.* Frustra. Dicit Cicero, eos a causis agendis abstinuisse, solum concionatorium genus secutos esse. quod in tribunatu usurpavit Nepos ad vexandum Ciceronem. v. Epist. ad Div. V, 2.

[61] *Quid i. de illo judicas.*] Hic deest *inquam*. Sed supra jam talem locum notavimus, in quo id verbum omissum est.

splendore vocis, et dignitate motus fit speciosum et illustre, quod dicitur; omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui hoc tempore ipso, [62] cum liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo, consoletur se cum conscientia optimae mentis, tum etiam usurpatione et renovatione doctrinae. Vidi enim Mytilenis nuper virum, atque, [63] ut dixi, vidi plane virum. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderim, tum vero nunc a doctissimo viro, tibique, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurro in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Caesare cupio audire, quid tandem Atticus judicet. Et ille, Praeclare, inquit, 72
tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: et hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui jam mortui sunt, neminem ut praetermitteres; nae tu in multos Autronios et Stalenos incurreres. Quare sive hanc turbam effugere voluisti, sive veritus es, ne quis se aut praeteritum, aut non satis laudatum [64] queri posset: de Caesare tamen potuisti dicere, praesertim

[62] *cum liceat.*] Viri docti in his verbis haesere, nec potuere explicare. Itaque vel *esse* addi voluere, ut Corradus, vel ipsum verbum *liceat* tentavere varie. Difficultas tollitur, si non ad proxime sequentia verba refertur, sed ad studia doctrinae, quibus tractandis consolationem quaerebat; quod ei solitario, et Athenis viventi, licebat facere sine interpellatione.

[63] *ut dixi.*] Ne supervacuum aut tollendum videatur, refer ad ea, quae ante diximus: *consoletur se*, etc.

[64] *queri posset.*] Correxeram olim vulgatum *possit*, quod esset contra latinitatem. Sic mox post *potuisti dicere*, est, *praesertim cum - - esset*, non *sit*. Ecce, sic in Ms. regio reperit Alemannus.

cum et tuum de illius ingenio notissimum judicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de Caesare et ipse ita judico, et de hoc hujus generis acerrimo aestimatore saepissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime. nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Laeliorum et Muciorum familiis audiebamus, sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, et iis quidem reconditis et exquisitis, summoque studio et diligentia est consecutus. Quinetiam, in maximis occupationibus, cum ad te ipsum [65] (inquit, in me intuens) de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoque in libro dixerit, verborum delectum originem esse eloquentiae; tribueritne, mi Brute, huic nostro, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: *ac, si cogitata praeclare* [66] *eloqui ut possent, nonnulli studio et usu elaboraverunt, cujus te paene principem copiae atque inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus* :) hunc facilem et quotidianum novisse
73 sermonem, [67] nunc pro relicto est habendum. Tum

[65] *inquit, in me intuens.*] Haec interpositio ne haesitationem adferat, quod videatur redundare: Atticus loquitur hic cum Bruto: cum aliquid diceret de Cicerone non nominatim, *ad te ipsum* ne referretur ad Brutum, hoc interponendum erat.

[66] *eloqui ut possent.*] Addidi hic de meo judicio *ut*, quod omnes, uti spero, agnoscent necessario addendum fuisse, textum diligenter edituro. Mirandum est, tam doctos et acutos Ciceronis tractatores non vidisse, non correxisse. Sed—Verum de hac re proprius locus nobis destinatus est dicendi in praefatione hujus editionis.

[67] *nunc pro relicto est habendum.*] Locum hunc omnes vitiosum judicant, varieque tentant. Lamb. *non pro derelicto.* Alemannus nuper *num pro d. e. habendum?* quod illo etiam melius. Ita sensus erit: non est existimandum, genus hoc sermonis esse negligendum, aut negligi. Ego nihil habeo, quod loco huic faciam.

Brutus, Amice, hercule, inquit, et magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inventorem copiae dixerit, quae erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi Romani nomine et dignitate. quo enim uno vincebamur a victa Graecia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Caesaris, [68] tuae quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute: modo sit hoc Caesaris judicii, non benivolentiae testimonium. plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verum quidem si audire volumus, omissis illis divinis consiliis, quibus saepe constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator praestat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat? sed tamen, (non metuo ne mihi acclametis: est autem quod sentias, dicendi liber locus:) malim mihi L. Crassi unam pro M'. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reipublicae, castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M'. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Minervae signum ex ebore pulcerrimum; tamen ego me Phidiam esse mallem,

[68] *tuae quidem suppl. non, sed*, etc.] Edd. pr. habent *non solent:* quod alienum et interpolatum esse, quivis sentiat. Rivius e Ms. antiquo protulit *non*, deleto *solum:* quod in edd. receptum. Sed *non* puto esse alieno loco, scribendumque: *non tuae quidem supplicationi, sed tr. m. a.* quod est plane et structura et sensu elegans. mirifice enim blanditur Ciceroni.

quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non, quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: [69] praesertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut bajuli
74 deesse non possint. Sed perge, Pomponi, de Caesare, et redde quae restant.

Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris vides, locutionem emendatam et Latinam: cujus penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. Mitto C. Laelium, P. Scipionem. aetatis illius ista fuit laus, tamquam innocentiae, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. nam illorum aequales, Caecilium et Pacuvium, male locutos videmus. sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant, [70] nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem vetustas fecit et Romae, et in Graecia. confluxerunt enim et Athenas, et in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diversis locis. quo magis expurgandus est sermo, et adhibenda, tamquam obrussa, ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri vidimus. [71] existimabatur bene latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut a te paullo est ante dictum: sed tamen

[69] *praesertim cum pauci - - possint.*] Haec non pertinent ad sententiam generalem, quae praecessit, sed ad superiora. Itaque suspicatus interdum sum, ea esse transposita, et ponenda post *fabrum tignarium.*

[70] *nec eos a. b. d. infuscaverat.*] Haec non satis sana videntur, ne constructione quidem. *Qui vixerant, nec eos*, etc. non est Ciceronianum: vix tironis. Guilielmius corrigebat *os* pro *eos:* non male: sed ita constructioni nondum consulitur. Scripserim: *nec os aliqua barbarie domestica infuscaverant.*

[71] *existimabatur bene latine*] intell. aut add. *loqui.*

suavitas vocis, et lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam confecerat. [72] Cotta, quia se valde dilatandis litteris a similitudine graecae locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam planeque subrusticum, alia quidem, quasi inculta et silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sisenna autem, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne [73] a C. Rusio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rusius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante [74] Chritilium, Sisenna defendens, dixit, quaedam ejus *sputatilica* esse crimina. Tum C. Rusius, *Cir-* 75
cumvenior, inquit, *judices, nisi subvenitis.* [75] *Sisenna quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio.* Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam, pura et incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum latinorum (quae, etiamsi orator non sis, [76] et sis ingenuus civis Romanus, tamen neces-

[72] *Cotta, quia se*, etc.] Non hic ratio redditur, ut *quia* opus sit, sed discrimen a superiori explicatur: scribendumque puto *qui*: nisi si *que* delere malis in *sonabatque*: ut in illis ratio reddatur, quare sonuerit contrarium Catulo. Sed tum in ceteris difficultas oritur, *alia q.*, etc. Etiam *quadam* malim, quam *quidem*.

[73] *a C. Rusio.*] Pighius corr. *Erucio*, noto accusatore apud Ciceronem. v. Clav.

[74] *Chritilium.*] Edd. pr. *C. Rutilium*, et *Chirtilium*. Vulgatum edidit Victorius, nescio unde.

[75] *Sisenna quid dicas.*] Quia oratio dirigitur ad judices: credo Ciceronem scripsisse *dicat*. nam rationem reddere videtur, quare se circumveniri dixerit.

[76] *et sis ingenuus civis.*] Non satis bene latine hoc cum antecedentibus nectitur. An verum est *at* vel *sed*.

omittamus lugere, et tantum, quid quisque dicendo
77 potuerit, (quoniam id quaerimus,) praedicemus. Sunt etiam ex iis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui et scriptitavit accurate, cum praesertim non esset orator, et egit multa constanter: Appius Claudius, socer tuus, collega et familiaris meus; hic jam et satis studiosus, et valde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, et cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamen, et multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque fuit, [80] illud totum habuit ex disciplina: instrumenta naturae deerant: sed tantus animi splendor, et tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret adsciscere, eaque omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem, vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi et terroris oratio: quaereres in judiciis fortasse melius: in republica quod erat, esse judicares satis. Ne T. quidem Postumius contemnendus in dicendo: de republica vero non minus vehemens orator, quam bellator fuit: effrenatus, et acer nimis, sed bene juris publici leges atque instituta cognoverat.

Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) ii, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut nihil imprudens M. Servilium praete-
78 riisse videare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pom-

[80] *illud totum.*] Alias Cicero in hac forma dicit *id.* Sed *illud* etiam sic est infr. c. 79. extr.

poni, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis, quam pauci fuerint laude digni. [81] Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium: in quo et compositum dicendi genus, et acre, et expeditum fuit: T. Accium Pisaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio; qui et accurate dicebat, et satis copiose: eratque praeterea doctus Hermagorae praeceptis: quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen, ut hastae velitibus amentatae, sic apta quaedam, et parata singulis causarum generibus argumenta traduntur: studio autem neminem, nec industria majore cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo. nullum tempus illi umquam vacabat aut a forensi dictione, aut a commentatione domestica, aut a scribendo, aut a cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut evolare, non excurrere videretur. eratque verborum et delectus elegans, et apta et quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, et firma ad probandum, tum concinnae acutaeque sententiae: gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quae non erat, et e disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne amore videar plura, quam fuerint in illo,

[81] *Itaque ne hos quidem e. R.*] intell. praetereo, e superioribus, *Servilium praeteriisse.* Similiter infr. c. 79. pr. *nec vero M. Caelium praetereundum arbitror.* Paullo post *ornamenta opima* sunt a Rivio: olim erat *optima*, male.

dicere: quod non ita est. alia enim de illo majora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem aetatis cum
79 illo conferendum puto. Nec vero M. Coelium praetereundum arbitror, quaecumque ejus in exitu vel fortuna, vel mens fuit: qui quamdiu auctoritati meae paruit, talis tribunus plebis fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem turbulentamque dementiam, a senatu, et a bonorum causa steterit constantius: quam ejus actionem, multum tamen et splendida, et grandis, et eadem inprimis faceta et perurbana commendabat oratio. Graves ejus conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaeque omnes ex reipublicae contentione susceptae: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit a sese, ceciditque, posteaquam eos imitari coepit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus e multis: potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasque sententias mollis et pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile, nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris aeque in potestate fuerit: [82] quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhaeresceret: nullum, nisi loco positum, et tanquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec vero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum: ac non

[82] *quae primum ita pura e.*] *quae* int. oratio; non e proximo, *comprehensio verborum.*

propria verba rerum, sed pleraque tralata: sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec vero haec soluta, nec diffluentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed varie dissimulanterque conclusis. Erant autem et verborum et sententiarum illa lumina, quae vocant Graeci σχήματα, quibus tanquam [83] insignibus in ornatu, distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud quod multis locis in jurisconsultorum includitur formulis, [84] id ubi esset, videbat. Accede- 80
bat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum et sanum genus. Quodsi est optimum, suaviter dicere; nihil est, quod melius hoc quaerendum putes. Sed cum a nobis paullo ante dictum sit, tria videri esse, quae orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moveret: duo summe tenuit, ut et rem illustraret disserendo, et [85] animos eorum, qui audirent, devinciret voluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoveret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis atque contentio: sive consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere et bacchari arbitraretur, sive, quod natura non esset ita factus, sive, quod non consuesset, sive, quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit:

[83] *insignibus in ornatu.*] *In ornatu* delevit Lambinus: et potest commode abesse. Si est a Cicerone, quod non satis sustineo negare, sensus est: quae in reliquo ornatu sunt insignia, maximeque incurrunt in sensus.

[84] *id ubi esset.*] Non dubitavi sic corrigere vulgatum *et ubi esset.* Cicero dicit enim, eum accurate vidisse id, quo caussa contineretur, qua de re ageretur: quod quia in postremo posuit, *id* praeponendum fuit. Nihil est, quocum hoc, *ubi esset*, copuletur, si *id* non addatur.

[85] *animos - - devinciret voluptate.*] Verbum *devinciret* ab hoc quidem loco videtur alienum. Scripsisse Ciceronem credo *deliniret*, ut aliis locis de eadem re dixit.

si opus erat, defuit. Quinetiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse, idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicia, quaestiones, manifestam rem deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset: me in respondendo, cum essem argumentatus, quantum res ferebat; hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. *Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres?* [86] *praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingeniis elicere voces et querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur: pedis (quod minimum est) nulla supplosio. Itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus.* Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, [87] Atque dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, et, quocumque res postulet modo, flectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod
81 maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed

[86] *praesertim cum - - negligeres.*] In hoc loco est aliquid duri, quod eum mihi de vitio suspectum reddidit: nec enim ordo structurae satis constat. Sed quid ei faciam, nescio: nec reperi, quod ei rei medeatur. Vitium esse suspicor in *praesertim.*

[87] *Atque dubitamus.*] Sic pro vulgato *atqui* edidi ex edd. pr. Est melius, quia hic mera transitio est, cui in principio apud Ciceronem saepe servit *atque;* et apud alios: Notum illud Virgilii: *Et dubitamus adhuc factis extendere famam.*

redeamus ad eum, qui jam unus restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutius vixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti.

C. Curionem te, inquit Brutus, et C. Licinium Calvum arbitror dicere. Recte, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, [88] (quod verisimile dixisset,) ita facile soluteque verbis volvebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atque hic a magistris parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire voluisset, ut coeperat, honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? et quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos sit praemium virtutis, judicio studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi et honestus et honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam invitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat, [89] hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quae si ille audire voluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem pervenisset, adscendens gradibus magistratuum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quae quidem

[88] *quod verisimile dixisset.*] Haec ego non intelligo, nec bene interpretatur Corradus, qui ad narrationes refert; nescio quomodo, cum de iis non sit sermo. Turbant autem contextum. Credo esse spuria et aliunde intrusa.

[89] *hunc n. h. adeptum, non h. puto.*] Ms. regius sic ordinat: *h. nomen honoris, non honorem adeptum puto.* Utrumque est Cicerone dignum.

etiam cum P. Crasso, M. F. cum initio aetatis ad amicitiam se meam contulisset, saepe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis viam rectissimam esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte, planeque eruditus: ineratque et ingenium satis acre, et orationis non inelegans copia: praetereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, et sine segnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbuit aestus quidam non insolitae adolescentibus gloriae: qui quia navarat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum aetatem certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimo suo casu, dum Cyri et Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant; et L. Crassi, et multo-
82 rum Crassorum inventus est dissimillimus. Sed ad Calvum (is enim nobis erat propositus) revertamur: [90]qui orator fuisset, cum litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitius afferebat genus: quod quamquam scienter eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam verum sanguinem [91] deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis et attente audientibus erat illustris: a multitudine autem, et a foro, cui nata eloquentia est, devorabatur.

[90] *qui orator fuisset, cum,* etc.] *Fuisset* vitiosum esse, animadvertit jam Corradus; qui corrigebat *qui or. fuit, sed,* etc. In *fuit* bene, non in altero *sed.* nam quorsum dicat, *qui orator fuit,* quod nemo ignorabat? deinde *sed* non coit cum ceteris, *sed eruditior - - afferebat.* Ego non audeo decernere de hoc loco: sed et *orator* mihi e glossa esse videtur: (quorsum enim additur?) et *fuit* legendum. Scrupulus superest in forma: *fuit cum literis eruditior, tum - - afferebat.* nam in hac forma *fuit cum - - tum,* utrinque adjectiva esse solent. Dicamus Ciceronem *ανακολουθως* scripsisse, et ab adjectivo ad verbum deflexisse?

[91] *deperdebat.*] Edd. pr. *dependebat.* Rivius correxit ut editur.

Tum Brutus, Atticum se, inquit, Calvus noster dici oratorem volebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria [92] consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed et ipse errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, attice putat dicere; is recte, nisi Atticum, probat neminem. Insulsitatem enim et insolentiam, tanquam insaniam quandam orationis, odit: sanitatem autem et integritatem, quasi religionem et verecundiam oratoris, probat. Haec omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, et siccitatem, et inopiam, dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit, hoc recte duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret et gradus, et dissimilitudines, et vim, et varietatem Atticorum. Atticos, inquit, volo imitari. quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes et Lysias? quam idem, et Hyperides? [93] quam omnium horum Aeschines? Quem igitur imitaris? Si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant. si omnes: qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quaero, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit. mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsae Athenae videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lysias. natura quaedam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissi- 83
miles inter se; sed Attici tamen: quorum Charisius

[92] *consequebatur*] pro consectabatur, ut c. 83. et alibi. v. Clav.

[93] *quam omnium horum*] int. dissimilis. c. 83. *dissimiles inter se et aliorum.*

[94] multarum orationum; quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lysiam: Demochares autem, qui fuit Demostheni sororis filius, et orationes scripsit aliquot; et earum rerum historiam, quae erant Athenis ipsius aetate gestae, non tam historico, quam oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegesias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos prae se paene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa (quam tamen consequitur) concinnitate puerile? Atticorum similes esse volumus. Optime. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt et inter se dissimiles, et aliorum? Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator sincerus, et grandis etiam fuit: hoc forense, concertatorium, judiciale, non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt,) eas ego laudare soleo; imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim. [95] Ut, si quis Falerno vino delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulibus natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimium aut Anicium consulem quaerat: (atqui eae notae sunt optimae. credo: sed nimia vetutas nec habet eam, quam quaerimus, suavitatem, nec est jam sane tolerabilis. num igitur, qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio sibi hauriendum putet? minime: sed quandam sequatur aetatem.) sic ego istis

94 *multarum orationum.*] Sic edd. pr. Aliae vitiose dederunt *multas orationes;* unde locum vitiosum putabat Corradus.

95 *Ut si quis*, etc.] Novae periodi hic initium est. nam his, *ut si quis*, manifeste respondent infra: *sic ego:* in quo initium novae sententiae edd. male faciunt. *Atqui - - - sequatur aetatem*, sunt in parenthesi accipienda, quod non animadvertêre editores docti.

censuerim et novam istam, quasi de musto ac lacu, fervidam orationem fugiendam, nec illam praeclaram Thucydidis nimis veterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset et mitior. De- 84
mosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quaeso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriae proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Graecia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo a corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab advocatis relinquuntur. Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, [96] ad stantem judicem dicant. Subsellia grandiorem et pleniorem vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribae sint in dando et cedendo loco, corona multiplex, judex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur a corona silentium, deinde crebrae assensiones, multae admirationes: risus, cum velit; cum velit, fletus: ut, qui haec procul videat, etiamsi, quid agatur, nesciat; at placere tamen, et in scena esse Roscium intelligat. Haec cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audivimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem

[96] *ad stantem judicem dicant.*] De *judice stante* haerent viri docti; ut Corradus. Credo cum Manutio ad Epp. ad Div. XIII, 10. intelligi judices leviorum causarum, quorum inter judices, qui vulgo dicuntur, aut proprie, nulla mentio. nisi quis malit praetorem intelligere, cum de plano respondet, aut arbitrum privatim sumtum.

acutum, prudens, et idem sincerum, et [97] solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

85 Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione degressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, [98] qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgium, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti quos-

[97] *solidum*] non ad integritatem referam cum Corrado, sed ad sequens *exsiccatum*, intelligoque ductum a cibo solido et sicco, qui opponitur molli et jumlento, estque saluber inprimis.

[98] *qui eam sibi arrogant.*] Scribendum est *arrogent*, ut facile quisque, admonitus saltem, sentiat.

dam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum et singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. bella ironia, si jocaremur: sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam [99] si testimonium dicamus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere. Galbam 86
laudas. si ut illius aetatis principem, assentior. sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quaeso, orationes, (sunt enim,) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius. nomine nos capis summi viri, vitaeque elegantissimae verissimis laudibus. Remove haec: nae ista dulcis oratio ita sit

[99] *si testimonium dicamus.*] Sic scripsit Cicero; non, *diceremus*, ut est in vulgatis: nam praecedit, *asseveramus - - ne - - religio adhibenda sit.*

acutum, prudens, et idem sincerum, et [97] solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

85 Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione degressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, [98] qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgium, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti quos-

[97] *solidum*] non ad integritatem referam cum Corrado, sed ad sequens *exsiccatum*, intelligoque ductum a cibo solido et sicco, qui opponitur molli et jurulento, estque saluber inprimis.

[98] *qui eam sibi arrogant.*] Scribendum est *arrogent*, ut facile quisque, admonitus saltem, sentiat.

dam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum et singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. bella ironia, si jocaremur: sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam [99] si testimonium dicamus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere. Galbam 86
laudas. si ut illius aetatis principem, assentior. sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quaeso, orationes, (sunt enim,) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius. nomine nos capis summi viri, vitaeque elegantissimae verissimis laudibus. Remove haec: nae ista dulcis oratio ita sit

[99] *si testimonium dicamus.*] Sic scripsit Cicero; non, *diceremus*, ut est in vulgatis: nam praecedit, *asseveramus - - ne - - religio adhibenda sit.*

abjecta, ut eam aspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in ceteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de iis ea sunt a te dicta, quibus ego assentior. omitto ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus ajebat, sic tu suasionem legis Serviliae tibi magistram fuisse. haec germana ironia est. cur ita sentiam non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quae de iis ipsis, quae de Cotta, quae de Sulpicio, quae modo de Coelio dixeris. ii enim fuerunt certe oratores. quanti autem, et quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod congessisti operarios omnes: ut mihi videantur mori voluisse nonnulli, ut a
87 te in oratorum numerum referrentur. Haec cum ille dixisset, Longi sermonis [100] initium pepulisti, inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignum, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum inprimis Catonis. intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quae inventa nondum erant, florem et colorem defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror,

[100] *initium pepulisti.*] Est e correctione Victorii, quam et nos sequimur. Mss. quidam *depulisti*, ut edd. Ven. Ald. Junt. male. Manutius et Lamb. edidere *detulisti;* itidem male, et sine sensu commodo. *Pepulisti* est movisti, quo verbo statim utitur. Sic supra c. 4. *quibus animorum partes pellerentur*, pro moverentur, quamquam alio tropo et sensu.

neminem. [1] Nec in hoc ironiam dixeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate; tamen, adolescentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures a nobis nominati sunt, eo pertinuit ut paullo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cujus omnes cupidissimi essent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, (ut ait in historia sua C. Fannius,) existimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum a te putabam, quod et in Africano fuisset, et in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis veteres explicabis? Vero, inquam, Brute: sed in Cumano, aut in Tusculano, aliquando, [2] si modo licebit: quoniam utroque in loco
vicini sumus. Sed jam ad id, unde digressi sumus, re- 88
vertamur.

Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, celeriter ad majores causas adhiberi coeptus est. quamquam inciderat in Cottae et Sulpicii aetatem, qui annis decem majores, excellente tum Crasso et Antonio, deinde Philippo, post Julio, cum iis ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantam in ullo cognovisse me arbitror, ut, quae secum commentatus esset, ea sine scripto verbis eisdem redderet, quibus cogitavisset. Hoc

[1] *Nec in hoc ironiam dixeris esse.*] Sic fere edd. pr. Aldus e Ven. dedit *duxeris*, imitante Junta; quod defendit Rivius, qui eam lectionem se dicit reperisse, nempe in ed. Veneta. nec *duxeris* cum *esse* et substantivo, commode dicitur. Similiter e *dicitur* male factum *ducitur* in Top. c. 11.

[2] *si modo licebit.*] Puto legendum *libebit.* nam licebat, propter vicinitatem; *quoniam utroque in loco vicini sumus.*

adjumento ille tanto sic utebatur, ut sua, et commentata, et scripta, et, nullo referente, omnia adversariorum dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo umquam flagrantius studium viderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. saepissime autem eodem die utrumque faciebat. Attuleratque minime vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus esset, [3] et collectiones; memor et quae essent dicta contra, quaeque ipse dixisset. Erat [4] in verborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaque erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acute, nec praetermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum. vox canora, et suavis. motus et gestus etiam plus artis habebat, quam erat oratori satis. Hoc igitur florescente, Crassus est mortuus, Cotta pulsus, judicia intermissa bello, nos in forum
89 venimus. Erat Hortensius in bello, primo anno miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege judicium Varia, ceteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores, non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompejus, sed oratores tamen, teste diserto uter-

[3] *et collectiones.*] Ed. Ven. Med. *conjunctiones.* Ex re judicari de vera lectione debet. Intelligendae autem sunt summae dictorum vel a nobis, vel ab aliis, ut e sequentibus patet; cui rei videtur aptius *collectionis*, quam *conjunctionis* verbum: Gr. συναγωγη, ut dicit Cic. ad Att. IX, 10. quamquam nec hoc alienum. de Inv. I, 40. appellavit *conductionem.*

[4] *in verborum splendore elegans*] int. diligens, delectum bene faciens. v. Clav. in h. v.

que Philippo; [5] cujus in testimonio contentio et vim accusatoris habebat, et copiam.

Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieque fere a nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem silebat, ut erat semel a concione universa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: et ii quidem habitabant in rostris. C. etiam Julius, aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat: sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus, reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieque et scribens, et legens, et commentans, [6] oratoriis tantum exercitationibus contentus non eram. Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem, juris civilis studio, multum operae dabam Q. Scaevolae, P. F. qui quamquam nemini se ad docendum dabat, tamen, consulentibus respondendo, studiosos audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla consule, et Pompejo, fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore, cum princeps Academiae Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Ro-

5 *cujus in testimonio contentio*, etc.] Hunc locum nunquam potui intelligere. Etiam Corradus hic nihil intelligebat. Nec vero apparet, quare tale quid hic dicatur, qualis sc. ille in testimoniis dicendis fuerit. Vereor ne sit appendicula aliunde inculcata.

6 *oratoriis tantum exerc.* etc.] Ed. Ven. Med. *oratoris:* sed spatio inter *i* et *s*, ut litera excidisse vel non expressa operis videatur. Itaque Aldus fecit *oratoriis*, sequente Junta, quod a nonnullis relictum est. Pro *tantum* Corradus habet *tamen*, nescio unde. Id est mollius sane: nam *tantum* sane redundat, cum sit in *contentus*. Jus etiam discebat Cicero et philosophiam.

namque venisset, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, [7] quod etsi rerum ipsarum varietas et magnitudo summa me delectatione retinebat; tamen sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, tresque proximo trium aetatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus
90 operam, et actori summo causarum, et magistro. Haec etsi videntur esse a proposita ratione diversa, tamen idcirco a me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam voluisti, Brute, possis, (nam Attico haec nota sunt,) et videre, quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius vestigiis persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis, [8] sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga; nam aberant etiam adolescentes M. Crassus et Lentuli duo; primas in causis agebat Hortensius: magis magisque quotidie probabatur Antistius: Piso saepe dicebat: minus saepe Pomponius, raro Carbo: semel aut iterum Philippus. At vero ego hoc tempore omni, noctes et dies, in omnium doctrinarum meditatione versabar.

[7] *quod etsi - - tamen sublata*, etc.] Haec forma orationis h. l. sane friget. Nec his ratio commode redditur antecedentis sententiae. Edd. V. Med. Aldus, Junta, non habent *quod*. Rivius e libro vetere correxit, ut nunc est. Suspicor Ciceronem scripsisse: *quod et rerum - - et sublata*, etc. Nam manifestum est, Ciceronem duas causas studii commemorare, alteram a natura philosophiae, alteram a temporum ratione, quibus eloquentiae nullius post usus futurus videbatur. *Et* mutatum fuit casu in *etsi*: inde additum post *tamen*. Melius nihil nec reperi, nec ipse excogitare potui.

[8] *sed oratorum*, etc.] Forte melius *et*. Mox *Hortensius: magis magisque q. pr. A.* Sic interpunxit primus J. Gron. cum edd. vett. referant ad Hortensium: in qua interpunctione *magis* delendum sit et *Antistius* delendus. Est idem, qui c. 63. memoratur, ut ex rebus ibi de eo traditis intelligitur; et quia ibi pariter traditur, eum paullatim coepisse placere, Gronovii rationem probandam puto.

Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset apud me [9] mecumque vixisset, nuper est domi meae mortuus. a quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar; quae quasi contracta et adstricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, et ejus artibus variis atque multis, ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, et cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie; idque faciebam multum etiam latine, sed graece saepius: [10] vel quod Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter latine dicendi afferebat: vel quod a Graecis summis doctoribus, nisi graece dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda republica, et crudelis interitus oratorum trium, Scaevolae, Carbonis, Antistii: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeji: leges et judicia constituta: recuperata respublica: ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati. tum primum nos ad causas, et privatas et publicas, adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam: dictatore enim Sulla, legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. Itaque prima causa publica, pro

[9] *mecumque vixisset.*] Ed. Rom. *cum Quinto vixisset.* Ven. Med. Ald. Junt., etc. *cumque vixisset.* Vulgatum est a correctione Rivii.

[10] *vel - - latine dicendi afferebat.*] Sequitur *vel - - corrigi non possem.* Vnde corrigendum videtur *afferret.* Sic c. 93. pr. *credo, quod videret - - negligeret autem eos.*

Sex. Roscio dicta, [11] tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur. deinceps inde multae, quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus.

91 Nunc, quoniam totum me, non naevo aliquo aut crepundiis, sed corpore omni, videris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quae fortasse videantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas corporis: procerum et tenue collum: qui habitus et quae figura non procul abesse putatur a vitae periculo, [12] si accedit labor et laterum magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quod omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, et totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me et amici et medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quodvis potius periculum mihi adeundum, [13] quam a sperata dicendi gloria discedendum putavi. Sed cum censerem, remissione et moderatione vocis, et commutato genere dicendi, me et periculum vitare posse, et temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, et jam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiae nobilissimo et prudentissimo philo-

[11] *tantum comm. habuit.*] Edd. Ven. Med. *habui*, quod et in Mss. duobus repertum probat Gruterus. non male; secundum contextum quidem. *caussa p. dicta*, in ablativo capienda.

[12] *si accedit labor.*] Sine dubio Cicero scripsit *accedat:* nam praecedit *putatur non abesse a periculo.*

[13] *quam a sperata gloria discedendum.*] Videtur Cicero *desciscendum* scripsisse; nam *discedere a sperata gloria*, vix bene et commode dicitur: at *a spe desciscere*, commode.

sopho, fui, studiumque philosophiae numquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore, et doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem et non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. Post a me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus,[14] quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo judicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: et, si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes. erat etiam Aeschylus Cnidius, Adramytenus Xenocles. Hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romae audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque praestantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, et instituendo docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modo id consequi potuit) ut nimis redundantes nos, et superfluentes juvenili quadam dicendi impunitate et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas diffluentes coërceret. Ita recepi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam et contentio nimia vocis reciderat, et quasi referverat oratio, lateribusque vires, [15] et corpori mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cu- 92
piditate incitarent, Cotta et Hortensius: quorum alter

[14] *quorum erat princeps.*] Suspicatus aliquando sum: *Horum erat p.* ne relativum concurreret brevi intervallo. Sed vid. ad c. 67.

[15] *et corpori med. hab. accesserat.*] Edidi *corpori* pro vulgato *corporis*, quod sine dubio vitiosum est. Respondent sibi nimis clare *lateribus vires*, *corpori habitus acc.* nec *habitus corporis* accessit lateribus

acutum, prudens, et idem sincerum, et [97] solidum, et exsiccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, et hoc proprium esse Atticorum volunt; recte laudant. Est enim in arte tanta, tamque varia, etiam huic minutae subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, iidem bene; sed, ut omnes, qui bene, iidem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium.

85 Sane quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjucunda a proposita oratione degressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu vero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, et Aeschinis libris utitur, facetam et elegantem puto. est enim et minime inepti hominis, et ejusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, [98] qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in coelum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgium, ceteros; se autem omnium rerum inscium fingit et rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quaeso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quam in testimonio. Quorsus, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudavisti quos-

[97] *solidum*] non ad integritatem referam cum Corrado, sed ad sequens *exsiccatum*, intelligoque ductum a cibo solido et sicco, qui opponitur molli et jurulento, estque saluber inprimis.

[98] *qui eam sibi arrogant.*] Scribendum est *arrogent*, ut facile quisque, admonitus saltem, sentiat.

dam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum et singularem virum: nemo dicet secus: sed oratorem? sed etiam Lysiae similem? quo nihil potest esse pictius. bella ironia, si jocaremur: sin asseveramus, vide, ne religio nobis tam adhibenda sit, quam [99] si testimonium dicamus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia et diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudo. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, et plane rudem. Origines vero cum omnibus oratoris laudibus refertas diceres, et Catonem cum Philisto et Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne e Graecis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiose et ornate dicere. Galbam 86
laudas. si ut illius aetatis principem, assentior. sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quaeso, orationes, (sunt enim,) et dic, hunc, quem tu plus, quam te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paullum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Laelio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius. nomine nos capis summi viri, vitaeque elegantissimae verissimis laudibus. Remove haec: nae ista dulcis oratio ita sit

[99] *si testimonium dicamus.*] Sic scripsit Cicero; non, *diceremus*, ut est in vulgatis: nam praecedit, *asseveramus - - ne - - religio adhibenda sit.*

ab inferis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter arguteque, incluso adversario, laxaret judicum animos, atque a severitate paullisper ad hilaritatem risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque a propria ac definita disputatione hominis ac temporis, ad communem quaestionem universi generis orationem [19] traducere: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper a causa, nemo, qui ad iracundiam magnopere judicem, nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus (quod unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impel-
94 lere. Itaque, cum jam paene evanuisset Hortensius, et ego anno meo, sexto autem post illum consulem, consul factus essem, revocare se ad industriam coepit: ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferret, conjunctissime versati sumus: consulatusque meus, qui illum primo leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maxime vero perspecta est utriusque nostrûm exercitatio paullo ante, quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito et obmutuit: cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, novi veniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam, Brute, praesto fuisti, compluresque et nobiscum, et solus egisti: ut, qui non

qua - - ab inferis. an excidit *quasi*, quia mox praecessit *qua*, *si*: *ex qua, si q. o. e. quasi ab inferis l. t. excitaret.*

[19] *traducere - - impellere.*] Sic dedi pro vulgatis *truduceret - - impelleret.* nam sunt hic meri infinitivi, qui a *posset* pendent. Similes aberrationes in libris tales notavimus.

satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. Annis ante decem causas agere coepit, quam tu es natus. idem quarto et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt.

Sed, si quaerimus, cur adolescens magis floruerit 95
dicendo, quam senior Hortensius; causas reperiemus verissimas duas. [20] Primum, quod genus erat orationis Asiaticum, adolescentiae magis concessum, quam senectuti. Genera autem Asiaticae dictionis, duo sunt: unum sententiosum et argutum, sententiis non tam gravibus et severis, quam concinnis et venustis; qualis in historia Timaeus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles, frater ejus, fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententiis frequentatum, quam verbis volucre atque incitatum; quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato et faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus Cnidius, et meus aequalis Milesius Aeschines. In iis erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Haec autem (ut dixi) genera dicendi aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim et Meneclium illud studium crebrarum venustarumque sententiarum: in quibus, ut in illo

[20] *Primum.*] Sine dubio debet esse *primam*, sc. causam: maxime quia sequitur *quod*. Si *primum* scripsisset, sequeretur, *genus erat*, etc. sine *quod*.

Graeco, sic in hoc, erant quaedam magis venustae dulcesque sententiae, quam aut necessariae, aut interdum utiles. Et erat oratio cum incitata et vibrans, tum etiam accurata et polita. [21] Non probabantur haec senibus. Saepe videbam cum irridentem, tum etiam irascentem et stomachantem Philippum. sed mirabantur adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens judicio vulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse aetati videbatur: et certe, quod et ingenii quaedam forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, et illa senior auctoritas gravius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo consueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, et [22] florentem facultate, audire potuisses. Tum Brutus, Ego vero, inquit, et ista, quae dicis, video qualia sint, et Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixit, ut ajunt, scripta verbis oratio. Ergo ille a Crasso con-

[21] *Non probabantu haec seniburs.*] Sic dedi pro *probantur*, quod manifeste vitiosum erat. Non in genere, quid senibus displiceat, dicere voluit, sed quid tum senserint: et praecedit *erat:* sequitur, exempli caussa, *saepe videbam:* contrarium est, *sed mirabantur adolescentes*. Res est ita evidens, ut mirer, tam diu hoc intactum mansisse.

[22] *florentem facultate.*] Quis dixit unquam *florere facultate*, et sic nude? Cicero videtur scripsisse *fl. aetate.* Nam refertur totum hoc ad praecedentia i. e. ad juvenilem aetatem ejus et studium exercendi.

sule et Scaevola usque ad Paullum et Marcellum consules floruit; nos in eodem cursu fuimus a Sulla dictatore ad eosdem fere consules. Sic Q. Hortensii vox exstincta fato suo est, nostra publico. Melius, quaeso, ominare, inquit Brutus. Sit sane ut vis, inquam; et id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quae providit futura. Saepe enim inter nos impendentes casus deflevimus, cum belli civilis causas, in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem a publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miseriis, quae consecutae sunt, morte vindicasse.

Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbae eloquentiae quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam, septam liberali custodia: et hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, caste, [23] et ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in vitam paullo serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectum iter sit, in hanc reipublicae noctem incidisse: [24] tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris; quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mor-

[23] *et ab armatorum impetu.*] Quid hic *armati*, in adulta et casta virgine tuenda? Sine dubio verum est, quod placuit Lambino, *amatorum*: anta dixit *procos* impudentes.

[24] *tamen ea consolatione*, etc.] de hoc loco, olim in edd. perturbato, v. Budaeus ad Pand. p. m. 57. Ceterum in *quae de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque, viverent:* illud alterum *me* suo loco sublatum, post *mortuoque* poni velim. Nam ibi inepte redundat, hic incommode abest. Corradus etiam commemorat pro varia leçtione *etiam tacente* sine *me*, nescio unde.

tuoque, viverent: quae, si recte esset, salute reipublicae; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de
97 republica consiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transversa incurrit misera fortuna reipublicae. [25] hic me dolor tangit, haec me cura sollicitat, et hunc mecum, socium ejusdem et amoris et judicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam rempublicam, in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc veneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed et ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium instrumento, et iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiae laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod et ipse republica careas, et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenii tui, Brute, premit haec importuna clades civitatis, contine te in tuis perennibus studiis, et effice id, quod jam propemodum, vel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, arcessivisti ex urbe ea, quae domus est semper habita doctrinae, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Graeciae? quid illa vetus Academia, atque ejus heres

[25] *hic me dolor tangit.*] Corradus et Lambinus corrigunt *angit;* rectissime. Etsi recte etiam *dolor* dicitur *tangere*, (v. ad Verr. II, 34. ubi male *tangebatur* mutatum erat in *angebatur*,) tamen hoc loco dici non potest, quia *dolor* dicitur pro re quae dolet: debebat enim proprie dicere, *hoc* dolet, *hoc* sollicitat: sed expressit per substantiva doloris et curae. Hic ergo non poterat dicere *dolor tangit*, sed *angit.*

Aristus, hospes et familiaris meus, siquidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? Nonne cernimus, vix [26] singulis aetatibus binos oratores laudabiles constitisse? Galba fuit inter tot aequales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, et Cato cedebat senior, et qui temporibus illis aetate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo: nam Gracchi in concionibus multo faciliore et liberiore genere dicendi; quorum tamen ipsorum ad aetatem laus eloquentiae perfecta nondum fuit: Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum, * *

[26] *singulis - - binos - - constitisse*] eleganter: e rationibus ducta forma loquendi. v. Clav. Frustra igitur, non assecutus elegantiam verbi Rivius, malebat *extitisse*.

M. TULLII CICERONIS

AD

MARCUM BRUTUM ORATOR.

ARGUMENTUM.

Hujus libri summum consilium hoc est, ut perfecti ab omnibus partibus et absoluti oratoris species quaedam et forma effingatur, quam intuens futurus orator, ad perfectam eloquentiam conformare orationem possit. Summa autem totius disputationis huc redit, ut orator perfectus is sit, qui tria illa dicendi genera ita habeat in potestate, ut parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere possit, vid. c. 29. Hanc disputationem ita instruxit, ut posito tanquam fundamento eloquentiae philosophiae studio, c. 3. 4. primo de tribus dicendi generibus agat, eaque occasione verum Atticum dicendi genus hoc esse ajat, quod omnia apte possit eloqui, non aridum illud et jejunum, quod quidam consectarentur, c. 5—9. deinde vero tria oratori videnda ostendat, quid, quo loco, et quomodo dicat, quorum primum in inventione, alterum in dispositione, tertium in elocutione versetur, c. 10—18. ac summam eloquentiae vim in elocutione positam doceat, quae tum quidem perfecta sit, cum sit ad docendum, delectandum, flectendum accommodata, h. e. tribus illis generibus commode utatur, cujusmodi elocutio quibus quasi signis agnoscatur et judicetur, fuse persequitur c. 19—38. Tandem ipsa forma ac character orationis traditur, et de verborum sententiarumque luminibus c. 39. 40. ac tandem de collocatione verborum c. 44. sqq. agat. Ea autem cernitur, vel cum extrema cum primis apte cohaerent et enunciantur suavissimis vocibus; vel cum forma ipsa concinnitasque verborum conficit orbem suum; vel tertio cum periodi apte numeroseque cadunt. Itaque tandem agitur de numero, cujus origo c. 52. causa c. 53. natura c. 53. sqq. et usus c. 61. sqq. declaratur.

UTRUM difficilius aut majus esset negare tibi saepius 1
idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam et negare ei, quem unice

diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, praesertim et justa petenti, et praeclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: et suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti; vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est majus, quam, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quae sit optima species, et quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benivolentiam. Quaeris igitur, idque jam saepius, quod eloquentiae genus probem maxime, et quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum et perfectissimum judicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quaeris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, [1] experiri nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas et magno opere expetendas concupiverunt. Quodsi quem aut natura sua, aut illa praestantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere. Nam in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Graecis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in

[1] *experiri nolent.*] Delevi *id*, quod ab Aldo et Junt. additum est. Putavi etiam melius esse *nolint*, quam *nolent*. Ecce vero sic Ms. V, itaque recepi.

philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, et copia, ceterorum studia restinxit. [2] Nec solum ab 2
optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coae Veneris pulcritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni et clari fuerunt, et antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiae dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: et in praestantibus rebus, magna sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius: quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an umquam, [3] in aliqua autem parte elucet aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque

[2] *Nec solum -- deterriti non sunt, sed ne opifices quidem.*] Negatio alias in hac forma, np. sequente *ne quidem*, omittitur. v. Clav. in *non modo*: eamque delendam puto.

[3] *in aliqua a. p. elucet ul.*, etc.] Edidimus *elucet* pro *eluceat*; nam conjunctivus locum hic habere nullo modo potest.

oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, et mente complectimur. Itaque et Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, et his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulcriora. Nec vero ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervae, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius
3 similitudinem artem et manum dirigebat. Ut igitur in formis et figuris est aliquid perfectum et excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quae sub oculos ipsa cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor et magister, Plato: easque gigni negat, et ait semper esse, ac ratione et intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi; nec diutius esse uno et eodem statu. [4] Quidquid est igitur, de quo ratione et via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.

Ac video, hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, et eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineant ad ea, quae quaerimus: quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita

[4] *Quidquid est igitur*, etc.] Hoc cohaeret cum illo: *Sed ego sic statuo*: estque inde conclusio: Quia in omni genere rerum aliquid est summum atque perfectum, quod non reperitur in singulis exemplis: sequitur, id, quod velimus accurate explicare, esse ad illius summae perfectionis exemplum revocandum.

videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem et me saepe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque: et fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed et hujus et aliorum philosophorum disputationibus et exagitatus maxime orator est, et adjutus. Omnis enim ubertas, et quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt. Sic eloquentia haec forensis, spreta a philosophis, et repudiata, multis quidem illa adjumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehensionemque pertimuit. Ita et doctis eloquentia popularis, et disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, (quod post magis 4
intelligetur,) sine philosophia non posse effici, quem quaerimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palaestra histrionem. parva enim magnis saepe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Siquidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physici fuerit auditor: a quo censet, eum, cum alia praeclara quaedem, et magnifica didicisset, uberem et foecundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiae maximum) quibus orationis modis quaeque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari

potest: cujus ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis auditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus et speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus: nec judicare, quae vera, quae falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio [5] magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? [6] sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici,
5 [7] aut intelligi potest? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam et absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: et ab aliis, rerum; ab aliis, verborum doctrina quaeritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiae patrum nostrorum tribuebat aetas, vir natura peracutus et prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa et in se et in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quodsi ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit: habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiae, cui quoniam ni-

[5] *magnam orationis s. c.*] Ed. Ven. Med. Asc. *oratoris:* videntur dare voluisse *oratori;* quod admodum placet: estque frequens utriusque verbi confusio, cujus jam exempla vidimus.

[6] *sine multa earum.*] Edd. pr. *sine multarum rerum disc.*

[7] *aut intelligi potest.*] Ed. Ven. Med. Junt. habent *posse;* quasi pendeat a *quid dicam.* Forte in principio ante *sine* excidit *an,* absorptum ab ultima syllaba antecedentis verbi.

nil deerat, eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus umquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt: peraeque autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam et grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos et convertendos animos instructi et parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: [8] alii laevi, et structa, et terminata: Et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam et pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, et con- 6
sulto rudium similes et imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, et leviter ornati. Est autem quidam interjectus, inter hos medius; et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, [9] nec flumine utens superiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps;

[8] *alii laevi et structa.*] Correxi *structa* pro vulg. *instructa;* quod e vicinia huc translatum est, nec ullo modo hic locum habet. oratio *structa* apta est h. l. de qua v. Clav. quae opponitur tristi et horridae orationi.

[9] *nec flumine utens super. ut cinnus amborum.*] Primum edidimus *flumine* pro *fulmine;* quia aptius rei, et quia sic est apud Nonium; e quo cum *ut cinnus* receptum sit, quare non et *flumine* recipiatur? In altero, *ut cinnus*, vetus lectio librorum est *vicinus amborum*, pro quo ex admonitu Rivii receptum est *ut cinnus* e Nonio. Ceterum etsi *ut* possum concoquere; nam et c. 24. est *sumere, ut mutuo:* tamen malim h. l. *velut cinnus a.* et *vicinus* forte natus est e compendiis *vlcinus.*

vel utriusque (si verum quaerimus) potius expers. Isque uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit, nihil afferens praeter facilitatem et aequabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemque orationem ornamentis modicis verborum sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum quicumque [10] vim [singulis] consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed quaerendum est, satisne id, quod
7 volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate ac graviter, iidem versute et subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus! esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior exstitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, judicio minus firmo praeditos, docere, quae sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

10 *vim singulis consecuti sunt.*] Quid *singulis?* nihil aliud esse potest, quam in singulis generibus. Sed id jam ante dictum. Delendum puto.

Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, et ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant. Itaque Caria, et Phrygia, et Mysia, quod minime politae, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus opimum quoddam, et [11] tanquam adipatae dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Graeci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens sincerumque judicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, et elegans. eorum religioni cum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, [12] summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressus: post sensim incedens, judices ut vidit ardentes, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen [13] in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeschines [14] quaedam, et exagitat; illudensque, [15] dira, odiosa, intolerabilia esse

8

11 *tanquam adipatae dictionis genus.*] Edd. vett. *adipale*, quod defendit Strebaeus; mihique magis placet, quia ad genus debet pertinere verbum, ut alterum *opimum*.

12 *summissus a primo, deinde - - pressus.*] Sic sine haesitatione edidimus pro *summissius* et *pressius*, quod latinitas non patitur, et natum est ex ultimo *audacius*, cui haec sunt per inscitiam conformata, cum nihil habeant conjunctionis cum verbo *exsultavit*.

13 *in hoc ipso - - examinante*, etc.] Sic edd. pr. et Lips. ex quo post male factum *examinans*: idque a Rivio in *examinante* correctum, velut per conjecturam. Et ille habebat in manibus ed. Rom. et Ven. quae *examinante* habent. Ergo aut se jactavit temere, aut h. l. non inspexit libros.

14 *quaedam*] nempe tropica verba, ut *αμπελουργειν, ανατεμνειν τα κληματα, ὑποτεμνειν νευρα, φορμοῤῥαφειν, βελονας διειρειν*.

15 *dira, odiosa.*] Vulgg. *dura*, ut ed. Rom. Lips. at *dira* ceterae

dicit. Quinetiam quaerit ab ipso, cum quidem [16] eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint; ut Aeschini ne Demosthenes quidem videatur attice dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes: negat, in eo positas esse fortunas Graeciae, [17] *hoc an illud verbum dixerit*, huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Asiatico, canere coepisset, quis eum ferret? aut
9 quis potius non juberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ii sunt existimandi attice dicere. Quorum genera plura sunt; hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horride inculteque dicat, modo id eleganter enucleateque faciat, eum solum attice dicere. Errant, quod solum: quod attice, non falluntur. Istorum enim judicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit attice, cui primae sine controversia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permiscere

edd. pr. quod melius respondet graeco *μιαρα*, *dura* esset idem, quod *intolerabilia*. In exemplo ed. Ven. *dira* correctum est *dura*.

[16] *eum belluam appellet.*] Gr. *κιναδος*. *portenta* sunt Aeschinis *θαυματα*.

[17] *in hoc eum, huc,* etc.] Haec est vetus et constans librorum lectio, sed nullius sensus. In Ed. Vict. stella posita est. Camerarius ejecit *in hoc eum*, et alterum modo servavit. Ambrosius in Luc. II, 2. p. 1296. ed. Mab. laudat hinc, *hoc an illo verbo usus sit*, qua sensum bene, sed an sint ipsa Ciceronis verba, pro certe dici non potest. Quidam corrigunt, *hoc an illud* sc. dixerit: quod non displicet Victorio. Fr. Gryphius dedit, *hoc an illud verbum dixerit:* sine libris latinis, ut opinor; et tamen fideliter expressum est de Graeco Demosthenis de Coron. c. 68. *ει τουτι το ρημα, αλλα μη τουτι διελεχθην*. Itaque hoc secutus sum, ut tamen sensus esset in textu.

Graeciam dictus esset. Dicat igitur attice venustissimus ille scriptor, ac politissimus, Lysias. quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate vero, et graviter, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui [18] se Thucydidios esse profitentur, novum quoddam imperitorum et inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem; subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas et bella narrat, et proelia, graviter sane, et probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, et publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur: quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quae est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Graecorum rhetorum a Thucydide [19] quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis; non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator. [20] Nec vero, si historiam non

[18] *se Thucydidios esse prof.*] *Esse* delendum videtur. nec enim solet in hac forma loquendi addi.

[19] *quidquam duxit.*] Hoc non de sententiis et verbis singulis intelligi debet, quae multa ab eo sumsere Demosthenes et alii, sed de iis, quae propria sunt oratoris.

[20] *Nec vero - - nomen ejus exstaret.*] Immo exstaret, et id ipse ratione ostendit Cicero: quod fuit magistratus, etc. Ergo negatio

scripsisset, nomen ejus exstaret, cum praesertim fuisset honoratus et nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quaedam, et hiantia locuti sunt, quae vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant [21] esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus.

Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, [22] et eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino et arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, et semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam [23] admirabili fama virtutum incredibilium, quae specie dispares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? Quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos pla-

excidit, quod et Lambinus sensit; quam adderem, si decernere possem, quo loco ponenda esset, utrum *non exstaret*, an *non nomen ejus exstaret*, quod mihi magis placet. Et sic etiam facilius intelligitur, quomodo exciderit.

[21] *esse Thucydidas.*] Sic correxit Rivius, provocans etiam ad librum vetustum. In edd. vett. est *Thucydidis:* quod sane est vitiosum. Ms. Ven. *Thucydidos.*

[22] *et eadem eloq. informandum*] *eadem* nihili est. Scr. *ea demum el.* Alia hujus corruptelae exempla sunt, et similiter corrigit Perizonius Livium 32, 14. in Animadv. hist. p. 65.

[23] *admirabili - - incredibilium.*] In edd. pr. est inverse: *incredibili f. v. admirabilium:* quod nescio cur mutatum sit.

catoque dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiae luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinae! semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum! Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, et illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me a te rogatum, et recusantem, haec scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen judicii nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit.

Sed in omni re difficillimum est, formam [24] (quae 11
χαρακτηρ graece dicitur) exponere optimi: quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus: multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim sunt judicia, ut in Graecis: nec facilis explicatio, quae forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, et opaca: con-

[24] *quae χαρακτηρ gr. d.*] *quae* restitui ex edd. pr. rectius foret *qui*: et sic rescripsissem, nisi et alibi reperissem, a Cicerone relativi genus etiam ad antecedens substantivum referri, ut Top. 22. *descriptio, quam χαρακτηρα Graeci vocant*: nisi et illic corrigendum est *quem*, et hic *qui*. *Qui* tamen habet ed. Lips. (in marg. *quae*) nescio unde. Vulgatum *quod* est ab Aldo, quod nescio quare tam diu toleratum sit.

tra [25] alios nitida, laeta, collustrata delectant. [26] Quid est, quo praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere praestet, et genera plura sint? Haec ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi lateret: idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus esset, judicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia: laudationum, scriptionum, et historiarum, et talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistae, reliquarumque rerum formam, quae absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod graece ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix ejus oratoris, quem informare volumus, et de quo
12 molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac et verborum copia alitur, et eorum constructio, et numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: et arguti, certique, et circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa et paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria: et ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quae in veritate causarum et rarius multo facimus, et certe occultius. In Pana-

[26] *Quid est, quo - - - exprimas*] i. e. quo argumento et qua ratione cogas nos unum verbum praescriptum sequi, cum plura genera probabilia sint.

[25] *alios - - delectant.*] Sic cum Fr. Gryph. Lamb. et P. Manutio edidi. Ed. Ven. Med. habet *alius - - delectatur*. Sed ita illa *horrida*, etc. non sunt pluralia, quibus Cicero alibi in eadem re utitur. *delectat* est ab Aldo et Junt. quod multo minus probandum.

thenaico autem Isocrates [27] ea studiose consecutum fatetur. non enim ad judiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Haec tractasse Thrasymachum Chalcedonium, primum, et Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos λογοδαιδαλους appellat in Phaedro Socrates, quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, et versiculorum similia quaedam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum aetas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, et ornatius dicere. Horum aetati 13
successit Isocrates, qui praeter ceteros ejusdem generis laudatur semper a nobis, nonnumquam, Brute, [28] leviter et erudite repugnante te. [29] sed cedas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum concisus ei Thrasymachus minutis numeris videretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam verba vinxisse; [30] Theodorus autem praefractior, nec

[27] *ea studiose consecutum.*] Sic ex edd. Ven. Med. rescripsimus, ut est in marg. ed. Lips. pro vulgato *consectatum*, pro quo *consequi* dici a Cicerone v. in Clav. Sed etiam post *studiose* arbitror excidisse *se*; quare ? in promtu est.

[28] *leviter - - repugnante.*] Possum intelligere paullulum; sed verum esse puto *leniter*, quod magis sententiae convenit, et eruditae disputationi.

[29] *sed cedas mihi f.*] Correxi vulgatum *credas*, quod non aptum est h. l. *Cedas* respondet accurate verbo *repugnare*, quod praecessit. Itaque correctio necessaria fuit. si quis malit *cedes*, quo ducit Ms. V. qui habet *credes*, non repugnem.

[30] *Theodorus autem*] hoc nomen reposui pro nomine *Thucydidis*,

satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, et mollioribus numeris explere sententias. In qua cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exstiterunt, domus ejus officina habita eloquentiae est. Itaque ut ego, cum a nostro Catone laudabar, vel reprehendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum judicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phaedri his ipsis verbis loquens Socrates: *Adolescens etiam nunc, o Phaedre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysiae comparetur. Praeterea ad virtutem major indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quaedam.* Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, et scribit aequalis, et quidem exagitator omnium rhetorum. hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, et cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, et solutum, et effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus proprium sophistarum; pompae, quam pugnae aptius; gymnasiis et palaestrae dicatum; spretum et pulsum foro. Sed quod educata

quod est in edd. Id nomen hic reponendum esse, dudum in Clave monui. Est enim hic tertius ex iis, quos ante nominarat. Thucydides non fuit in sophistis. Nonius in *rotundum* habet *Theodectes*: sed et hic alienus est ab h. l.

hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat et roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum haec, ludorum, atque pompae: nos autem jam in aciem, dimicationemque [31] descendamus.

Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, et 14 quo quidque loco, et quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla praecepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiae speciem et formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur. Ac duo breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, et tamen cum multis paene communia. nam et invenire, et judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae: [32] qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur: sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, [33] recti pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis et temporibus semper, si potest, avocat controversiam.

[31] *descendamus.*] Sic pro *veniamus* rescripsimus ex edd. Ven. Med. quod est proprium in hoc verbum, pro quo Aldus non bene edidit *veniamus*, sequente Junta.

[32] *qua tamen in causa.*] Locum vitiosum esse, viderunt omnes. In conjecturis virorum doctorum optima est Phil. Melanthonis: *quae tamen qua in causa*. Fr. Gryph. *Quae enim in causa e. v. pr.*

[33] *recti pravique partibus.*] Deest verbum, ut, docetur, demonstratur, cognoscitur, etc.

latius enim de genere, quam de parte disceptare licet: ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse. Haec igitur quaestio a propriis personis et temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, [34] ut ornatius et uberius dici posset, exercuit: idemque locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quaerimus,) quoniam loci certi traduntur, percurret omnes, [35] utetur aptis, generatim dicet: ex quo emanant etiam, qui communes appellantur loci. nec vero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet et seliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet. Nihil enim est feracius ingeniis, iis praesertim, quae disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes foecundae et uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levia quaedam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur;

[34] *ut - - - dici posset, exercuit.*] *Posset* dedimus pro *possit*, quod rectum esse non potest. Sic reperimus etiam in ed. Gryph.

[35] *utetur aptis, generatim dicet: ex quo emanant etiam.*] Primum e Codd. scr. dedimus *dicet* pro *discet*, quod nihili est h. l. mutata etiam interpunctione; ut est et in ed. Ven. Lips. nisi quod ut Ms. V. *dicat* habet ut *utatur*, *percurrat*. deinde *emanant* ex ed. Ven. Med. Ald. Junt. pro *emanent*, quod natum est, dum librarii terminationem superioribus similem reddere vellent. Sensus est: deliget communes locos, qui causae optime conveniant; rem a singulis personis et temporibus avocabit ad genus universum: et ex hoc ipso reperiet opportunitatem locos comm. quaerendi et inveniendi.

quorum ab oratoris judicio [36] delectus magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo ille in bonis haerebit et habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit, quae dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, [37] quam illud, quod obstabit? Jam vero ea, quae invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria; de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summatim breviterque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, 16
in his partibus (etsi graves, atque magnae sunt) minus et artis est, et laboris. Cum autem, quid et quo loco dicat, invenerit, illud est longe maximum, videre, quonam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadem dicere, [38] Charmadam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniendo et in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quaerere videbare, quod genus

[36] *del. magnus adhibebitur. Alioqui quonam modo*, etc.] Sic interpunximus, ut fecit jam Fr. Gryph. cum in vulgg. *alioqui* adhaereat praecedentibus. ibi cum stare non possit, quidam delevere, ut Ms. V. edd. Med. Ald. Lips. Victor. Sed si delemus, hiat oratio.

[37] *quam illud, quod obstabit*] an *obstet* vel *obstabat?*

[38] *Charmadam.*] Sic h. l. codd. scr. quidam. In Grut. est *Charmides*. v. ad Or. II, 88. edd. pr. ut alibi *Carneades*.

ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas: tum et naturae variae, et voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios et interpuncta intervalla, morae, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate et aequabilitate, et puro quasi quodam et candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem et severitatem quandam verbis, et orationis quasi moestitiam sequuntur; quodque paullo ante divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.

17 Et, quoniam coepi jam cumulatius hoc munus augere, quam a te postulatum est, (tibi enim tantum de orationis genere quaerenti respondi etiam breviter de inveniendo et collocando,) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita praetermissa pars nulla erit. quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quae communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Est enim actio quasi corporis quaedam eloquentia, [39] cum constet e voce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jamdudum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri et animum audien-

[39] *cum c. e voce atque motu.*] Ed. Ven. *et voce et motu.* Pro *quum* puto legendum esse *quae.* Est enim definitio, non ratio.

tis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc praecipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus. quibus omnibus, dici vix potest, quantum intersit, quemadmodum utatur orator. Nam et infantes, actionis dignitate, eloquentiae saepe fructum tulerunt: et diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit et primas, et secundas, et tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, haec autem sine eloquentia, tanta est: certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiae principatum petet, et contenta voce, atrociter dicere: et summissa, leniter: et inclinata, videri gravis; et inflexa, miserabilis. Mira est enim quaedam natura vocis: cujus quidem, e tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, et tam suavis varietas perfecta in cantibus.
Est autem in dicendo etiam quidam 18
cantus obscurior, [40] non hic e Phrygia et Caria rhetorum epilogus, paene canticum: sed ille, quem significat Demosthenes et Aeschines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. [41] Dicit plura etiam Demosthenes, illumque saepe dicit [42] voce dulci et clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus,

40 *non hic e Phrygia - - rhetorum epilogus.*] Sensus est: non hic, quo rhetores e P. et C. utuntur in epilogis, ut sit paene canticum. Sed videtur addendum *quorum* post *rhetorum*. Nam epilogus ipse non est cantus, sed pronunciatur voce canente, unde *canticum* dicitur.

41 *Dicit plura etiam D.*] *Dicit* sine dubio vitiosum est et ex altero membro repetitum: quod et sensit Lambinus: qui repetit *objicit*, quod est sane aptius. Sed melius intelligetur, deleto *dicit*.

42 *voce dulci*, etc.] v. de Corona c. 79. 98.

nec a postrema syllaba [43] ultra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est. non est enim in nobis. sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit et mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus et celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullae argutiae digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, et virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quaedam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus: sic indices oculi: quorum et hilaritatis, et vicissim tristitiae modum res ipsae, de quibus agetur, temperabunt.

19 Sed jam illius perfecti oratoris et summae eloquentiae species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, haec complexus est omnia, sed et graece ab eloquendo ῥήτωρ, et latine eloquens dictus est. Ceterarum enim rerum, quae sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quam-

43 *ultra tertiam.*] Sine haesitatione *ultra* edidi pro *citra:* adeo res est manifesta. Vult dicere, tantum tres syllabas ultimas acui voce; id quod tirones sciunt: nunquam quartam nempe *a postrema:* ab hac enim hic numerandi initium. v. Quintil. I, *5*, 30. Hoc vitium non animadversum esse, et tam diu toleratum, miror.

quam enim et philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem et Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, et Aristoteles Isocratem ipsum lacessivit, et Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt: et longe omnium, quicumque scripserunt aut locuti sunt, [44] exstitit et gravitate princeps Plato;) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quam incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, [45] nec vincta numeris, sed soluta liberius. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio [46] hoc proprie signata nomine est. Sophista-

44 *exstitit et gravitate.*] *Et* suspicionem fecit, alterum substantivum excidisse, unde addunt Mss. ap. Grut. *et suavitate;* Lambinus *et ubertate.* Si *et* intelligas *etiam*, nihil desit. Nempe Theophrastus et Isocrates copia et suavitate, Plato etiam gravitate excelluit.

45 *nec vincta numeris.*] Sic edidi pro vulgato *juncta:* quia est proprium in ea re et perpetuum Ciceronis verbum, quod et accurate verbo *soluta* opponitur. *Verba* quidem dicuntur *jungi*, ut mox cap. seq. Sed non *numeris*, verum collocando ita, ut ne ultima et prima aspere concurrant, aut fiat hiatus, etc. numeris autem vincitur oratio, sicut apud poëtas maxime, sic et suo modo apud oratores. Post et c. 23. clare sunt *vincla numerorum.* In hac tanta evidentia necesse fuit recipere *vincta*, etsi nullis libris auctoribus. *Vincta* et *juncta* saepe, ut *vis* et *jus* permutantur in edd. pr. Sic supra c. 13. in *arte quadam vinxisse verba*, ed. Med. habet *junxisse.*

46 *hoc proprio signata est nomine.*] Scripsit sine dubio Cicero *proprie:* quod et alibi in adjectivum mutatum notavimus, sicut alia adverbia.

rum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, quam delectare: et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re saepe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, saepissimeque similiter extrema definiunt.
20 Huic generi historia finitima est, in qua et narratur ornate, et regio saepe aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones et hortationes: sed in his tracta quaedam et fluens expetitur, non haec contorta et acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poëtis, haec eloquentia, quam quaerimus, sevocanda est. nam etiam poëtae quaestionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime videbantur antea, et versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbruit. Quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiamsi abest a versu, (nam id quidem orationis est vitium,) numerus vocatur, qui graece ῥυθμὸς dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis et Democriti locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod incitatius feratur, et clarissimis verborum luminibus utatur, potius poëma putandum, quam comicorum poëtarum: apud quos, nisi quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poëtae maximum: etsi est eo laudabilior, quod virtutes oratoris persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego

autem etiamsi quorundam grandis et ornata vox est poëtarum, tamen in ea cum licentiam statuo majorem esse, quam in nobis, faciendorum jungendorumque verborum, tum etiam [47] nonnullorum voluptati vocibus magis, quam rebus inserviunt. Nec vero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est judicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quaestionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator a philosophorum eloquentia, a sophistarum, ab historicorum, a poëtarum, [48] explicandus est nobis, qualis futurus sit.

Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, 21
quaerimus) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoriae. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur judicii, summae etiam facultatis esse debebit moderator ille, et quasi temperator hujus tripertitae varietatis. nam et judicabit, quid cuique opus sit; et poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiae, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat,

[47] *nonnullorum voluptati.*] Aldus bene pro *voluntati* edidit *voluptati*, quod Junta imitatus est. Sic c. 48. *voluptati aurium morigerari.* Sed et *nonnullorum* vitiosum est. ut sensit Lambinus: qui substituit *auditorum*: sensu bene.

[48] *explicandus est nobis.*] Orator *explicari* non sane bene dicitur, saltem duriuscule. Credo Ciceronem scripsisse *explicandum est*. Lapsus caussa in promtu est.

videre. πρέπον appellant hoc Graeci: nos dicamus sane decorum. de quo praeclare, et multa praecipiuntur, et res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modo in vita, sed saepissime et in poëmatis, et in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis aetas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitae, quid deceat, est considerandum: quod et in re, de qua agitur, positum est, et in personis et eorum, qui dicunt, et eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, longe et late patentem, philosophi solent in officiis tractare, non cum de recto ipso disputant, (nam id quidem unum est,) grammatici in poëtis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis et locis uti communibus: de majestate populi Romani summisse
22 et subtiliter! Hic genere toto. At persona alii peccant, aut sua, aut judicum, aut etiam adversariorum: nec re solum, sed saepe [49] verbo. etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res saepe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo. In omnibusque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium, quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. [50] Magnus est

[49] *verbo. etsi.*] Videtur excidisse *etenim* ante *etsi*, vel *enim* post.

[50] *Magnus est hic locus.*] Sic edidi pro *esset*, nam sequitur *desiderat*. Et sic habet Strebaeus in Comm. Fr. Gryph. *est et h. l.* sed *et* locum non habet.

locus hic, Brute, quod te non fugit, et magnum volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis. [51] Cum hoc decere, (quod semper usurpamus in omnibus dictis, et factis, minimis et maximis,) cum hoc, inquam, decere dicamus, illud non decere, et id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum decere, an oportere dicas; (oportere enim, perfectionem declarat officii, quo et semper utendum est, et omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori et personae; quod cum in factis saepissime, tum in dictis valet, in vultu denique, et gestu, et incessu; contraque item dedecere: (quod si poëta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis; si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, moestior Ulysses, moereret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus?) sed, cum hoc tantum sit; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis,

[51] *Cum hoc decere*, etc.] Locus hic, usque ad finem capitis, est difficilis ad intelligendum, propter crebras, longiores etiam parentheses, vulgo non animadversas, nec in libris notatas. Sunt autem tres. prima in principio: *quod semper - - maximis:* altera, *oportere enim - - incessu:* tertia, *quod si - - putemus:* quae maxime fefellit. eam indicat *sed*, quod post parentheses est pro igitur, inquam. In ejus principio *quod si*, non est argumentantis, sed pro, quod negotium, sc. *τo dedecere*. Series sententiae est: *Cum hoc* (aliud) *decere dicamus* (sic enim scribendum, quia sequitur *et - - appareat*) *hoc* (aliud) *dedecere*, idque magnum sit usquequaque; aliud porro *decere* et *oportere*, item contra *dedecere* (idque fugiant omnes artifices:) sequitur oratorem et in causis totis et in partibus videre debere, quid deceat, et genus dicendi rebus accommodare. Ceterum in *si denique pictor*, scribendum *deinde*. nam post est, *si denique histrio*. item *cum immolanda Iph.* videtur excidisse *in*.

sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

23 Sequitur, ut cujusque generis nota quaeratur, et formula. magnum opus, et arduum, ut saepe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, et humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiamsi illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valitudine. Primum igitur eum tamquam e vinculis numerorum eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tamquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa [52] contracta et minuta non negligenter tractanda sunt; sed

[52] *contracta et minuta.*] *Contracta* ex hiatu: *minuta*, non periodica, sed membra et incisa: nam opponuntur *circuitus* et *conglutinatio verborum*.

quaedam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, [53] quas id ipsum deceat: sic haec subtilis oratio etiam incomta delectat. Fit enim quiddam [54] in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati vero medicamenta candoris et ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, et munditia remanebit. Sermo purus erit, et Latinus: dilucide planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum nume- 24
rat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suave et affluens: acutae crebraeque sententiae ponentur, et nescio unde ex abdito erutae, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoriae quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur [55] in propriis usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut [56] translatum, aut sumtum aliunde, ut mutuo: aut factum ab

53 *quas id ipsum.*] *Quas* recte dedere Aldus et Junta, cum in edd. pr. esset *quasi*, quod in Mss. repertum placuit Grutero: male: litera ultima adhaesit e sequente verbo. Si *quasi* verum esset, sensus praecedentis non esset perfectus, legendumque foret, *laudantur*, aut simile quid. Ms. V. habet *quas*.

54 *in utroque*] in contracto et minuto, sive in muliere et oratione. *quo sit venustius* sc. utrumque.

55 *in propriis - - in alienis.*] Omnino hic locus vitiosa interpunctione laboravit, quam nos correximus. Vulgo: *explanat. In alienis.*

56 *translatum, aut factum.*] Sine dubio legendum est *sumtum*; quia sequitur *ut mutuo*: sed mutuo non sit aliquid, sed sumitur: unde *mutuationes verborum* supra Or. III, 38. Infr. c. 62. *verbum a simili mutuari.* Sic in fine cap. *si res nullum habet nomen, docendi causa sumtum videtur*. Vitium ortum e sequente, *aut factum ab ipso*. Itaque non dubitavi, sic corrigere.

ipso, aut novum: aut priscum, et inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Collocata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiamsi verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quae emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, et in transferendis verecundus, et parcus in priscis; reliquisque ornamentis et verborum et sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. siquidem est eorum, *gemmare vites*, [57] *sitire agros*, *laetas esse segetes*, *luxuriosa frumenta*. [58] Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur

25 amplissimo. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decoro debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quae verborum collocationem illuminat his luminibus, quae Graeci quasi aliquos gestus orationis, σχήματα appellant, (quod idem ver-

[57] *sitire agros.*] Ed. Ven. *lascivire*. melius, ut opinor. nam *sitire* est poëticum, *lascivia* de agris, pecoribus etiam vulgo dicebatur.

[58] *Nihil horum - - sed aut.*] *Horum* potest referri ad exempla, quae praecedunt: sed quia sequentia non ferunt satis, melius est ad totum genus referre. Quicquid ex illo genere dicitur, habet plerumque multum audaciae in transferendo: *sed* tamen fertur, quia aut nititur perspicua similitudine, aut quia necessitas coëgit. Hic est sensus loci, a brevitate subobscuri.

bum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur,) adhibet quidem hic subtilis, (quem nisi quod solum, ceteroquin [59] recte quidam vocant Atticum,) sed paullo parcius. [60] Nam, sicut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet; eliget, quibus utatur. [61] Sunt enim pleraeque aptae hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniae. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia : et immutatione litterae quasi quaesitae venustates; ne elaborata concinnitas, et quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque si quae verborum iterationes contentionem aliquam, et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienae: ceteris promiscue poterit uti; [62] continuationem verborum modo relaxet, et dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum haec laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut exspectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione sup-

[59] *recte quidam.*] Sic pro *quidem.* illi sc. quos saepe reprehendit Cicero, non omnes. Sic edd. Ven. Med. Ald. Junt. Lips. Gryph.

[60] *Nam sicut.*] Ed. Med. Ald. Lips. Junt. Gryph. *Nam, si ut in ep.* noc hoc male. In vulgata interpungendum post *Nam*, ut fecimus.

[61] *Sunt enim pleraeque aptae*, etc.] Non est, quo referatur *pleraeque.* Pertinet autem hoc totum ad illa σχήματα. Itaque scripserim *pleraque apta:* idque firmant sequentia, nisi velis intelligere *figurae*, ex verbo graeco.

[62] *contin. v. relaxet*] i. e. interponat membra periodis et breviores faciat.

pressior. Sed pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. talem enim inducimus. [63] Accedet actio non tragica, nec scenae, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo
26 sensu quidque pronuntient. Huic generi orationis adspergentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobscaeno, [64] ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicum, aut tempore alienum. haec enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quae plerumque sunt frigida. Parcet et amicitiis, et dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale et facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atticum. Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, et germani Attici: quoniam, quidquid est

[63] *Accedet actio*] pro vulgato *accedit*: quod esse vitiosum facile quisque diligens lector sentiat. Nam futura praecedunt: *non faciet* - - *erit* - - *utetur*. sic et in seqq.

[64] *ne mimicum*.] Hoc bene Aldus cum Junt. dedit pro *inimicum*, quod est in Mss. et edd. prioribus. Ed. Lips. pariter *mimicum* habet, sed *nec* pro *ne*, ut Ven. item Gryph., etc.

salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti: Lysias satis, et Hyperides, Demades praeter caeteros fertur. Demosthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius: sed non tam dicax fuit, quam facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius est aliud, [65] aliquantoque robustius, quam hoc humile, de quo dictum est; summissius autem, quam illud, de quo jam dicetur, amplissimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiosumque, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conve- 27
niunt, plurimumque est, in hac orationis forma, suavitatis. In qua multi floruerunt apud Graecos: sed Phalereus Demetrius meo judicio praestitit ceteris; cujus oratio cum sedate placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi stellae quaedam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut saepe jam, quae per similitudinem ab alia re aut suavitatis aut inopiae causa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti. Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius *arcem et urbem orbas:* alio modo, si [66] pro patria arcem dixisset: et *horridam Africam terribili*

[65] *aliquanto robustius*] sc. non qua vim, quae ab hoc genere abest, ut paullo post dicit, sed qua formam orationis, quae est in eo genere orationis latior, ornatior et numerosior.

[66] *pro patria arcem.*] Hoc intelligi non potest. Gruterus corrigit *Si patriam ardere d.* ductu Mss. Pall. qui habebant *ardent urbem orbam.* Hoc saltem intelligi potest.

tremere tumultu cum dicit, [67] pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam Grammatici vocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subjungit, et abusionem, quam καταχρησιν vocant: ut, cum minutum dicimus animum pro parvo, et abutimur [68] verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, [69] vel quod decet. [70] Jam cum fluxerunt plures continuae tralationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Graeci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Haec frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: et quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latae eruditaeque disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum scholis tales fere evadunt: et, nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, et florens orationis, pictum, et expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum e sophistarum fontibus defluxit in forum, sed spretum a

[67] *pro Afris immutat Afr.*] Ms. ap. Gruterum *immutate* quod ei placet. Placeret et mihi, si verbum esset, unde hoc adverbium penderet.

[68] *verbis propinquis*] ut, cum Virgilius dicit *equum aedificant*, pro *fabricantur*: quae sunt propinqua verba, quia ex eodem opificio sunt: Juvenalis: *aedificare caput*, pro *exstruere*, ornando, comendo.

[69] *vel quod decet*] ut cum verbo humili et sordido substituitur aliud honestum. Ms. V. Edd. Ven. Lips. *licet*.

[70] *Jam cum fluxerunt.*] Mss. Pall. duo Gryph. *cum confluxerunt*. bene, sed, ut opinor, non necessario.

subtilibus, repulsum a gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate consedit.

Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, ornatus, in 28
quo profecto vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, et copiam admiratae gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passae sunt: sed hanc eloquentiam, quae cursu magno, sonituque ferretur, quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiae est tractare animos, hujus omni modo permovere. haec modo perfringit; modo irrepit in sensus: inserit novas opiniones, evellit insitas. Sed multum interest inter hoc dicendi genus et superiora. Qui in illo subtili et acuto elaboravit, ut callide arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfecto, magnus orator est, si non maximus; minimeque in lubrico versabitur, et, [71] si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum et temperatum voco, si modo suum illud satis instruxerit; [72] non extimescet ancipites dicendi incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut saepe fit, magnum tamen periculum non adibit. alte enim cadere non potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus [73] temperavit: maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod

[71] *si semel constiterit.*] Eleganter, pro si recte et e lege generis sui dicere coeperit. Ductum est ab histrionibus.

[72] *non extimescit*] scr. *extimescet:* nam est inter media futura: *nunquam cadet - - non adibit.* Sensus est, non timebit, aut timere debet, ne frigidus, tumidus fiat, ne deficiat. etc.

[73] *temperavit*] Fero, sed tamen melius foret *temperat*, quia praecedit, *huic generi studet uni.*

acute et veteratorie dicit, sapiens jam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, praesertim cum causae partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandae: [74] si is non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

Tenemus igitur, Brute, quem quaerimus: sed animo. nam manu si prehendissem, ne ipse quidem sua tanta
29 eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profecto est ille eloquens, quem numquam vidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui et humilia subtiliter, et magna graviter, et mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, umquam fuit. Ne fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeoque ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, et speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero, neque quidquam mortale, et caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus,) qui poterit parva summisse, modica temperate, magna graviter dicere. Tota mihi causa pro Caecina, de verbis interdicti fuit. res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua dis-

[74] *si is - - inflammare rem*] de re v. ad Or. II, 52. Melius ceterum esset *is si*: ita enim melius responderet antecedentibus: *Qui enim nihil potest*, etc.

tinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus. temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne retinendae majestatis Rabirii causa continebatur. ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At haec interdum temperanda, et varianda sunt. Quod igitur in [75] accusationis quinque libris non reperitur genus? quod in Aviti? quod in Cornelii? quod in plurimis nostris defensionibus? quae exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel posse eligere, qui quaererent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Non assequimur: at, quid deceat, videmus. Nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes; qui quamquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas. ita sunt avidae, et capaces: et semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, 30
quoniam et hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognovisti: neque eum dimittis e manibus: et tamen nostra etiam lectitas: vides profecto, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus. nam et successit ipse magnis, et maximos oratores habuit aequales. nos magnum

75 *accusationis quinque libris.*] Edidi cum Lambino *quinque* pro vulgato *septem*, ut volebat etiam Hotomannus ad Divin. in Verr. pr. *Septem* est a Barzizio, secuto consuetudinem exemplarium in Verrinis, quae initium numerandi faciunt a Divinatione in Caecilium. Cicero quidem ipse infra c. 62, librum secundum accusationis facit eum, in quo est de laudibus Siciliae.

fecissemus, si quidem potuissemus, quo contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse: numquam Cotta visus esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, et Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, et aequabiliter in omnia genera fusae orationis aures civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, et quantulumcumque dicebamus, [76] ad hujus generis [dicendi] audiendi incredibilia studia convertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum? quae nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire coepimus. *Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa* [77] *terram non tangant: ita jactantur fluctibus, ut numquam abluantur. ita postremo ejiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant;* et quae sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis, non tam re et maturitate, quam spe et exspectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura: *Uxor generi, noverca filii, filiae pellex.* Nec vero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia, multa

[76] *ad hujus generis dicendi audiendi incr. studia.*] Haec esse a Cicerone sic scripta, *dicendi audiendi*, nunquam crediderim, *dicendi* est sine dubio e glossa.

[77] *terram non tangant.*] Sic edidi cum Aldo, Junt. Gryph. pro *terra non tangat*, quod et in Mss. repertum est, et ad Or. pro Rosc. A. probat Hotomannus. Sic et ed. Lips. item post *abluantur*, quod est in edd. Ven. Med. Ald. et tuetur ad Or. pr. Rosc. A. Graevius.

habet attenuata, quaedam etiam paullo [78] hilariora; ut pro Avito, pro Cornelio, compluresque aliae. nemo enim orator tam multa, ne in Graeco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, 31
Ennio, reliquis poëtis, et maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse numquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas divino ingenio profero? [79] Histriones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse praestantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed et comoedum in tragoediis, et tragoedum in comoediis admodum placere vidimus. Ego non elaborem? Cum dico me: te, Brute, dico. nam in me quidem jampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum et eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex aere vidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis et acumine

78 *hilariora: ut pro A.*] Sic certe scripsit Cicero, non *At* pro A. Nam id nullum sensum habet. *Hilariora* sunt, ut pro Roscio locus de accusatoribus, de caussis parricidii, etc. pro Avito, de notis censoriis et alia.

79 *Histriones eos vidimus.*] Sic edidi pro *videmus*, hic et paullo post. nam et de mortuis loquitur, et sequitur *posset*. Sic et edidit Aldus, Junt. Gryph. et in altero loco habet ed. Ven. Med. Ald. Lips. Ed Ven. Med. habet primo loco *audimus*. Si esset *audivimus*, non displiceret, propter varietatem: et forte *audiimus* contractum esset in *audimus*: sed tamen magis de actione sermo est universa, quam de sola pronunciatione.

Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, et splendore verborum. Multae sunt ejus totae orationes subtiles, ut contra Leptinem: multae totae graves, ut quaedam Philippicae: multae variae, ut contra Aeschinem, falsae legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit; et a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, et tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quaerimus: rei potius, id est, eloquentiae vim et naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminerimus, nil nos praecipiendi [80] causa dicturos: atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus, non te haec solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora, sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine [81] divulgari necesse est.

32 Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solam facultatem habere, quae sit ejus propria, fuse, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in disserendo est. disputandi ratio, et loquendi, dialecticorum sit: orato-

[80] *causa dicturos.*] Sic, sine *esse*, edd. pr. Ven. Med., idque melius hic sonat.

[81] *divulgari necesse est.*] Scribendum videtur *esse*, ne constructio non constet: Videmus, non te solum esse lecturum, sed hunc librum etiam divulgari necesse esse. Nisi Cicero variavit orationem, ne *esse* ter concurreret. In ed. Ven. abest *commendatione*, sed est tamen *nostra*, non *nostro*, ut ad *nomine* referatur: quod non displiceret.

rum autem, dicendi et ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam ajebat ejusmodi esse: cum autem diduxerat, et manum dilataverat, palmae illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricae dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticae: ut hoc videlicet differant inter se, quod haec ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quae ad dicendum [82] tradi possit, loquendi rationem, esse notam: quae quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam et ipse Aristoteles tradidit praecepta plurima disserendi, et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiae laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chrysippi disciplina institutum. noverit primum vim, naturam, genera verborum, et simplicium, et copulatorum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, verum falsumne sit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quod cui consequens sit, quodque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Haec tenenda sunt oratori: saepe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam 33
in omnibus, quae ratione docentur, et via, primum constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter

[82] *trahi possit.*] Ed. Ven. *tradi*, quod restituimus. Nec *trahi* commodum satis sensum habet. Quaedam edd. habent etiam vitiose *posset*.

eos, qui disceptent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec umquam ad exitum perveniri potest) explicanda est saepe verbis mens nostra de quaque re, atque involutae rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quae, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quae sint ejus generis sive formae, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur haec facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse et anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune judicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque praetermittatur, neque redundet, partietur, ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) judicem me esse, non doctorem volo. Nec vero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiae notos et tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriae, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, et erroribus, quae saepe cadunt in causas, sed jejunius aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici et
34 explicari potest. De materia loquor orationis etiamnunc, non ipso de genere dicendi. volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, et quodam-

modo excelsior, (ut de Pericle dixi supra,) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a caelestibus rebus referret ad humanas, excelsius, magnificentiusque et dicet, et sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne haec quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causae forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum et civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriae veteris ordinem, maxime scilicet nostrae civitatis: sed et imperiosorum populorum, et regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum illustre praetermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi memoria [83] rerum veterum cum superiorum aetate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione et auctoritatem orationi affert, et fidem.

Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod [84] ex praeterito verbo fieri solet: in quo,

[83] *rerum veterum.*] Clericus corrigit *nostrarum*: nam *veteres* etiam sunt superiores, nec bene sonat *rerum veterum*. Mox ed. Ven. exemplorumque *probatio*.

[84] *ex praeterito verbo*] sc. quo addito res plana futura erat.

quod est ambiguorum proprium, res duas significari
35 videmus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum praecepta pauca sunt. traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsae quidem res in perfacili cognitione versantur. quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, [85] ut paret se ad discendum? rem breviter exponere, et probabiliter, et aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quae sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, quem doceam, quaero, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Haec enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus
36 eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui [86] ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut

[85] *ut paret se ad discendum.*] Sic fidenter correxi vulgatum *aut*: nam hoc *parare se ad disc.* pertinet non ad oratorem, ut praecedentia, sed ad auditorem, qui erigendus est, ut paret se ad discendum, ut velit audire. Similis forma orationis sequitur: *rem breviter exponere*, etc. *ut, quid agatur, intelligi possit. aut* et *ut*, praesertim in vicinia, saepe confundi reperi in libris. Miror, hoc nec Victorium nec Lambinum vidisse.

[86] *ad id, . d.*] Abest *id* ab ed. Ven.

quidque erit dicendum, ita dicet: nec satura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par et aequalis oratio. Principia verecunda, non elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatae dilucide. Dein si tenues causae, tum etiam argumentandi tenue filum et in docendo, et in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiae possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic afficiet, ut volet, id est, ut causae natura, et ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosae, et quasi actuosae partes duae: quarum alteram in universi generis quaestione pono, quam (ut supra dixi) Graeci appellant θεσιν: alteram in augendis, amplificandisque rebus, quae ab eisdem αυξησις est nominata. Quae etsi aequabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, [87] sed proprii singularum esse debebunt. At vero illa pars orationis, quae est de genere universo, totas causas saepe continet. quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversiae, quod graece κρινομενον dici-

[87] *sed proprii singularum esse deb.*] i. e. ita tractari, ut illi causae proprii esse, non loci communes videantur, itaque contexi cum causa, ut ejus partes, et nati e causa, non illati videantur.

tur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quaestionem, atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur; quod quaeri conjectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans jam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto nervosius: et ita de re communia dicentur, ut et pro reis multa leniter dicantur, et in adversarios aspere. Augendis vero rebus, et contra abjiciendis, nihil est, quod non perficere possit oratio: quod et inter media argumenta faciendum est, quotiescumque dabitur vel amplificandi, vel minuendi locus, et [38] paene infinite in perorando.

37 Duo sunt, quae bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. quorum alterum est, quod Graeci ἠθικὸν vocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem vitae consuetudinem accommodatum; alterum, quod iidem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi et concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causae eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, saepe adverrarios de statu omni dejecimus. Nobis [39] pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna et gravi cum coepisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi venenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus

[38] *paene infinite*] v. Clav. in h. v.

[39] *pro familiari reo*] i. Verre, qui erat Hortensio familiaris admodum, ut patet e Verrinis, maxime Act. I. in Verr.

pluribus, quod etiamsi plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quae qualiacumque in me sunt: [90] me enim ipsum poenitet, quanta sint: sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent. Nec vero 38
miseratione solum mens judicum permovenda est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore et lamentatione [91] complerimus forum): sed etiam est faciendum, ut irascatur judex, mitigetur, invideat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, laetetur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: mitiorum, defensiones meae. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita judicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammat, ut me ipse non teneam. Nec umquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perveniret oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem; vel Graecis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea judiciorum. nihil Antonii, nihil

[90] *me enim ipsum poenitet.*] Delevi *non*, quod et in Mss. duobus non repertum est. Sed magis motus sum, primum, quia est manifesta allusio ad illud Terentianum: *me poenitet, quantum hic fiat*, in Heaut. et est formula modeste de se loquentis, cum negatio addita jactationem habeat, quae a Cicerone et h. l. est aliena.

[91] *complerimus forum*] pro vulgato *compleremus*, ex ed. Ven. Mediol. et quia praecedit *tenuerimus*. Vulgatum est ex Aldina; in quam errore operarum venisse credo.

Cottae, nihil Sulpicii. dicebat melius, quam scripsit, Hortensius. Verum haec vis, quam quaerimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, et quidem perpetuae dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis judicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

39 Sed jam forma ipsa restat, et character ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nam et singulorum verborum, et collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimae translationes erunt, quod eae propter similitudinem transferunt animos, et referunt, ac movent huc et illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quae sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia: non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quae sunt orationis lumina, et quodammodo insignia: cum aut duplicantur iteranturque verba, aut [92] breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur saepius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque,

[92] *breviter commutata.*] Conjeci *leviter*, nempe una v. c. litera, syllaba mutata, ut in *παρονομασίᾳ*. v. ad Her. IV, 2. ubi quidem occurrit *brevis commutatio;* sed ibi de mutatione syllabae longae in brevem, i. e. de specie, sermo est, hic autem de toto genere: in quo *leviter* aptius. Sic Or. II, 63, est de eadem re *parva verbi immutatio:* quo tamen fortasse vulgatum defendi potest, quia *parvi homines* etiam *breves* dicuntur: sed in genere tropico non sic, ut opinor; sed v. c. *injuria parva* est *levis*.

aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut multis modis contrariis relata contraria: aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum, demtis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid praetereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut [93] cum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes: aut si est aliqua [94] exclamatio vel admirationis, vel conquestionis: aut cum ejusdem nominis casus saepius commutatur. Sed sententiarum ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero [95] nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiae dicitur: nec aliud quidquam est, dicere, [96] nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic 40
igitur dicet ille, quem expetimus, ut verset saepe multis modis eandem et unam rem; et haereat in eadem commoreturque sententia: saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat: ut declinet a proposito deflectatque sententiam: ut proponat, quid dicturus

[93] *cum corrigimus nosmet ipsos.*] Edidi *nosmet ipsi*, primum ex lege grammatica, deinde consuetudine Ciceronis in hoc ipso genere. Sic mox, *ipse se revocat*: item, *sibi ipse respondeat*. cf. quae c. 52. extr. diximus, et in hac ipsa sententia ad L. III. de Or. c. 53.

[94] *exclamatio.*] Ed. Veneta *explicatio*. quod considerandum puto.

[95] *nullus -- locus -- dicitur.*] Sic habent Mss. quidam, in his Vit. et ed. Rom. Consentit Quintilianus locum hunc commemorans. Itaque sic edidi. Alii inde ab ed. Ven. habent *edicitur*: in quo haesere multi, varie correctionem tentantes. Litera prima adhaesit ex ultima verbi proximi. Fr, Gryph. *educitur*, male. Sensus est: Omnibus sententiis figuram aliquam dat, per quam a vulgari forma discrepet et suavior certe et elegantior fiat.

[96] *nisi omnes.*] Ed. Ven. *aut omnes*. melius.

sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revocet: ut, quod dixit, iteret: ut argumentum ratione concludat: ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: ut contra, ac dicat, accipi et sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat ac negligat: ut ante praemuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat. Ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi deliberet: ut hominum sermones moresque describat: ut muta quaedam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, avertat animos: ut saepe in hilaritatem[97] risumve convertat: ut ante occupet, quod videat opponi: ut comparet similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispertiat: ut interpellatorem coërceat: ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam, ut objurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecretur: ut fiat iis, apud quos dicet, familiaris. Atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: saepe etiam rem dicendo subjiciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit: significatio saepe erit major, quam oratio: saepe hilaritas, saepe vitae[98] naturarumque imitatio.
41 Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiae magnitudo.

Sed haec, nisi collocata, et quasi structa, et nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, adspirare non

[97] *risumve.*] Ed. Ven. *risumque.* Mox in Ven. *videat* est correctum *putet.* non male.

[98] *naturarumque.*] *Naturaeque* Ed. Ven.

possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi movebant jam me illa, quae supra dixeram, tamen iis, quae sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim, posse reperiri non invidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Romano, quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto negare roganti noluisse, justa esset excusatio, cum et amicissimo, et praestantissimo viro, et recta et honesta petenti, satisfacere voluissem. [99] Sed si profiterer (quod utinam possem!) me studiosis dicendi praecepta, et quasi vias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum aestimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus; secundas, juris scientia? cum in altera, gratiae, gloriae, praesidii plurimum esset: in altera, persecutionum, cautionumque praeceptio; quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. [100] sin ea non modo

[99] *Sed si profiterer.*] Sic haud cunctanter scripsi pro *profitear*, quia et imperfecta praecedunt et sequuntur statim, *possem*, *ferrent*, *reprehenderet*: nam inter haec media praesens poni, ne in tirone quidem feram.

[100] *sin ea non modo eos.*] Similia exempla notavi; sed tamen melius foret, aut *hos* scribi, pro quo saepe reperi in edd. *eos*, sicut contra *eos* pro *hos*, aut omnino deleri. Mox ed. Ven. pro *nosse* habet *noscere*.

eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcerrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum.
42 Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem [1] tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore et discentibus satisfacerent, et consulentibus. alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisque causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant instituendi aut docendi locum? Atque haud scio, [2] an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quam doctrina. Itaque illi dicere melius, quam praecipere: [3] nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certe, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo: [4] nescio, docendo etiam aliquid aliquando si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est: [5] (ut est:) quibus ipsa sacra retineri defendique possint,

[1] *tempus ipsi seponerent.*] Quo valeat *ipsi*, non assequor.

[2] *an plerique n. oratorum.*] Muretus e libro vetere addit *contra atque nos.* Idem est in ed. Lips. Sensus bonus est: sed glossam sapit, e seqq. factam.

[3] *nos contra f. possumus*, etc.] haec lectio est ab Aldo, unde sumsit ed. Lips. ut opinor, et optimam esse putamus. Mss. et edd. pr. valde hic variant, nulla commoda sententia. v. c. ed. Ven. *n. c. f. p. ad dignitatem melius docere. Non habet certe.* ubi margo delet *melius.*

[4] *nescio cur non doc.* etc.] Miror viros doctos in h. l. non haesisse, ne nihil monuisse: cum manifeste ineptum et vitiosum sit: nescio *cur non - - cur nolis:* primum *cur non* sine dubio vitiosum est, idque delevimus.

[5] *ut est:*] hoc est additum a Rivio, ut opinor ex ed. Ven. in qua delevit manus docta, et pro eo scripsit *si*, ut ad sequentia pertineat. Non necessario receptum. Vncis inclusi.

non honestum est? At jus profitentur etiam, qui nesciunt: [6]eloquentia autem, illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se valere dissimulant, propterea quod [7]prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: [8]aut id, quod dissimulat, effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte et gloriosa, turpe esse docere alios id, quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse prae me tuli. [9]Quid enim possem, cum et abfuissem adolescens, et horum studiorum causa mare transissem, et doctissimis hominibus referta domus esset, et aliquae fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notae? cumque vulgo scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? [10]Quid erat, cur probarem, nisi quod parum fortasse profeceram? Quod cum ita sit: tamen ea, 43
quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De verbis enim componendis, et de syllabis propemodum dinumerandis et dimetiendis loquemur: quae etiamsi sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quam docentur. Est id omnino verum, sed proprie in hoc dicitur. nam omnium magnarum

[6] *eloquentia autem - - tamen se valere dissimulant.*] Sic hic locus exhibetur in edd. Ven. Med. Ald. Junt. quod nescio cur mutatum sit in vulgatis in *eloquentiam - - tamen ea se valere dissimulant.*

[7] *prudentia.*] Var. lectio in ed. Ven. *pudentia.*

[8] *aut id, quod dissimulat, effugit*] scr. *dissimulatur, effugit,* sc. notitiam hominum.

[9] *Quid enim possem.*] Hic locus est manifeste vitiosus: *quid enim possem - - dissimularem me,* etc. Sed corrigendi multiplex ratio est, nec certi quid sine libris esse potest. Nam potest corrigi: *Quid enim* (omisso *possem*) - - *dissimularem:* item: *Qui enim possem - - dissimulare,* etc.

[10] *Quid erat, cur probarem.*] Hoc quoque vix rectum est. Strebaeus interpretatur locum, tanquam sit: *quis erat, cui probarem?* quod nemo bonus judex probet. An fuit: *quid erat, quo probarem?*

artium, sicut arborum, altitudo nos delectat; radices stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, sive pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

[11] dissimulare non sinit, quin delecter; sive tuum studium hoc a me volumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quodsi ea, quae dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum agrestemque praeberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meae forenses artes, et actiones publicae concidissent, non me aut desidiae, quod facere non possum; aut moestitiae, cui resisto, potius, quam litteris, dederem? [12] quae quidem me antea in judicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus et majoribus: quae si erunt perfectae, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticae litterae respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur.

44 Collocabuntur igitur verba, ut aut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque [13] sint quam suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerose et apte cadat. Atque illud primum videamus, quale sit, quod vel maxime desiderat

[11] *dissimulare n. s. quin delecter.*] Non puto sic Ciceronem dedisse. Edd. Ven. Med. Lips. *qui delectet.* Unde colligam: *quid delectet.*

[12] *quae quidem*, etc.] Ed. Ven. *quae quidem antea in i. a. in curiam deducebuntur.*

[13] *sint quam suavissimis vocibus*] i. e. sono et accentu suaves. Vid. supra c. 18. Nam *vox* h. l. est affectio verborum. Ed. Ven. *ea, quae sint.*

diligentiam, [14] ut fiat quasi structura quaedam, nec tamen fiat operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola,

> Quam lepide lexeis compostae? ut tesserulae omnes
> Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.

Nolo tam minuta haec constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiae, [15] tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum est judicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, [16] qui vocales nolit conjungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo major scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de

[14] *ut fiat*, etc.] Ed. Ven. *Est enim quasi stractura quaedam: nec id tamen fiet op.*

[15] *tamen, si - - efferuntur, offendent aures*] aut *efferantur* legendum, aut *offendunt*, ut habet ed. Asc. 1. sed ut opinor non consulto.

[16] *qui vocales nolit conj.*] Sic edidimus cum Aldo, Junta, et sic est necessario legendum, si *nolit* verum est, quod omnes libri constanter exhibent. Edd. pr. habent *quin*, quod in vulgatis est, idque late defendit Victorius V. L. XII, 17. exemplis omnibus alienis: h. e. in quibus omnibus *quin* est sine negatione sequente, quae hic est in *nolit*: *quin nolit* est, *qui velit*; quod est alienissimum. Virum doctissimum in errorem induxit hoc, quod *conjungere vocales* intellexit *concurrere*, ut hiatus fiat: cum sit *contrahere*, ap. elidenda altera vocali. nam opponitur *distrahere*, quod est per hiatum, sine elisione, pronunciare. *Qui* etiam defendit e Mss. et edd. Faber ad Acad. I, 1. Una ratio conservandi *quin* est, ut legamus *velit*: et essem pronior in hanc partem, si libri juvarent.

industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in proeliis interfecti: quae sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista [17] vocum concursio, quam magna ex
45 parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Graeci viderint; nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces conceditur. Indicant orationes illae ipsae horridulae Catonis: indicant omnes poëtae, praeter eos, qui ut versum facerent, saepe hiabant: ut Naevius,

„Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque Algidam.

Et ibidem,

„Quam numquam vobis Graji, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio invicte. - -

[18] Et quidem nos,

„Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.

Hoc idem nostri saepius non tulissent, quod Graeci laudare etiam solent. [19] Sed quid ego vocales? sine vocalibus saepe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis*, *vas' argenteis*, [20] *pass' et crini-*

[17] *vocum concursio*] int. literarum, quas nos vocales dicimus. supra c. 23. est *concursus vocalium*: nec tamen inde corrigam hic *vocalium*.

[18] *Et quidem nos*] in Arateis. De *radiantis* supra de Or. dictum.

[19] *Sed quid ego vocales? s. v.*] Sic primus interpunxit Victorius l. c. eaque interpunctio recte recepta est. In edd. erat: *sed quid ego? voc.* sine sensu. Ceterum id refer ad superiora: *nemo ut tam rusticus sit, qui vocales conjungere nolit.*

[20] *pass' et crinibus.*] Recepimus correctionem Lambini certissimam pro vulgato *palm' et crinibus*: requiritur enim adjectivum.

hus, tectis fractis. Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, et *duis*, bis, sic *Duellium*, eum, qui Poenos classe devicit, *Bellium* nominaverunt, cum superiores appellati essent semper *Duellii.* Quinetiam verba saepe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* factus est, nisi fuga litterae vastioris? quam litteram etiam e *maxillis*, et *taxillis*, et *vexillo*, et *paxillo*, consuetudo elegans latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando verba jungebant, ut *sodes*, pro, *si audes: sis*, pro, *si vis.* Jam in uno, *capsis*, tria verba sunt: *ain'*, pro *aisne: nequire*, pro, *non quire: malle*, pro *magis velle: nolle*, pro, *non velle. Dein* etiam saepe, et *exin*, pro *deinde* et *exinde* dicimus. Quid illud? non olet unde sit, quod dicitur, *cum illis? cum* autem *nobis* non dicitur, sed *nobiscum?* quia si ita diceretur, obscaenius concurrerent litterae, ut etiam modo, nisi *autem* interposuissem, concurrissent. Ex eo est *mecum*, et *tecum: non*, *cum me*, et *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque *nobiscum.* 46
Atque etiam a quibusdam sero jam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt. [a] nam pro *deum atque hominum fidem*, *deorum* ajunt. Ita credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui inusitatius contraxerat

- - *Patris mei meum factum pudet*, pro *meorum factorum:* et, *Texitur: exitium examen rapit*, - - pro *exitiorum:* non dicit, *liberum*, ut plerique loquuntur, cum,

[a] *nam pro deum atque hom. fidem, deorum ajunt:*] *Pro*, non *proh!* ut est in aliis exemplis. in *proh*, *pro* addendum esset: quod non bene sonaret.

Cupidos liberum, aut, *In liberum loco*, dicimus, sed, ut isti volunt,

Neque tuum umquam in gremium extollas liberorum ex te genus,

Et idem,

Namque Aesculapi liberorum - -

[22] At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meum,

quod erat usitatum, sed durius etiam,

Consilium, augurium, atque extum interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horriferum, portentum pavos: quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter, *armum judicium:* etsi est apud eundem,

Nihilne ad te de judicio armum accidit? *quam* armorum.

Jam (ut censoriae tabulae loquuntur) *fabrum*, et *procum*, audeo dicere, non *fabrorum*, et *procorum*. Planeque, *duorum virorum judicium*, aut, *triumvirorum capitalium*, aut, *decemvirorum* [23] *litibus judicandis*, dico numquam. Atqui dixit Accius, *Video sepulcra dua duorum corporum*. Idemque, - - *Mulier una duum virum*. Quid verum sit, intelligo: sed alias ita loquor,

[22] *At ille alter.*] Sic dedi pro *et ille a.* ut commemorat Victor. XIX, 2. et est in Ms. Vit. edd. Ven. Med. Lips. Fr. Gryph., etc. Nam est diversum a priori, non simile aut conjunctum.

[23] *litibus judic.*] Muretus ait, se in Ms. reperisse *stlitibus*. In quo? quando scripto?, etc. Hic in Mss. non magnum momentum est. Nec Ciceronis aetate dicebant *stlitibus*. Antiquarii illa correctio est.

ut concessum est, ut hoc, vel, *Proh deum dico*, vel, *Proh deorum:* alias, ut necesse est, cum *trium virum*, non *virorum:* cum *sestertium nummum*, non *nummorum:* quod in his consuetudo varia non est. Quid, 47
quod sic loqui, *nosse*, *judicasse*, vetant: *novisse*, jubent, et *judicavisse?* quasi vero nesciamus, in hoc genere et plenum verbum recte dici, et imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* - - Post idem, *Stilphonem, inquam, noveras? Siet*, plenum est: *sit*, imminutum: licet utare utroque. ergo ibidem,

Quam cara sint, quae post carendo intelligunt,
Quamque attinendi magni dominatus sient.

Nec vero reprehenderim,

- - *Scripsere alii rem.* et *scripserunt*, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. *Idem campus habet*, inquit Ennius: et, *In templis isdem*, probavit. At, *eisdem*, erat verius: nec tamen, *eisdem*, opimius. male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret: et [24] *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianis*, libentius dixerim; et *mehercule*, quam *mehercules*. *Non scire* quidem barbarum jam videtur: *nescire*, dulcius. [25] Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem?* credo, quod erat insuavius. [26] Una praepositio est, ABS, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; [27] ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata

[24] *pomeridianas quadrigas*] v. Clav. in *postmerid.*

[25] *Ipsum merid.*] *Ipsum* non commodum est. An fuit *item?*

[26] *Una pr. est Abs.*] Sic edidimus pro *Ab*, cum R. Steph. Lamb. et aliis. quod et defendit Gesnerus in Thes. et sic ap. poëtas antiquiores Plaut. Lucr. Edd. Ven. Lips. plane omittunt.

[27] *ne his quidem omnium.*] Ed. Med. Asc. 1. Lips. *aeneis quidem.* Id factum videtur ex *ac ne his q.*

est. Nam *amovit* dicimus, et *abegit*, et *abstulit*, ut jam nescias, *abne* verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit* turpe visum est; et *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quae praepositio praeter haec duo verba, nullo alio in verbo [28] reperitur. *Noti* erant, et *navi*, et *nari*, quibus cum IN praeponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, et *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses; ut, *exegit*, *edixit*, [29] *effecit*, *extulit*, *edidit*: [30] adjuncti verbi primam litteram praeposi-
48 tio commutavit; ut *suffugit*, *summutavit*, *sustulit*. [31] Quid in verbis junctis? quam scite *insipientem*. non *insapientem*? *iniquum*, non *inaequum*? *tricipitem*, non *tricapitem*? *concisum*, non *concaesum*? Ex quo quidam *percisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? [32] *inclitus* dicimus brevi

[29] *reperitur.*] Ed. Ven. *reperietur.*

[29] *effecit, extulit, edidit.*] Sic cum Lambino edidimus, quamquam contra libros, in quibus est, *refecit*, *retulit*, *reddidit*. nam sermo est de compositis e praepositione *ex*.

[30] *adjuncti verbi primam l: praepositio commutavit.*] At hoc non est in exemplis propositis, nec in sequentibus; in quibus potius *adjuncti verbi prima litera praepositionem commutavit*, ut *e rep.* *ex usu*, *effecit*, etc. e *submuto* fieret *summuto*, e *subtulit*, *sustulit*. Ergo etiam sic locus corrigendus videtur. Ceterum exemplum *subegit* ante *summutavit*, quod in vulgatis reperitur, est alienum, in quo praepositio nihil mutat. ex ed. Lips. dedi *suffugit*, quae et *summovit* habet pro *summutavit*.

[31] *Quid in v. junctis?*] An vero exempla praecedentia *exegit*, etc. *suffugit*, etc. non sunt *juncta*, i. e. composita? Vereor ne locus sit interpolatus. Nam omnino totus hic locus in libris antiquis scr. et edd. ita varie et vitiose scriptus est, ut nihil supra.

[32] *inclitus dicimus b. p. l.*] Hoc totum nobis mirabile est, quia veram pronunciationem veterem nescimus. Nec eodem modo res a viris doctis explicatur. v. Strebaeum ad h. l. p. 817. et viros doctos ad Gell. II, 17. ubi hunc locum commemorat. Sed Gellius habet *indoctus* pro *inclitus*, in Mss. et edd. quod ego Ciceroni restituendum puto. nam et in libris reperitur sic, ut ed. Lips.

prima littera, *insanus* producta: *inhumanus* brevi, *infelix* longa: et, ne multis, quibus in verbis eae primae litterae sunt, quae in *sapiente*, atque *felice*, [33] producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quaere, cur? ita se dicent juvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, adspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Kartaginem* dicerem: aliquando, idque sero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. [34] *Orcivios* tamen, et *Matones*, *Otones*, *Caepiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium judicium semper licet. [35] *Purrum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim graecam litteram adhibebant: [36] nunc autem etiam duas: et cum *Phrygum*, et cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum [37] barbaris casibus graecam litteram adhibere, aut recto casu solum graece loqui, tamen et *Phryges* et *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quinetiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum

[33] *producte dicitur*] int. litera prima. - - itemque *composuit* int. *in* comp. Et notandum, Ciceronem posuisse duo paria verborum, in quibus alterum brevem, alterum longam haberet primam syllabam.

[34] *Orcivios.*] Sunt, ut opinantur, *Orcinii*, qui et *Orchinii*, ut in Or. pro Cluent. Ms. Vit. *Oscinios*. Ed. Ven. *Oscivios*.

[35] *Purrum.*] Sic dedi ex ed. Ven. pro vulg. *Burrum*.

[36] *nunc autem duas*] int. φ et *υ*.

[37] *barbaris casibus.*] Sunt latini, qui apud Graecos non sunt. Nempe nominativus in *Phryges* et graecus et latinus est: genitivus et dativus non item: aliter enim eos casus finiunt Graeci, aliter Latini.

eaedem erant postremae duae litterae, quae sunt in *optumus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequebatur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtae novi. Ita enim loquebamur: *Qui est omnibu' princeps*, non, *omnibus princeps*. et, *Vita illa dignu', locoque*, non, *dignus*. Quodsi indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte et doctrina postulari putamus? Haec dixi brevius, quam si hac de re una disputarem. est enim hic locus late patens, de natura usuque verborum.

49 longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborumque judicium, prudentiae est: vocum autem, et numerorum, aures sunt judices: et, quod illa ad intelligentiam referuntur, haec ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus conciliandae reperienda. Duae sunt igitur res, quae permulceant aures, *sonus* et *numerus*. De numero mox, nunc de sono quaerimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, [38] sed ea non ut poëtae, exquisita ad sonum, sed sumta de medio. [39] *Qua ponto ab Helles*, superat modum: at, *Auratos aries Colchorum*, splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus insuavissima littera

[38] *sed ea non ut poëtae*] refertur ad *legenda sunt*; unde intelligendum, legunt.

[39] *Qua ponto ab Helles.*] Sic pro vulg. *qua Pontus Helles*, edidi e Senec. ep. 81. unde et Lipsius sic scribi volebat, cum Grutero. Quodsi e Nonio supra recepta est lectio: quidni multo magis Seneca auctor idoneus sit? Et *Pontus* nullo modo rectum esse potest, quia ita non *superaret modum*, ut Cicero judicat: nam id est, nimis sonans esse hoc, quod nulla quidem vocalis obscura insit: quod in altero *auratos*, etc. ubi sunt duae, i. et u. At in vulgata lectione in *Pontus* est talis vocalis: quod secus est in ea, quam recepimus.

finitus, *Frugifera et fertilia* [40] *arva Asiae tenet.* Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, [41] quam splendore Graecorum, nisi forte sic loqui poenitet, *Qua tempestate Paris Helenam*, et quae sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, *Habeo istam ego perterricrepam.* Idemque, *Versutiloquas malitias.*

Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finientur, quoniam id judicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quae sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiamsi nihil est factum de industria. [42] In hujus concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana: *Est enim, judices, haec non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus.* Haec enim talia sunt, ut, quia referuntur ad

40 *arva Asiae tenet.*] Ed. Ven. habet *Asia arva tenet.* Manus docta corr. *Asias* e Ms. et addit, *Asiae* alias.

41 *quam splendore Graecorum*] i. e. frequentia verborum, in quibus merae vocales clarius sonantes, qua delectantur Graeci, inprimis poëtae. In fine pro *idemque* legam *itemque:* nam ad poëtam referre, qui dixerit idem, quod praecesserit et quod sequitur; id quidem non placet.

42 *In h. concinn. consectatione - - principem.*] Quia *consectatio concinnitatis* est in vitio, non satis ei aptum *principis* verbum videtur: sed *consectatione* fortasse vitiosum videatur; legendumque cum Lambino, *confectione*, quod ille se in Ms. reperisse dicit, (nos in Vit.) et hoc dare fortasse voluisse edd. Ven. Med. quae habent *consectione.* sed id potest etiam e compendio natum esse, aut vitio operarum, pro *consectatione*, quod habet ed. Lips. nec differt a consectatione: vel *consectatio* lenius dici atque in bonam partem, ut verbum *consectari* ipsum, vel *principem* dici de auctore: quod optimum videtur. v. c. 52.

ea, ad quae debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam [43] versus efficitur.

> Eam, quam nihil accusas, damnas.

Condemnas, diceret, qui versum effugere vellet.

> Bene quam meritam esse [44] autumas, dicis male mereri.
> Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

Versum efficit [45] ipsa relatio contrariorum. id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodest: quod*
50 *nescis, multum obest.* Semper haec, quae Graeci ἀντίθετα nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, [46] et eum sine industria. Hoc genere antiqui jam ante Isocratem delectabantur, et maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: *Conferte hanc pacem cum illo bello: hujus praetoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.* Ergo et hi numeri sint cogniti.

Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosae et aptae orationis. quod qui non sentiunt, quas

[43] *versus efficitur*] nempe jambicus dimetur scazon.

[44] *autumas.*] In ed. Ven. additur *pro autimas:* voluit dare *aestimas*, quae est glossa.

[45] *ipsa relatio c.*] Ed. Ven. *illa ratio c. Ratio* quidem dici hic posset: sed *relatio* magis proprie e formula, *contraria referuntur contrariis.*

[46] *et eum.*] Ed. Ven. *etiam.* non male.

aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meae quidem et perfecto completoque verborum ambitu gaudent, et curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. id enim exspectant aures, ut verbis colligentur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. nam et verba eligebant, et sententias graves et suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorum colorum, magis, quam haec jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: haec scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur. Habet autem, ut in aetatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quae quidem apud me ipsum valet plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam laudo, quod est: praesertim cum ea majora judicem, quae sunt, quam illa, quae desunt. Plus est enim in verbis et in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusione sententiarum, quam non
habent. Post inventa conclusio est, qua credo usuros 51
veteres illos fuisse, si jam nota atque usurpata res esset: qua inventa, omnes usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali et [47] forensi numerus, graece ῥυθμός, inesse dicitur. Nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quaeruntur. Hoc freti isti, et ipsi infracta et amputata loquuntur, et eos vituperant, qui apta et finita

[47] *forensi numerus, graece ῥυθμός, inesse.*] Delevi *latine* post *numerus*, quia nimis ineptum est id addi. Similiter sine hoc verbo totum hoc est supra c. 20.

pronuntiant. si inanibus verbis, levibusque sententiis; jure. sin probae res, lecta verba: [48] quid est cur claudere aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, saepe natura: et quae valde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Graecos quidem jam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnenti dicere:

Versibu', quos olim Fauni. vatesque canebant:

[49] mihi de antiquis eodem modo non licebit? praesertim cum [50] dicturus non sim, *Ante hunc*, ut ille; nec quae sequuntur, *Nos ausi reserare*. Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se [51] isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum a bonis absint longissime. Quodsi aures tam inhumanas, tamque agrestes habent, ne doctissimorum quidem virorum eos movebit auctoritas. Omitto Isocratem, discipulosque ejus, Ephorum et Naucra-

[48] *quid est cur claudere.*] Ante Gruterum edebatur *claudicare*: quod ille tanquam e Mss. correxit *claudere*. At sic edd. ante Aldum, qui *claudicare* temere, ut alia, induxit, morigeris nimis editoribus posterioribus. Nec tamen hic paruit editor Lips. nec Fr. Gryph.

[49] *mihi - - non licebit?*] Sic ista, per interrogationem, accipienda: alias sensus nullus est.

[50] *dicturus non sim*] np. primum odium habiturum erat, alterum invidiam. *ante hunc*, v. Brut. c. 18.

[51] *isti*] intell. numerosae orationis reprehensores.

tem: quamquam orationis faciendae et ornandae auctores locupletissimi, [52] summi ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium doctior, quis acutior, quis in rebus vel inveniendis, vel judicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati [53] est adversatus impensius? Is igitur versum in oratione vetat esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Aristoteles saepe significat) politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit et praecipit. Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? [54] nisi omnino haec esse ab his praecepta nesciant. Quod si ita est: nec vero aliter existimo: [55] quid? ipsi suis sensibus non moventur? nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In versu quidem [56] theatra tota exclamant, si fuit una syllaba brevior, aut longior. Nec vero mul-

[52] *summi ipsi oratores, esse.*] Hic delevi *que*, quod in *summi* adhaeserat: facit enim ridiculum sensum: debent esse auctores orationis f. et o. *summique* oratores. Quid enim amplius? non simile hoc illi: debebamus hoc esse virgines. Sed deleto *que* sensus optimus est, nos illos auctores f. et o. o. agnoscere et imitari debemus, quia ipsi sunt oratores summi, quorum exemplum imitari oportet. Delevit et margo ed. Ven. et Fr. Gryph. Deinde ed. Ven. *debebant.*

[53] *est adversatus impensius.*] Hoc est a Grutero; ab Aldo *infensius*, quod est et in ed. Lips. Gryph. Ms. Vit. At edd. ante Ald. *etiam adversarius infensior.* quod cur mutatum sit, non video.

[54] *nisi - - nesciant*] edidi ex edd. pr. et Lips. At Aldus dedit vulgatum *nesciunt*, quod et Ms. Vit. habet, et sic correxit margo ed. Ven.

[55] *quia ipsi suis sensibus non moventur.*] Hoc nullo modo rectum esse potest per sequentia: in quibus jubentur. Orationis sensus est: si ita est, i. e. si haec praecepta ignorant; et ita esse arbitror: sensibus tamen debent moveri, sentire, ista numerosa esse pulcra et probanda; quae non sint, in iis esse, quod contra sit. Ex his apparet, legendum esse: *quid? ipsi suis sensibus non moventur?* Idque ita evidens judicavi, ut in textum recipere non dubitarem. Huc alludit lectio marginis ed. Ven. qui *quia* corr. *quod.*

[56] *theatra t. exclamant.*] Lambinus corr. *reclamant.* etiam *exclamare* in hunc deteriorem sensum dicitur.

titudo pedes novit, nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.
52 Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et haec, et alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quae ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, velisne: cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime [57] velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptae atque numerosae.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis causa, tum ut varietas occurreret satietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerose. Nam, ut paullo ante dixi, paria paribus adjuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quae sua sponte, etiamsi id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione,

[57] *velle perspexerim.*] Ms. V. *prospexerim*.

non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis [58] faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, et his festivitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quinetiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos,) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex: in quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

Quoniam igitur habemus aptae orationis eos prin- 53
cipes, auctoresque, [59] quos diximus, et origo inventa est: causa quaeratur. quae sic aperta est, ut mirer, [60] veteres non esse commotos, praesertim cum, ut fit, fortuito saepe aliquid concluse apteque dicerent: quod cum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde: notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mensionem. Itaque et longiora et breviora judicat, et perfecta ac moderata semper exspectat. Mutila sentit quaedam, et quasi decurtata: quibus, tamquam debito fraudetur,

[58] *faciendisque.*] Abest ed. Ven.

[59] *quos diximus.*] Sic recte edd. Med. Asc. Aldus *dicimus*. quod tamen et Ms. Vit. et ed. Ven. habent. *Diximus* servavit Fr. Gryph.

[60] *veteres non esse commotos.*] Possit alicui in mentem venire *commonitos:* qui esse sensus h. l. debet, et non ita multo post est *natura admonente.* sed etiam *movere* sic dicitur, ut infr. c. 51.

offenditur: productiora alia, et quasi immoderatius excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures: quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poëtica et versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium: sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.

Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quae disputatio non hujus instituti sermonis est, sed artis intimae. Quaeri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi sit positus, et natus ex quo: et is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad quam rem, et quando, et quo loco, et quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac, duplex est considerandi via: quarum altera est longior, brevior
54 altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quaestio, sitne omnino ulla numerosa oratio? (quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi, ut in versibus: et quod ipsi, [61] qui affirment, eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere.) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales: et e poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: et, si e poeticis, quis eorum sit, aut qui? (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.) deinde, [62] quicumque sint, sive unus,

[61] *qui affirment.*] Sic pro *affirmant* olim correxi ex analogia linguae: post sic reperi in edd. ante Aldum, et Lips. et Ms. Vit.

[62] *quicumque sint.*] Lambinus primum corr. *quotcunque*, non male: ego autem correxi *sint*, ex lege, et quia supra *si sint*, deinde *omnis ge-*

sive plures; communesne sint omni generi orationis? (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi:) an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? si communes, qui sint? si dispares, quid intersit, et cur non aeque in oratione, atque in versu numerus appareat? deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum; [63] an sit suum cujusque, ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quaedam forma et lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea, quae dicuntur orationis quasi formae et lumina, quae (ut dixi) Graeci vocant σχήματα? At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere verborum: quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quae tota servit gravitati vocum, aut suavitati. Haec igitur fere sunt, in 55
quibus rei natura quaerenda sit.

Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. judicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit, quid acciderit. ita notatio naturae

neris orationi margo ed. Ven. Omnino locus est difficilis; quia nimis in longum procurrit, interpositis interdum sententiis, quae alia forma quam reliqua exprimuntur, nec sunt animadversae vulgo: unde varietas interpunctionis et lectionis nata est. Parentheses notavimus suis signis: deinde veram interpunctionem dedimus.

[63] *an sit suum cujusque.*] Vulg. *est.* in antecedente membro est *utrum efficiatur*: ergo necessarium in hoc *sit.* Vidit Lambinus.

et animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior: quamquam etiam [64] a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui λυρικοὶ a Graecis nominantur: quos cum cantu spoliaveris, nuda paene remanet oratio. Quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute:

et quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abjecti, ut nonnumquam vix in his numerus et versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in versibus. Omnino duo sunt, quae condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quaedam: in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: [65] ita et in hac re accidit, ut multis saeculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium, excogitata. Itaque et [66] Herodotus, et eadem superiorque aetas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito: et scriptores perveteres de numero nihil omnino, de oratione praecepta multa nobis reliquerunt. Nam quod et

64 *a modis quibusdam*, etc.] Credo legendum esse, *in modis qu.* Sensus enim est: poëtarum sermo quidam etiam solutus videtur, si non canitur, quod necessario requirit *in*. Sunt quidam modi, ut in jambicis versibus, propiores soluto sermoni; in quibus metrum vix sentitur.

65 *ita et - - excogitata.*] Haec absunt ed. Ven.

66 *Herodotus*, etc.] Dissentit Quintil. IX, 4. 16.

facilius est, et magis necessarium, id semper ante cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, 56
facile sunt cognita, quia sumebantur e consuetudine, quotidianoque sermone. numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem aut cognationem cum oratione. itaque serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quandam palaestram et extrema lineamenta orationi attulit. Quodsi et angusta quaedam atque concisa; et alia est [67] collatata et diffusa oratio: necesse est id non litterarum [68] accidere natura, sed intervallorum longorum et brevium varietate: quibus implicata atque permista oratio, [69] quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem saepe jam diximus, incitatior numero ipse fertur et labitur, quoad perveniat ad finem, et insistat. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus.

Sed hi numeri, poëticine sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poëticos; propterea quod definita sunt genera numerorum. [70] nam omnis talis est, ut unus sit

67 *collatata et diff. or.*] Verbum hoc nuspiam alibi occurrit, pro *dilatata*. Edd. quaedam vett. et Ms. Vit. *collocata*, quod locum non habet. Ed. Ven. Gryph. *collata*.

68 *accidere n.*] Edd. ante Ald. *accedere*, ut Ms. Vit. quod, non video, quare mutatum sit. *id* de numero intelligendum: is accedit ad orationem, non inest natura.

69 *quoniam -- contineri.*] Haec sunt sine dubio vitiosa: nec, quomodo corrigenda sint, reperio. Nihil est, unde pendeat *necesse est*, in quo est conclusio argumenti. Forte delendum est *quoniam;* ut haec cohaereant, *quibus implicata - - oratio, tum stabilis est, tum volubilis.* Et reliquum separandum a superioribus: *Itaque necesse est*, etc. *Ejusmodi natura* erit in stabilitate et volubilitate.

70 *nam omnis talis - - - tribus*] v. Quintil. IX, 4. 7. 9.

e tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, [71] partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis aut aequalem [72] alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse majorem. ita fit aequalis dactylus, duplex jambus, sesqui paeon; qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere vero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: [73](quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos:) senarios vero, et Hipponacteos effugere vix possumus. Magnam enim partem ex jambis nostra constat oratio: sed tamen eos versus facile agnoscit auditor. sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen versus: vitiosum genus, et longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis [74] Isocratis libris triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam [75] anapaesta: quo quid

[71] *partitur in tria.*] *In tria* Mss. tribus aberat; quod non esse de nihilo putat Gruterus. Locus sane durus est, et fortasse vitiosus. Sensus est: Pedis, qua partes, tria genera sunt: in primo sunt partes aequales, ut in dactylo, anapaesto, spondeo: in altero inaequales, ut in jambo, trochaeo, ubi pars una altero tanto major est altera; in tertio, ut in paeone, una parte, sc. longa, reliquae sunt sesqui majores. Sed res brevitate obscurius expressa est.

[72] *esse alteri - - sesqui esse majorem.*] Budaeus de asse p. m. 10. delet alterum *esse*, et transponit verba ultima sic: *altero tanto majorem, aut sesqui:* quod Ciceronianae collocationi convenit, sed *sesqui esse majorem* multo magis. Itaque primum *esse* cum Ms. Vit. delevi.

[73] *quod veh. - - nosmet ipsos*] haec sunt in parenthesi dicta, deinde *senarios v.* cohaerent cum superioribus, nec est novae sententiae initium, ut in vulgatis.

[74] *Isocratis.*] Sic Ms. V. edd. veteres, non *Isocrati*, quod vulgati quidam praetulere. eae sunt antiquariorum sordes.

[75] *anapaesta.*] Margo ed. Ven. *anapaesticos*, et mox *ex pr. verbo*.

potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose. prima enim syllaba demta in primo verbo sententiae, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est [76] anapaestus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum,) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poëtici.

Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem 57
aptam numeri, videndum sit. sunt enim qui jambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; [77] quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, [78] levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, paeona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, et trochaeum. Quod enim paeon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate et celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque accidere in spondeo [79] et trochaeo: quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret, alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram

76 *anapaestus.*] Ed. Med. Lips. Gryph. *anapaesticus.*

77 *quod ille.*] Puto scribendum *quum;* quod res facile docet.

78 *levis ipse orator.*] Quidam corrigunt *lenis,* quod recte improbat Strebaeus. Sic tamen Ms. Vit.

79 *et trochaeo*] immo *tribrachy,* quia dicit esse *e brevibus,* quod in trochaeo non est. mox *e longis,* vel *ex,* edd. vett. totum forte sic scribendum: *quod alter e longis constet* (nam *constaret* locum non habet,) *alter e brevibus: fieri alteram - - orationem,* etc. ita recte respondebit superioribus: *brevitate et celeritate syllabarum labi verba proclivius:* atque ultima habebunt verbum, quod vix abesse potest.

temperatam. Sed et illi priores errant, et Ephorus in culpa est. nam et qui paeona praetereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eumdemque amplissimum praeteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiorem, quam desideret soluta oratio: jambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam et exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, [80] qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochaeum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, [81] cordacem appellat, quia contractio et brevitas dignitatem non habeat. Ita paeona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum utantur: esse autem tertium ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut [82] in eis singulis modus insit aut sesquiplex, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim et dactylus in versum cadunt maxime. itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam inimicius, quam illa versibus. Paeon autem minime est aptus ad versum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat. syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochaeo, qui temporibus et intervallis

[80] *qui audient*] scr. *audiant*: non enim est praeceptum, in quo futurum hoc saepe occurrere scio.

[81] *cordacem*] v. Clav.

[82] *in eis singulis.*] *Eis* libenter deleverim: nam et per se elegantius est, et mox praecedit *eos*.

est par jambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque haec, quae sunt apud Aristotelem, eadem a Theophrasto Theodecteque de paeone dicuntur. Ego autem sentio, omnes in oratione [83] esse quasi permistos et confusos pedes: nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur; quia neque numerosa esse, ut poëma, neque extra numerum, ut sermo [84] vulgi, esse debet oratio. Alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista et temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, paeone maxime (quoniam optimus auctor ita censet,) sed reliquis etiam numeris, quos ille praeterit, temperata.

Quos autem numeros, cum quibus, tamquam purpu- 58
ram, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus [85] sint quique accommodatissimi. Jambus enim frequentissimus est in iis, quae demisso atque humili sermone dicuntur. Paeon autem in amplioribus: in utroque dactylus. ita in varia et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi et temperandi. sic minime animadvertetur delectationis aucupium, et quadrandae orationis industria: quae latebit eo magis, si et verborum et sententiarum ponde-

83 *esse q. permistos*] aut addendum est, aut intelligendum *debere*.

84 *vulgi, esse debet or.*] *esse* rescripsi ex ed. Ven. Med. pro *est*, quod Aldus dedit, efficitque duriorem orationem. Si repetitio verbi *esse* displicet, per me deleatur. Et abest ab ed. Lips. quae habet, *ut s. vulgi, debet or.*

85 *sint quique acc.*] Vulgo *cuique*, quod vitiosum esse ipse sensi olim, et *quique* reponendum: id deinde reperi in Ms. Vit. edd. pr. etiam Vict. Lamb. *Cuique* est vitium typographicum, quod temere repetitum est.

ribus utemur. Nam qui audiunt, haec duo animadvertunt, et jucunda sibi censent, verba dico et sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos et praetervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec vero [86] nimius is cursus est [numerorum,] orationis dico (nam est longe aliter in versibus,) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poëma: sed omnis, nec claudicans, nec quasi fluctuans, et aequaliter constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus: quod illis certa quaedam et definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio et species orationis clausa et terminata est: quod voluptate aurium judicatur.

59 Solet autem quaeri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum semper exspectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: [87] sed ad hunc exitum

[86] *nimius is cursus est numerorum.*] *Numerorum* uncis inclusi; est enim alienum. nam *numeri* non currunt et labuntur, sed oratio, quod et diserte additur, et verba.

[87] *sed ad h. e. tamen a pr.*] Non satis video, quare *tamen* h. l. sit. An Cicero scripsit: *jam inde a pr.* Sic infra paullo post, *ut jam a pr.* in eadem sententia. In margine ed. Lips. est varia lectio *tam*, et pro conjectura *etiam*.

tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, et tota a capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et quaecumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quae mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa et prima et media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdum moderata ingressio: ut jam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quae poëtae, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in utroque et materia et tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ter- 60
nae autem sunt utriusque partes verborum: translatum, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eae, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, et liberiores poëtae. Nam et transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: et priscis libentius utuntur, et liberius novis. quod idem fit in numeris: in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen haec nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet: idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita, si numerus orationis

quaeritur qui sit; omnis est: sed alius alio melior atque aptior: si locus; in omni parte verborum: si, unde ortus sit; ex aurium voluptate: si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad usum: quae pars quarta et extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si, quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quae res efficiat voluptatem; eadem, quae in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsae tacito eum sensu sine arte definiunt.

61 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, [88] quem Graeci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit? deinde, quum aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit? tum autem, in omnibusne numeris aequaliter [89] particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an aequalibus: et quando aut istis, aut illis sit utendum: quaeque inter se aptissime collocentur, et quomodo? an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio? Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat: deque eorum particulis, et tam-

[88] *quem Gr. περίοδον.*] Ed. Ven. addit *appellant;* quod nescio cur omissum sit.

[89] *particulas - - incidere*] i. membra periodi. Sic et mox: *de earum particulis*, i. e. periodorum.

quam incisionibus disserendum est, quaerendumque, utrum una species et longitudo sit earum, anne plures: et, si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat? postremo totius generis utilitas explicanda est, quae quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, [90] hoc, quod in causis foroque versatur, de quo diceremus.

Ergo in aliis, id est, in historia, et in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata haec vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositae orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus autem hoc orationis neque 62
totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit praeterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem et

[90] *hoc, quod.*] Ed. Ven. *hoc quidem, q.*

fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo, de Siciliae laude diximus; [91] ut in senatu, de consulatu meo: aut exponenda narratio, quae plus dignitatis [92] desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Saepe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose et volubiliter oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem saepissime sumus: [93] quod plurimis locis perorationes nostrae, voluisse nos, atque animo contendisse, declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, [94] ut insidietur et observet: sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non [95] inquirit, quod reprehendat. Haec autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, [96] quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota

[91] *ut in senatu, de.*] Scripsimus *ut* pro *aut*, quod vitiosum esse quivis admonitus videat. In hoc jam supra vidimus peccatum esse.

[92] *desiderat.*] Videtur esse legendum *desideret*.

[93] *quod pl. l.*] *quod* mihi suspectum est de vitio: nam male convenit principio, *id nos*, etc. Puto esse delendum. Si abessent media, *voluisse nos, atque animo contendisse*, locum haberet.

[94] *ut insidietur et observet.*] Lambinus e Mss. suis edidit, *ut insidiatorem abs.* bene. Gryph. *insidiantem*. Si vulgatum placet, intell. oratori, et eum observet.

[95] *inquirit.*] Ed. Ven. Med. *acquirit*. Videtur dare voluisse *anquirit*, quod non spreverim. Et sic correxit *inquirit* manus docta in ed. Lips.

[96] *quam ipse includit.*] Guilielmius corr. *ipsa*. Ego totum membrum non intelligo. Lambinus delet.

dictio est ad illa, quae nescio cur, cum Graeci κομματα et κωλα nominent, nos non recte incisa et membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina: sed cum verba, aut suavitatis, aut inopiae causa, transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, [97] cum id appellandum sit, quod, propter rerum ignorationem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

Quo autem pacto deceat incise membratimve dici, 63
jam videbimus: nunc, quot modis mutentur comprehensiones conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatius brevitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis et brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur vocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse praeclare: quo etiam satietas formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello.* Haec quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim, *tu dicere solebas, sacram esse rempublicam.* Haec item membra ternis. Post ambitus, *quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas.* dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. deinde,

[97] *cum id appellandum sit.*] Puto recte abesse *id* in ed. Ven.

Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quaero, [98] nonne id numerus effecerit? [99] verborum ordinem immuta: fac sic, *Comprobavit. filii temeritas:* jam nihil erit, etsi *temeritas* ex tribus brevibus, et longa est: quem Aristoteles ut optimum probat; a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus cognoscitur: deinde satiat: postea cognita
64 facilitate contemnitur. Sed sunt clausulae plures, quae numerose et jucunde cadant. nam et creticus, qui est e longa, et brevi, et longa, et ejus aequalis paeon, qui spatio par est, syllaba longior: quam commodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut e longa, et tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut e totidem brevibus, et longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane rejicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur et tardior; habet tamen stabilem quendam, et non expertem dignitatis gradum: in incisionibus vero multo magis, et in membris. paucitatem enim pedum gravitatis suae tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum sit) [100] proximum superiorem, saepe

[98] *nonne - - effecerit.*] Edd. Med. Lips. *numne.* Scribendum est aut *annon*, aut *effecit.* quod magis placet.

[99] *verborum ord. immuta. fac sic.*] Manus docta in ed. Lips. correxit: *v. ordine immutato fac sic.* non male. Sed illa incisa huic loco bene conveniunt. Similis locus est c. 70 non longe a principio.

[100] *proximum superiorem.*] Scribendum de more Ciceronis et ex latinitate vera: *proxime sup.*

etiam tertium. Ne jambus quidem, qui est e brevi et longa, aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est e longa, et duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, [1] postrema an longa sit. Jam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediae: putant illi etiam cadenti: quo loco mihi videtur aptior creticus. [2] Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tenes;* quovis loco aptus est, dum semel ponatur: iteratus, aut continuatus, numerum apertum et nimis insignem facit. His igitur tot 65
commutationibus, tamque variis si utemur: nec de-

[1] *postrema quam longa sit.*] Immo scribe, *an* longa sit. nam si brevis est in fine, pro longa valet. Et sic est paullo ante in eadem sententia. Sic Ms. Vit. unde recepi.

[2] *Dochimus.*] Capperonerius ad Quintil. IX, 4. corrigit *dochmius* ap. Quintil. usus testimoniis Hephaestionis, Diomedis et aliorum Grammaticorum latinorum. Favent ei rei etiam Ms. V. edd. vett. Ciceronis h. l. ut Ven. Med. Asc. quae habent *dochimius;* ex quo Aldus fecit *dochimus*, cum facere deberet *dochmius*. Itaque et hic recepimus: praesertim cum ap. Quintil. l. c. Ms. Goth. habeat pariter *dochimius*, editio autem Jensoniana plane *dochmius;* quod editores Quintiliani non notarunt.

prehendetur manifesto, quid a nobis de industria fiat, et occurretur satietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, *nam ubi lubido dominatur, innocentiae leve praesidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quae veteres illi (Herodotum dico, et Thucydidem, totamque eam aetatem) apte numeroseque dixerunt; ea non numero quaesito, sed verborum collocatione ceciderunt. Formae vero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quae similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus, ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi. nec tamen haec ita sunt arcta et adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata, et inculta, et fluens est oratio.

66 Sed quoniam non modo non frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus, circumscripte numeroseque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quae sint illa, quae supra dixi incisa, quae membra. Haec enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio e quatuor fere partibus, quae

membra dicimus, ut et aures impleat, et ne brevior
sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrumque
nonnumquam, vel potius saepe accidit, ut aut citius
insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitas
defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse.
Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor
de versu, et est liberior aliquanto oratio. E quatuor
igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit,
constat fere plena comprehensio. His igitur singulis
versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in
ambitu conjungimus. Sin membratim volumus di-
cere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu
invidioso facile nos et saepe disjungimus. Sed nihil
tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime
apparet, et valet plurimum. Ex hoc genere illud est
Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* [3] Nisi
intervallo dixisset, - - *ipsi prodeant*, - - sensisset pro-
fecto effugisse senarium: omnino melius caderet,
prodeant ipsi. Sed de genere nunc disputo. *Cur
clandestinis consiliis nos oppugnant? cur* [4] *de perfugis
nostris copias comparant contra nos?* Prima sunt illa
duo, quae κόμματα Graeci vocant, nos incisa dicimus:
deinde tertium, κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non
longa. ex duobus enim versibus, id est, membris, per-
fecta comprehensio est, et in spondeos cadit: et Cras-
sus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus
dicendi maxime probo. Sed quae incisim aut mem- 67
bratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent: ut
est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia*

[3] *Nisi intervallo dixisset.*] Vulgo *dixisses*: quod est ab errore operarum, temere servatum. Illud et res postulat, et habent edd. vett. etiam Aldus, Lipsius, Gryphius. Ms. Vit.

[4] *de perfugis nostris.*] Edd. pr. *perfugiis*. Vulgatum est et ap. Quintil. IX, 4.

superabat? at egebas. Haec incise dicta sunt quatuor. At membratim, quae sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, coecam, jacentem domum pluris, quam te, et quam fortunas tuas aestimasti.* dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitas facit ipsa liberiores pedes. Saepe enim singulis utendum est, plerumque binis, (et utrisque addi pedis pars potest,) non fere ternis amplius. Incisim autem et membratim [5] tracta oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliana secunda, *O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde caesim diximus. Rursus membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quem, quaeso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?* nec ullum genus est dicendi aut melius, aut fortius, [6] binis aut ternis ferire verbis, nonnumquam singulis, paullo alias pluribus: [7] inter quae variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio: quam perverse fugiens Hegesias, dum ille quoque imitari

[5] *tracta oratio.*] Sic semper Cicero, ut et *fusa.* Vulg. *tractata* sensum cum istis adverbiis non habet: et haec duo verba saepe in libris confunduntur, ut supra in hoc ipso libro. *Tracta* plane Ms. V.

[6] *binis aut ternis.*] Durum est, omitti *quam:* videtur addendum. Comparativus non coit cum verbo et infinitivo. Dein edd. vett. quaedam *finire*, ut et Lips. quae *ferire* habet in margine. Ed. Ven. *fere*, quod e compendio natum est. Manus docta in ed. Lips. *verbis* corr. *versibus*, i. e. membris, quo sensu ante dictum est *duobus versibus* i. e. *membris.* non male. nam de membris sermo est.

[7] *inter quas*] nihil est, quo referatur *quas.* Scr. *quae*, i. e. membra, incisa. Sic ed. Lips. Sensus est: inter quae incisa, propter varietatem clausularum raro locum habet numerosa or.

Lysiam vult, alterum paene Demosthenem, saltat, incidens particulas. Et is quidem non minus sententiis peccat, quam verbis: ut non quaerat, quem appellet ineptum, qui illum cognoverit. Sed ego illa Crassi, et nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret. Et, quoniam plura de numerosa oratione 68
diximus, quam quisquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus.

Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulcre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque [8] lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quae fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: et horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (saepe enim hoc testandum est) non modo non poëtice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: (non quin iidem sint numeri non modo oratorum, et poëtarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quae metiri auribus possumus:) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile videatur. Hanc igitur sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, et adhibere necesse est, si ornate velis dicere; non solum (quod ait Aristoteles et Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quae non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere: verum etiam, quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas,

[8] *lectissime dicere.*] Sic non dicunt Latini. Correxi *lectissimis. optimis sententiis et verbis lectissimis dicere.* res est manifesta. Sic tamen jam edidit Fr. Gryphius; et reperi in Ms. Vit.

nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo nca motus hic habeat palaestram quandam: ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum. sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta: [9] nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis eorum motus, quos απαλαιστους Graeci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: [10] tantumque abest, ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit.
69 Sed magnam exercitationem res flágitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; [11] ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Coelius Antipater, in prooemio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, [12] qui nos nihil celet: sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur:

[9] *nec satis recte decl.*] Vulgati *tecte:* quod ab h. l. est alienum. quid enim ad decorum valet, ut *tecte* declinemus impetum? *recte* habent edd. Med. Lips. Asc. *tecte* vitio operarum irrepsit. Ms. Vit. *tute.*

[10] *tantumque abest, ut.*] *Vt* edidi pro vulgato *ne,* quod est et in hac forma loquendi, *tantum abest*, et in hac sententia, alienum: tantum abest, ut - - enervetur oratio - - *ut aliter*, etc.

[11] *ne aut v. tr.*] Quia nullum aliud *aut* sequitur, Guilielmius corrigebat *neve.* Cur non potius transponendo, *aut ne?* quod rescripsissem, nisi posset esse oratio ανακολουθος, propter longitudinem interpositionis, ut c. 70. init. et cum postea deberet esse, *aut ne numero servientes inculcemus inania verba*, etc. nova forma dixit, et sic alia. Sunt enim quatuor genera vitiorum, ut clare patet e fine: *Quae vitia qui fugerit - - genere numerorum.*

[12] *qui nos nihil celet*] pro *celat* scribendum fuit, quia statim et *putet*: nec enim haec discrepare modis possunt.

nihil est enim necesse: et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Laelio, [13] ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, ut utitur ea trajectione verborum, et nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, et Asiaticos maxime, numero servientes, inculcata reperias inania quaedam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis et ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quae vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum: is omnia fere vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, 70
quibus sunt alia [14] perspicua vitia contraria. Quantum autem sit apte dicere, experiri licet, [15] si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvas permutatione verborum. (corrumpatur enim

[13] *ad quem scripsit, cui se purgat.*] Cur autem diversis haec temporibus: et non *scribit, purgat?*

[14] *perspicue v. c.*] Edd. Med. Ald., etc. *perspicua*, i. e. manifesta, sua sponte intelligenda; de quibus dicere nihil attinet, idque recepi.

[15] *si aut compositi.*] Vide quam longe distet hinc alterum membrum: *aut si alicujus inconditi*, etc. Id ut facile animadvertatur, parentheseos notas addidi.

tota res, ut et haec nostra in Corneliana, et deinceps omnia. *Neque me divitiae movent, quibus omnes Africanos et Laelios multi venalicii, mercatoresque superarunt.* Immuta paullum, ut sit, *multi superarunt mercatores venaliciique;* perierit tota res. Et quae sequuntur, *Neque vestis, aut caelatum aurum et argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt.* Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi e Syria Aegyptoque.* Adde tertium, *Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum et L. Mummium, qui rebus his urbem Italiamque omnem referserunt, ab aliquo video perfacile Deliaco aut Syro potuisse superari.* Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco.* Videsne, ut ordine verborum paullum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta?) aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paullum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens ac solutum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, *Abesse non potest, quin ejusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare!* Hoc modo dicere nemo umquam noluit: nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta fer-
71 rentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, [16] modo sic, ut quis Phidiae clypeum dissolve-

[16] *modo sic, ut quis.*] Edd. vett. Ms. V. *modo si quis.* male. Lambinus corrigit: *modo ut, si quis.* Malim, *modo ut, qui.*

rit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed, ut in proverbio est (etsi humilius dictum est, [17] tamen consimile est) [18] scopas [ut ita dicam] mihi videntur [19] dissolvere. Atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contemsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione [20] reformidavisse genus hoc, sed judicio refugisse: [21] aut reperiant, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut ad dicat, aut scribat, utra volet lingua, eo genere, quo illi volunt. Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere. Res autem se sic habet, (ut brevissime dicam quod sentio,) composite, et apte,

[17] *tamen consimile est.*] Sic edd. vett. quod non debebat in *simile* mutari.

[18] *scopas, ut ita dicam, mihi v. d.*] *Ut ita d.* delendum est, quia jam ante est, *ut in proverbio est.* utrumque enim stare non potest. Uncis inclusi.

[19] *dissolvere. Atque, ut.*] Sic distinguendum fuit. Et sic ed. Ven. Lips. Ms. V. Vulgo male conjunguntur: *dissolvere, atque ut,* etc.

[20] *reformidavisse.*] Sic edd. vett. quod male in *form.* mutatum, nam ei apte respondet *refugisse.*

[21] *aut reperiant, ipsa eadem - - utra volet lingua,* etc.] Hic possim videri audacior fuisse, qui bis correxerim textum vulgatum, in quo est *reperiam ipsa - - voles.* Sed res est evidentissima. Primum ordo hic est: *aut scribant aliquid - - aut reperiant* (alium) qui hac conditione, quam ipsis proposui, utatur, ut aut dicat, aut scribat, etc. et cui liberum etiam sit, uti lingua, qua velit, sive graeca, sive latina. nam ad eos qui reperire jubentur, referri non potest: deberet etiam esse, *qua volent. Ipsa eadem* est expressum e Graeco, αυτο τυτο, plane idem. Lenius alias dicunt Latini, *eadem illa c.* Quia hic in altero est, *aut dicant, aut scribant:* possit aliquis suspicari, in primo excidisse *aut dicant:* sed non semper tam accurate in talibus sibi membra respondent, et alterum ex altero intelligi potest. Ceterum *reperiant* reperi in Ms. Vit. et in ed. Fr. Gryphii.

sine sententiis dicere, insania est: sententiose autem sine verborum et ordine et modo, infantia: sed ejusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerumque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens vero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius.

Habes meum de oratore, Brute, judicium: quod aut sequere, si probaveris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum, neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quam tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri: nec in hac modo re, quae ad vulgi assensum spectat, et ad aurium voluptatem: [22] quae duo sunt ad judicandum novissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, cum ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quae disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

[22] *quae sunt ad judicandum levissima.*] Ed. pr. Rom. habet *novissima*, ut notavit Rivius in Castigationibus: qui tamen praefert *levissima*. Ego illam lectionem restitui. Est enim id verbum exquisitius; ejusque glossa videtur esse *levissima.* Nam *novissimus* est ultimus, vilissimus. Servant hanc lectionem edd. Ven. Lips. Est etiam in Ms. Vit. Sic de Or. II, 83. *infimus*, de remedio, dicitur pro levissimo: in quo pariter haesere librarii vel correctores, et fecere *infirmi*.

M. TULLII CICERONIS

AD

C. TREBATIUM,

TOPICA.

ARGUMENTUM.

Trebatii voluntati satisfacturus hoc quasi compendium Topicorum Aristoteleorum fecit. Primo locos argumentorum cum artificiosorum tum ἀτέχνων breviter enumerat, definit quodque genus et exemplis illustrat c. 2. 3. 4. deinde fusius de singulis disserit c. 5—20. ac addit tandem de diversis quaestionum causarumque generibus, quibus alios locos aliis aptiores esse ostendit.

MAIORES nos res scribere ingressos, C. Trebati, et 1
iis libris, quos brevi tempore satis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano esses, et in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quaedam, quae sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, [1] ad eam rationem, via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verecunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cer-

[1] *ad eam rationem, via p.*] Lambinus corrigit *ratione et via*, sine necessitate. *rationem* appellat eam, quam ante dixerat disciplinam inveniendorum argumentorum.

nerem te ardere studio, mecum, [2] ut tibi illam traderem, egisti. Cum autem ego te, non tam vitandi laboris mei causa, quam quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos per te ipse legeres, vel ut totam rationem a doctissimo quodam rhetore acciperes, hortatus essem: utrumque, ut ex te audiebam, es expertus. Sed a libris te obscuritas rejecit. [3] Rhetor autem ille magnus, haec, ut opinor, Aristotelica se ignorare respondit. Quod quidem minime sum admiratus, eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab ipsis philosophis, praeter admodum paucos, [4] ignoraretur. Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus iis, quae ab illo dictae et inventae sunt, allici debuerunt, sed dicendi quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam suavitate. Non potui igitur tibi, saepius hoc roganti, et tamen verenti, ne mihi gravis esses, (facile enim id cernebam,) debere diutius, ne ipsi juris interpreti fieri videretur injuria. Etenim cum tu mihi meisque [5] multa saepe scripsisses, veritus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum id, aut superbum videretur. Sed, dum fuimus una, tu optimus es testis, quam fuerim occupatus: ut autem a te discessi, in Graeciam proficiscens, cum opera mea nec respub-

[2] *ut tibi illa traderem.*] Non simpliciter improbem vulgatum *illa*: sed tamen rescripsi *illam*, i. disciplinam, rationem, quae praecedunt, quod mihi semper verum visum fuit; quoniam in ed. Ven. 1495. sic reperi.

[3] *Rhetor autem ille magnus, haec*] sc. quem Trebatius consuluerat, de consilio Ciceronis. *Haec* abest ed. Ven. et commode abfuerit.

[4] *ignoretur.*] Scripsi *ignoraretur*; pendet enim a perfecto, *cognitum esse.*

[5] *multa saepe scripsisses.*] Ms. V. edd. Ven. Med. Ald., etc. habent *cavisses*; quod eodem redit, sed est glossa. Cicero consulto dedit *scripsisses*, quia respondet melius rei. Cicero non recusat scribere Topica Trebatio, quia Trebatius saepe Ciceronis causa scripsit. v. Victor. ad Cic. Ep. ad Div. VII, 14. qui *scripsisses* in vetere exemplo reperit.

lica nec amici uterentur, nec honeste inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque et tuos vidi, admonitus hujus aeris alieni, nolui deesse ne tacitae quidem flagitationi tuae. Itaque haec, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibique ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

Cum omnis ratio diligens disserendi duas habeat 2
partes; unam inveniendi, alterum judicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, [6] ea scientia, quam Dialecticen appellant. Inveniendi vero artem, quae Topice dicitur, quaeque ad usum potior erat, et ordine naturae certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in utraque summa utilitas est, et utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quae prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quae absconditae sunt, demonstrato et notato loco, facilis inventio est: sic, cum pervestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus: sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem, quae rei dubiae faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alii in eo ipso, de quo agitur, haerent: alii assumuntur extrinsecus.

[6] *ea scientia, quam.*] Ms. V. edd. Ven. Med. Junt. *eam quam Dial.*, etc. Vere et more Ciceronis.

in ipso, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quae absunt, longeque disjuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quae quasi involutum evolvit id, de quo quaeritur: ejus argumenti talis est formula: Jus civile est, aequitas constituta iis, qui ejusdem civitatis sunt, ad res suas obtinendas: [7] ejus autem aequitatis utilis est cognitio: utilis est ergo juris civilis scientia: tum partium enumeratio, quae tractatur hoc modo: Si neque censu, neque vindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. [8] neque est ulla earum rerum: non est igitur liber: tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex [9] (Aelia Sentia) assiduo vindicem assiduum esse jubeat, locupletem jubet locupleti: locuples enim est assiduus, ut ait
3 Aelius, appellatus [10] ab asse dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum. Conjugata dicuntur, quae sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt,

[7] *e. a. ae. utilis est cognitio.*] M. V. delet *est.* bene. Sic et alibi omittitur in assumtione.

[8] *neque est ulla e. r*] pro *sed non est.*

[9] *Aelia Sentia.*] Inducendum hoc nomen esse, ostendi in Clave, quam consulat lector.

[10] *ab aere dando.*] Lambinus corrigebat *asse.* Sic plane Ms. itaque recepimus.

quae orta ab uno varie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Haec verborum conjugatio, [11] συζυγια dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, jus est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quae numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur: numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiae pecunia legata est a viro, [12] si ea uxor materfamilias esset; si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim est, uxor: ejus duae formae; una matrumfamilias earum, quae in manum convenerunt; altera, earum, quae tantummodo uxores habentur. qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: Si aedes eae corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset. A differentia: Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quae in nominibus fuerunt, legata sunt. multum enim differt, in arcâne positum sit argentum, [13] an

[11] *συζυγια.*] Sic ed. Ven. Med. latinis literis habet *sysygia*, Ald. Junt. συσυγια. Ms. graecum omittit. Sic est etiam c. 9. ubi de verbo ipso vide.

[12] *Si ei viro.*] Ms. delet m. pr. *ei viro*, ut edd. Ven. Junt., etc. m. s. addit *viri* post *in manum*, ut in edd. iisdem. Sed ed. Ven. habet, *si ea uxor materfamilias esset*, quod placet. Sic et correxit manus docta in exemplo nostro ed. Med. addito *viri* post *in manum*: et sic edidimus.

[13] *an in tabulis debeatur.*] *Debeatur* pro glossa delet Hotomannus. Obs. I, 22. Sed est in Ms. et habuit liber Boethii. Idem H. disputat, Ciceronem male hanc rem ad locum a differentia retulisse, cum pertineat ad locum a definitione. Adeant ipsum, qui cognoscere velint.

in tabulis debeatur. Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis et oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est.
4 ea sunt inter se contraria. Ab adjunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quae se capite numquam diminuit, non videtur ex edicto praetoris secundum eas tabulas possessio dari. [14] adjungitur enim, ut secundum servorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, et consequentibus, et repugnantibus, hoc modo: ab antecedentibus, Si viri culpa factum est divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen [15] pro liberis manere nihil oportet: a consequentibus, Si mulier, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit; quoniam qui nati sunt, [16] patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet: a repugnantibus, Si paterfamilias uxori ancillarum usumfructum legavit a filio, [17] neque a secundo herede legavit, mortuo filio mulier usumfructum non amittet. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. [18] repugnat enim recte accipere, et invitum reddere.

[14] *adjungitur enim.*] Est modus loquendi Dialecticus, pro sequitur inde. Nempe sensus est: si id ita videatur, sequitur, etiam aliis possessionem e testamento dari posse, qui non sunt in potestate sua. Sed id esse non potest. Ergo, etc.

[15] *pro liberis m. nihil oportet*] scil. non legitima pars dotis, i. e. pars sexta, in singulos liberos, quia viri culpa nuncium remisit: et *manere*, int. apud maritum. De genere argumentationis v. rursus Hotomann. I, 23. si velis.

[16] *patrem non sequuntur*] i. non sunt ejus, qua pater est, conditionis, quia ipse peregrinus est, sed sequuntur matrem, suntque cives Romani, non Latini, provinciales, etsi talis pater.

[17] *neque ab secundo herede*] i. e. non cavit in testamento, ut idem valeret, si filius esset ante mortuus.

[18] *repugnat enim recte accipere*] i. e. secundum leges, v. c. e testa-

Ab efficientibus causis, hoc modo; Omnibus est jus [19] parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debebit praestare, quod fornix vitii fecerit. non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita aedificatum est, [20] ut suspendi non posset. [21] Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quae mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quae sunt ejusmodi: [22] Quod in re majore valet, valeat in minore: ut, si in urbe fines non [23] reguntur, nec aqua in urbe [24] arceatur. Item contra: Quod in minore valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est: ut, [25] Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium.

mento. Nempe qui secundum leges accepit, estque legitimus dominus, non potest cogi, ut reddat. Ms. V. habet *pugnat.*

[19] *parietem directum.*] Qui sit v. in Clav. Tum ad eum referenda verba *solidum, fornicatum*, non ad *parietem communem.*

[20] *ut suspendi non p.*] v. Clav. in *suspendere.* Ms. ed. Ven. *possit*, male.

[21] *Ab effectis.*] Exemplum subjectum esse alieno loco Boethius tradidit, et assentitur Hotom. Obs. I, 24. extr.

[22] *Quod in re majore v.*] Ms. *in majori.* Hotomannus autem in utroque membro addi vult *non*, ut et aliis placuit. l. c. 25. Et ed. Med. habet in primo membro, idque consentit Aristoteli. sed nec in contrario post est negatio.

[23] *reguntur, neque.*] Ms. *regantur, nec.* Hoc placet, non illud. Ut ante est *valet, valeat;* sic h. l. *reguntur, arceatur:* at *neque aqua* durius, et alias in tali forma est *nec.* Consentit ed. Ven. Itaque *nec* recepi.

[24] *arceatur*] i. ne intra fines meos mittatur.

[25] *quoniam usus auctoritas fundi*] intellige, si vera est lectio, quia auctoritas fundi ex usucapione biennii paratur. Sed est tamen suspectum verbum auctoritatis, quia redundat quodammodo, nec est in lege. Tum Hotomannus corrigit *biennis.* Obs. II, 2.

at in lege aedes non appellantur, [26] et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus. valeat aequitas, quae paribus in causis paria jura desiderat. [27] Quae autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. itaque Graeci tales argumentationes, ἀτέχνους vocant, id est, artis expertes: ut, si ita respondeas: Quoniam Q. Scaevola id solum esse ambitus aedium dixerit, [28] quod, parietis communis tegendi causa, tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, aedes qui protexisset, aqua deflueret, [29] id tibi jus videri.

His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam elementis quibusdam, significatio et demonstratio datur. Utrum igitur hactenus satis est? tibi quidem, tam acuto, et tam occupato, puto. [30] Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quaedam membra habet, ea quam

[26] *et sunt ceterarum rerum omnium.*] *Rerum* addidi e Ms. quod genus in *ceterarum* requirit. Sensus est, et sunt in numero earum rerum, etc. *Omnium* non placet.

[27] *quae extrinsecus assumuntur.*] Ms. habet *sumuntur*, et ordine inverso, *sumuntur extrinsecus.*

[28] *quod parietis comm. tegendi c.*] Hotomannus Obs. I. 26. corrigit *quoad.* Ms. q̂. i. e. *qua* vel *quantum*, ut habet ed. Ven. Med. Junt. Melanth. et Boethius. Sed id etiam *quod* esse potest, v. Clav. Significationem quidem hanc res postulat. Sed praefero *quod*, quia eo refertur mox *id.* Porro pro *tegendi* ed. M. habet *regendi*, usitata confusione, et *tectum* post *causa* delet Hotomannus, l. c.

[29] *id tibi j. v.*] Sensus est, ideo jus esse, projicere tectum eatenus, qua communem parietem tegat. An pro *protexisset* legendum *projecisset?* nec video quo *protexisset* pertineat. ita et *tectum* servari mutato loco potest: *ex quo in ejus aedes, tectum qui projecisset, aqua deflueret.*

[30] *Sed quoniam avidum h.*, etc.] Est allegoria elegans a conviviis sumta; unde et *accipiendi* et *reliquiarum* verba sunt explicanda. De utrisque v. Clavem in his v.

subtilissime persequamur: et primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quae id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: unum earum rerum, quae sunt: alterum earum, quae [31] intelliguntur. Esse ea dico, quae cerni tangive possunt, ut fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera; quo ex genere quaedam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quae tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias: quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quaedam conformatio insignita et impressa intelligentia: quam notionem voco. ea saepe in argumentando definitione explicanda sunt. Atque etiam definitiones aliae sunt partitionum, aliae divisionum: partitionum, cum res ea, quae proposita est, quasi in membra discerpitur; ut, si quis jus civile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistat: divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quae sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: abalienatio est ejus rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio, inter quos ea jure civili fieri possunt. Sunt et alia 6
genera definitionum: sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres praecipiunt: [32] cum

[31] *intelliguntur. Esse*, etc.] Ms. edd. Med. Ald. 1. *intelliguntur esse. Earum rerum quae sunt, ea dico.* Item in altero post: *Earum rerum quae non sunt, non esse rursus*, etc. alterum est etiam in ed. Ven. quae e margine in textum venere.

[32] *cum sumseris ea, quae sunt*, etc.] Ms. *sint.* recte.

sumseris ea, quae sint ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, Hereditas est pecunia. Commune adhuc: multa enim genera sunt pecuniae. Adde quod sequitur: quae morte alicujus ad quempiam pervenit. nondum est definitio. multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniae possunt. Unum adde verbum, jure. jam a communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio sic: Hereditas est pecunia, quae morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta, confectum est. Itemque, ut illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum majorum nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scaevolam, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque haec ratio valet in utroque genere definitionum, sive id, quod est, sive id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem et divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus,
7 latera, crura, pedes, et cetera: in divisione, formae sunt, quas Graeci ἰδέας vocant: nostri, si qui haec forte tractant, species appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum*, et *speciebus* dicere: et saepe his casibus utendum est: at *formis*, et *formarum* velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror

negligendam. Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cujus differentia ad caput generis et quasi fontem referri potest. Notionem appello, [33] quam Graeci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita et [34] ante percepta cujusque formae cognitio, enodationis indigens. [35] Formae igitur sunt hae, in quas genus, sine ullius praetermissione, dividitur: ut si quis jus in legem, morem, aequitatem dividat. Formas qui putat idem esse, quod partes, confundit artem, et similitudine quadam conturbatus, non satis acute, quae sunt secernenda, distinguit. Saepe etiam definiunt et oratores et poëtae per translationem verbi ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed ego a vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quae omnia publica esse vultis, quaerentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, qua [36] fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem aetatis; senectutem, occasum vitae, velit definire: translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones attinet, hactenus: 8
reliqua videamus.

Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri velis tutelas, inscienter facias,

[33] *quam Graeci ἐνν.*] Sic edidimus pro *quod* e legitima ratione. vid. ad Or. II. et infra c. 22.

[34] *ante percepta*] Ms. *praecepta*, quod est solenne Ciceronis in hac re verbum, pro quo et *antecapta* dicit. Forte *ante perc.* est e glossa alterius *praecepta*: aut *ante* additum est, quia vitiose scriptum erat *percepta-enodationis indigens*, int. quae fiat per definitionem.

[35] *Formae igitur sunt*] Ms. non habet *igitur*. bene, ut opinor. Nam nullam h. l. vim habere potest.

[36] *fluctus eluderet.*] Turnebus et Lamb. e Mss. *alluderet*. v. Clav. in *eludere*. Ante *id* omittit Ms. V. *quod* Ed. Ven. pro qua.

si ullam praetermittas. At si stipulationum aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita praetermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quae cuique generi subjiciantur: partium distributio saepe est infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio. Itaque in oratoriis artibus, quaestionis genere proposito, quot ejus formae sint, subjungitur absolute. at cum de ornamentis verborum sententiarumque praecipitur, quae vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur, [37] quid velimus inter partitionem et divisionem interesse. Quamquam enim vocabula prope idem valere videantur: tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Graeci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium: nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notae. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut, cum quaeritur, *Postliminium* quid sit [38] (non dico, quae sint postliminii. nam id caderet

[37] *quid velimus inter p.*, etc.] Sic Ms. ed. Ven. recte, ut dudum correxeramus; male vulgo *quod*.

[38] *non dico - - recipere solet.*] Hic totus locus est in parenthesi accipiendus: alias non cohaeret oratio. In Ms. quaedam hic omissa sunt. Deprehendi poterat parenthesis verbis: *Sed cum ipsius postlim. vis quaeritur*, in quibus primum *sed* est nota parentheseos clausae: deinde repetitur quod erat ante parenthesin aliis paullum verbis: *cum quaeritur, postliminium quid sit. - - cum ipsius postliminii vis quaeritur*. Et tamen parenthesis non est animadversa.

in divisionem, quae talis est: postliminio redeunt haec, homo, navis, mulus clitellarius, equus, equa, quae frena recipere solet) sed cum ipsius postliminii vis quaeritur, et verbum ipsum notatur. In quo Servius noster (ut opinor) [39] nihil putat esse notandum, nisi *post;* et *liminium* illud productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *aeditimo*, [40] non plus esse *timum*, quam in *meditullio tullium:* Scaevola autem, P. F. junctum putat esse verbum, ut sit in eo et *post* et *limen:* ut, quae a nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, et ex suo tamquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditionem, neque donationem sine acceptione intelligi posse.

Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo ambigitur. quem modo dixi in plures partes distributum. Cujus primus est locus ex conjugatione, [41] quam Graeci 9

[39] *nihil putat esse notandum*] exquisite dicitur a notationis verbo, pro: nihil esse in notatione, nihil e notatione eliciendum. Sic ante: *et verbum ipsum notatur*, i. e. per etymologiam explicatur.

[40] *non plus inesse timum, quam,* etc.] Pro *inesse timum*, lege *esse timum:* quod optime respondet sequentibus, *quam in meditullio tullium.* Res sic evidens est, ut sic rescribere non dubitarim: praesertim cum *inesse* sensum nullum habeat.

[41] *quam Gr. συζ.*] Edd. Med. Ald. Junt. *συσυγιαν*, ut c. 2. vbi v. Corrigi voluit vir doctus ap. Victor. Var. Lect. 24, 10. *συστοιχιαν*, quia Aristoteles hoc genus argumentandi *συστοιχα* appellat. Eam conjecturam adjuvat scriptura illa vetus. Victorius defendit *συζυγιαν*, sed per peccatum Ciceronis, qui libros Aristotelis, cum haec scriberet, in manibus non habuerit, aut novum verbum e latino *conjugata* fecerit: quorum neutrum probabile est, *συστοιχιαν* verum est. Immo correxit *συζυγιαν*, qui lectionem ad etymologiam verbi latini accommodare vellet: quamquam supra eadem est varietas, ubi *συζυγια* est.

συζυγίαν vocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est :- ut, si aquam pluviam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus; veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia et pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quae pluendo crevisset. Cum autem a genere ducetur argumentum, non erit necesse id usque [42] a capite arcessere. saepe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, quam id, ad quod sumitur: ut, aqua pluvia ultimo genere ea est, quae de coelo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi jus arcendi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formae, loci vitio, et manu nocens: quarum altera [43] jubetur ab arbitro coërceri; altera non jubetur. Commode etiam tractatur haec argumentatio, quae ex genere sumitur, cum ex toto persequare partes, hoc modo: Si dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde [44] in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

10 Similitudo sequitur; quae late patet, sed oratoribus et philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argumenta suppeditanda; tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quaestiones ipsae te admonebunt. Sunt enim similitudines, quae ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: Si tutor fidem praestare debet, si socius, si, cui mandaris,

[42] *a capite*] i. a summo genere: mox dicit *ultimo genere*, quod idem est. Mox *dummodo supra sit*, etc. Ms. *superius*.

[43] *jubetur ab arbitro coërceri.*] Ms. ed. Ven. *ab arbitrio:* similiter mox arbitrii mentio c. 10. n. 43.

[44] *in eorum aliquem - - includere.*] Vid. Clav. in h. v.

si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Haec ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: [45] quae graece ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum, si in urbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regundis adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquae pluviae arcendae adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, [46] agens de eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quam in suam tutelam venisset; secundus heres hereditatem obtineret. Quae commemoratio exemplorum valuit; eaque vos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quam vestra: quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest. num idcirco id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, [47] ob eam rem se ulla

[45] *quae graece ἐπαγωγὴ n.*] Sic ausi sumus rescribere pro vulgato παραγ. ut Turnebus et Lamb. voluere. Nam ap. Aristotelem Topic. I, 12. et Analyt. prior. II, 23., etc. in omnibus libris sic est constanter, nunquam παραγ. quae dicitur in partem deteriorem, cum aliquem in fraudem inducimus. Non profecto potuit Cicero alio verbo uti, quam esset in Aristotelis Topicis.

[46] *agens de eo*] abest hoc ab edd. Ven. Med. Ald. Mox. et *secundus heres:* sed pro *obtinuisset* necessario scripsi *obtineret*. Sic habuit manifeste in libro suo Boëthius: nam pro eo dicit *secundus heres succederet*.

[47] *ob eam rem se ulla re obligavit*] int. ut evictionem praestare teneretur. Nempe quia res, quam mancipio dedit, non erat in rebus mancipi, obligatio illius venditionis locum non habet.

re obligavit? In hoc genere oratoribus et philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendae rei gratia, dicatur, aut minuendae, [48] quae hyperbole dicitur, et multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum. eisdem tamen ex locis (ut ante dixi) et in maximis, et in minimis quaestionibus argumenta ducuntur.

11 Sequitur similitudinem differentia rei, maxime contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile et simile invenire. Ejus generis haec sunt: Non, quemadmodum quod mulieri debeas, [49] recte ipsi mulieri, sine tutore auctore, solvas: ita quod aut pupillae, aut pupillo debeas, recte possis eodem modo solvere. Deinceps locus est, [50] qui a contrario dicitur. Contrariorum autem genera sunt plura: unum eorum, quae in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia et stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt, tamquam e regione, quaedam con-

[48] *quae hyperbole dicitur.*] Ms. habet *quod - - graece dicitur.* quae scriptura omnia loca suspecta facit, aut vitii arguit, in quibus similis forma est, ut in or. II. *quod χαρακτηρ dicitur:* supra c. 7. *quod Graeci εννοιαν dicunt.* In *quae* consentiunt omnes edd. inde a Ven.

[49] *recte mulieri - - sine tutore auctore solvas*] i. e. sine periculo solvas, nisi tutor (s. curator) probet et annuat. Nempe, mulieres sunt quidem in perpetua tutela: sed quia tamen consilio per aetatem valent, aut valere possunt, id iis remissum est, ut quaedam sine tutore agere possent. Non autem celabo, *auctore* vel *tutore* mihi pro glossa suspectum esse: redundat enim alterum: *auctore* quidem est in *sine*, i. e. non auctore, nec solet addi. dixisset saltem *sine tutoris auctoritate:* aut *auctorem* explicare voluit glossa, quia est exquisitius. Deligat lector.

[50] *qui a contrario dicitur.*] Sic edd. Ven. Med. Asc. 1. Ald. 1. Junt. Melanthon. Ms. V. *dicatur* quod ipsum rectum est. Vulgo *dicitur*. Locus non ducitur a contrario, sed ex eo *ducuntur* argumenta a contrario: ipse *dicitur* a contrario. Videtur per errorem operarum irrepsisse.

traria, ut celeritati tarditas, [51] non debilitas. [52] ex quibus [contrariis] argumenta talia exsistunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: et bonitatem, si malitiam. Haec, quae ex eodem genere contraria sunt, [53] appellantur adversa. [54] Sunt enim alia contraria, quae privantia licet appellemus latine, [55] Graeci appellant στερητικα. [56] Praepositio enim IN, privat verbum ea vi, quam haberet, si IN praepositum non fuisset: ut *dignitas*, *indignitas*, *humanitas*, *inhumanitas*, et cetera generis ejusdem: quorum tractatio est eadem, quae superiorum, quae adversa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quae cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quae appellantur negantia. ea [57] αποφατικα Graeci, contraria ajentibus: ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quaerendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

[51] *non debilitas.*] Hoc nihili est. An fuit *integritati debilitas?* sed fortasse spurium est.

[52] *ex quibus contrariis.*] *Contrariis* nimis frigide redundat, additumque est a glossatore.

[53] *appellantur adversa.*] Sic edidi pro *diversa* e Ms. e Boëthio, ed. Ald. Junt. et sic mox quoque est, *superiorum*, quae *adversa* dixi. Certe in utroque loco debet idem verbum esse, sive *diversa*, sive *adversa*. Sed hoc melioribus auctoribus et latinitate nititur.

[54] *Sunt enim alia c.*] An *etiam* pro *enim* legendum, ut in tertio genere mox: *sunt etiam illa*, etc.

[55] *Graeci appellant στερητικα.*] Sic edd. ante Aldum, et Boëthius. Sic et mox *ea αποφατικα Graeci*. Vulgatum tamen *graece appellantur* est in Ms. V. et ed. Ven. Libros plures secutus sum, vid. etiam Gruterus.

[56] *Praepositio - - - privat.*] Edd. Med. Asc. 1. *praepositione privatur.*

[57] *αποφατικα Graeci.*] Boethius addit *vocant:* at Ms. edd. Ven. Med. Asc. 1. habent *graece*.

Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paullo ante, multa scilicet adjungi, quae suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quae versantur in judiciis, valet: cum quaeritur, quid aut sit, aut evenerit, aut
12 futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quaeratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. Nihil hoc ad jus; [58] ad Ciceronem, inquibat Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quaereretur. tu tamen patiere, nullum a me artis institutae locum praeteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Ante rem enim quaeruntur, quae talia sunt, apparatus, colloquia, locus, [59] constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbrae, et si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, [60] et si qua alia signa conturbationis et conscientiae: praeterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quae suspicionem facti possunt movere.

Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, et antecedentibus, et repugnantibus, qui

[58] *ad Ciceronem inquibat Gallus noster*] i. e. ad oratorem, qui, cum de facto quaeritur, ea debet considerare. Ms. V. habet *inquiebat*.

[59] *constitutum, convivium.*] *Constitutum* quid v. in Clave. nec multum differt a loco. Boethius jungit *constitutum convivium*, item edd. Med. Ald. Junt. quod est e symbolis. id non contemnendum videtur. Ed. Ven. *institutum convivium*.

[60] *et si qua alia s.*] Ms. *scilicet qualia s.*

etiam ab adjunctis longe diversus est. nam adjuncta, de quibus paullo ante dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quae rem necessario consequuntur. itemque et antecedentia et repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id cohaeret cum re necessario: et quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohaerere numquam possit. Cum tripartito igitur 13
distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. nam quid interest, cum hoc sumseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: Si pecunia signata, argentum est; legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum. legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum. legata igitur est. An illo modo? Non et legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia. legatum autem argentum est. legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum: cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus: cum autem aliqua conjuncta negaris, et his alia negatio rursus adjungitur, et ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quae ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis

sententia proprio nomine enthymema dicatur: sed, ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen efficit apud Graecos suum; sic, cum omnis sententia enthymema dicatur, quia videtur ea, quae ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Ejus generis haec sunt. [61] *Hunc metuere, alterum in metu non ponere? Eam, quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri? Id, quod scis, prodest*
14 *nihil: id, quod nescis, obest?* Hoc disserendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes: sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quae a dialecticis tertius modus, a rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant: aut hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud. Itemque, hoc aut, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quae conclusiones idcirco ratae sunt, quod in disjunctione plus uno verum esse non potest. Atque ex iis conclusionibus, quas supra scripsi, prior, quartus; posterior, quintus a dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: Non et hoc est, et illud: hoc autem: non igitur illud. Hic modus est sextus. Septimus autem, Non et hoc, et illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eae quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariae.

[61] *Hunc metuere - - ponere?* etc.] Sic ista cum interrogandi nota exprimenda curavi. nam enthymema, quod proprie dicitur, est interrogatio e contrariis, ut illud Horatii: *cur optas, quod habes?*

Proximus est locus rerum efficientium, quae causae
appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus
causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum,
paullo ante posui, et quidem ex jure civili: sed haec
patent latius. Causarum igitur genera, duo sunt: 15
unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est,
[62] certo efficit, ut ignis accendit: alterum, quod [63] na-
turam efficiendi non habet, sed sine quo effici non
possit: ut, si quis aes causam statuae velit dicere,
quod sine eo non possit effici. Hujus generis causa-
rum, sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil
agentia, stolida quodammodo; ut locus, tempus, mate-
riae, ferramenta, et cetera generis ejusdem; alia au-
tem [64] praecursionem quandam adhibent ad efficien-
dum, et quaedam afferunt per se adjuvantia, etsi non
necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor
flagitio. Ex hoc genere causarum, ex aeternitate
pendentium, fatum a Stoicis nectitur. Atque ut
earum causarum, sine quibus effici non potest, genera
divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt
enim aliae causae, quae plane efficiant, nulla re adju-
vante: aliae, quae adjuvari velint: ut sapientia ef-
ficit sapientes sola per se: beatos efficiat, necne, sola
per se, quaestio est. Quare cum in disputationem
inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine du-
bitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere.
Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi 16

[62] *certo efficit.*] Vulgo male *certe.* sed sic et c. 16.

[63] *naturam efficiendi non habet.*] Sic edd. pr. non *habeat,* quod locum non habet. Quia in altero membro est *possit,* prius ei accommodavere: sed in altero non ita pro certo pronunciatur: est Graecorum *ουκ αν δυναιτο.*

[64] *praecursionem q. adhibent*] exquisite in h. l. pro *habent,* quia illa praecursio adjuvat. Mox pro *afferunt* Ms. V. *efferunt.*

necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: [65] hoc autem, sine quo non efficitur, saepe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam,

> Utinam ne in nemore Pelio securibus
> Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes!

Nisi enim cecidisset abiegna ad terram trabes, Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Ajacis navim [66] *crispisulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliae sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est: aliae autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis: perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile et cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino; sed hujusmodi causae non necessariae.

[65] *hoc autem, sine quo,* etc.] Boëthius putat, Ciceronem haec plenius dicere debuisse; v. c. *hoc autem, quod non habet efficiendi vim necessariam, vel sine quo non efficitur, saepe conturbat.* Ceterum sic esse a Cicerone scriptum, ut editur, patet e sequentibus, ubi pariter genus, sine quo non fit, solum ponitur. Post pro *in quo certe* ed. Ven. Ald. habent *ab eo, a quo certo sit, dilig. e. s.* bene.

[66] *crispisulcans.*] Boëthius divise accipit, et *crispi* refert ad *Ajacis.* In Ajacis Crispi navim fulmen, etc. Favet Ms. V. qui inter *crispi* et *sulcans* intervallum habet, ut duo verba sint.

Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in
aliis non inest. In natura, et in arte constantia est,
in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quae 17
non sunt constantes, aliae sunt perspicuae, aliae latent.
Perspicuae sunt, quae appetitionem animi judiciumque
tangunt: latent, quae subjectae sunt fortunae. Cum
enim nihil sine causa fiat; [67] hoc ipsum est fortunae
eventus, obscura causa, quae latenter efficitur. Etiam
ea, quae fiunt, partim sunt ignorata, partim voluntaria:
ignorata, quae necessitate effecta sunt; voluntaria,
quae consilio. Quae autem fortuna, vel ignorata,
vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est:
ferire, [68] quem nolueris, fortunae. [69] Ex quo aries ille
subjicitur in vestris actionibus: Si telum [70] manu
fugit magis, quam jecit. [71] Cadunt etiam in ignorationem
atque in imprudentiam perturbationes animi:
quae, [72] quamquam sunt voluntariae, (objurgatione
enim, et admonitione dejiciuntur,) tamen habent
tantos motus, ut ea, quae voluntaria sunt, aut necessaria
interdum, aut certe ignorata videantur. Toto

[67] *hoc ipsum est fortunae eventus, obs. c.* [etc.] Locus difficilis, in quo et libri valde variant, et sine dubio vitiosus. Ms. noster habet: *hoc ipsum scilicet fortunae eventus*, etc. Ed. Ven. *hoc ipsum fortunae eventus obscura causa l. eff.* unde sane melior lectio constitui potest. Nempe *fortunae eventus* est glossa, delendumque *est* et *quae*. Statim post *Etiam ea, quae fiunt, p. sunt i.* etc. Sic e Mss. et ed. Ven. dedi. Vulgo: *Etiam ut ea - - p. sint.*

[68] *quem nolueris.*] Edd. Med. Asc. *volueris.* eandem in hoc ipso exemplo varietatem alio loco notavimus.

[69] *Ex quo aries ille subjicitur.*] Quidam libri non habent *subjicitur;* sed verbum elegantius est, quam pro glossatoris ingenio.

[70] *manu fugit magis, quam jecit.*] Edd. Med. Asc. *manum.* Ms. mox *injecit.* Voluit forte dare *conjecit.*

[71] *Cadunt etiam.*] Edd. Med. Asc. *enim.* Ald. et Junt. delent. E duobus Mss. *etiam* dedit Gruterus, quod verum est. Est enim novum genus: et sic etiam in ed. Ven.

[72] *quamquam sunt.*] Sic dedi pro vulgato, sed vitioso *sint.* Edd. pr. ut Ven. habent *tanquam sint vol.* vitiose, et sine sensu. Sed inde apparet, unde *sint* ortum sit.

igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum, magna argumentorum suppetit copia; in vestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim judicia maximarum quidem rerum in jurisconsultorum mihi videntur esse prudentia. Nam et adsunt multum, et adhibentur in consilio: et patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur iis judiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum: ubi vero etiam, VT INTER BONOS BENE AGIER: inprimisque in arbitrio rei uxoriae, in quo est; [73] QUID AEQUIUS, MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi aequum, bonum, illi, quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri praestare oporteret, quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus et philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare.
18 Conjunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quae fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poëtis, saepe etiam philosophis, sed iis, qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus genus et exemplum supra positum est, ut ceterorum: nunc

[73] *Quid aequius mel.*] Edd. Med. Asc. *quid ejus melius aequiusve.* Ven. *quid eis.*

explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quae aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur haec, numerus, species, vis, quaedam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, [74]plura bona ut paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala malis pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late pervagata angustis; ex quibus plura bona propagentur, quaeque plures imitentur et faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur, quae propter se expetenda sunt, iis, quae propter aliud; et ut innata atque insita, assumtis et adventiciis, integra contaminatis, jucunda minus jucundis, honesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis, necessaria non necessariis, sua alienis, rara vulgaribus, desiderabilia iis, quibus facile carere possis, perfecta inchoatis, tota partibus, ratione utentia rationis expertibus, voluntaria necessariis, animata inanimatis, naturalia non naturalibus, artificiosa non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens: quae seipsis contenta sunt, meliora, quam quae egent aliis: quae in nostra, quam quae in aliorum potestate sunt: stabilia incertis: quae eripi non possunt, iis, quae possunt. Affectio autem ad res aliquas, est hujusmodi: principum commoda majora, quam reliquorum; itemque, quae jucundiora, quae pluribus probata, quae ab optimo quoque laudata. Atque, ut haec in comparatione meliora, sic deteriora, quae iis sunt contraria. Parium autem comparatio [75]nec elationem habet, nec submissionem. est enim

74 *plura bona ut pauc.*] Hic ordo est ex edd. pr. plerisque, isque elegantior vulgato, *ut pl. b. pauc.* qui est in ed. Ven.

75 *nec elationem habet*] v. Clav. in *elatio*. Ed. Ven. *habeat*. non male, ut sit praecipientis. Mox *compararentur* ed. Ven. pro *comparantur*, ut ipse dudum correxeram.

aequalis. Multa autem sunt, quae aequalitate ipsa comparentur: quae ita fere concluduntur. Si consilio juvare cives et auxilio, aequa in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, et ii, qui defendunt. [76] at, quod primum, est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum praeceptio, ut, cum profectus sis a definitione, a partitione, a notatione, a conjugatis, a genere, a forma, a similitudine, a differentia, a contrariis, ab adjunctis, a consequentibus, ab antecedentibus, a repugnantibus, a causis, ab effectis, a comparatione majorum, minorum, parium, nulla praeterea sedes argumenti quaerenda sit.

19 Sed quoniam ita a principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, haerere, de quibus satis est dictum, alios assumi extrinsecus; de iis pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent; sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem coepimus. Neque enim tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet: et quoniam ad te haec ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Haec ergo argumentatio, quae dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscumque testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quaeritur: sed auctoritatem aut natura aut

[76] *at, quod primum, est.*] Sic interpunxi locum, qui in vulgatis est sine interpunctione. Boëthius etiam sic legit, atque hoc explicavit: dialecticorum more breviter prolata est assumtio et conclusio. Sed, ut opinor, primum *quod* melius absit.

tempus affert. [77] Naturae auctoritas in virtute inest maxime: in tempore autem multa sunt, quae afferant auctoritatem, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnumquam rerum fortuitarum. Nam et ingeniosos, et opulentos, et aetatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt et qui judicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quaedam adhibetur; (magna enim est vis ad persuadendum, scientiae;) aut usus; plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas 20
fidem, quae cum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et verberibus, tormentis, igni fatigati, quae dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, et, quae a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem et fidem. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam et pueri saepe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per somnum, vinum, insaniam, multa saepe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, [78] ut Staleno nuper accidit; qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, qui-

[77] *Naturae - - inest maxime.*] Mss. tres apud Gruterum *maxima*, idque ipse probat: sic et Ms. V. Verum puto. sed parum refert.

[78] *ut Staleno.*] Hic quoque vulgo editur *Stajeno*. sed illud verum esse, docet oratio pro Cluent. v. ad Brut. c. 68. Edd. vett. quaedam *Stalerio*, ut ipsa Ven.

bus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedaemonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, ut, si interventum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta suspicionum proditionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quae autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem industria. Divina haec fere sunt testimonia; primum orationis; (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio;) deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quaedam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo et ornatus; deinceps aërei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aëris sonitus et ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa praesensio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina praeditos vident, quorumque vitam constantem, et probatam, ut Catonis, Laelii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales seipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed et oratores, et philosophos, et poëtas, et histori-

eos: ex quorum et dictis et scriptis saepe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quaestionem, [79] sed quibusdam quaestionibus alios esse aptiores locos. Quaestionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, [80] quod ὑπόθεσιν Graeci, nos causam: imfinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare: causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causae est. Sed omnis quaestio, earum aliqua de re est, quibus causae continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. Quaestionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis; alterum actionis. Cognitionis sunt hae, quarum finis est scientia: ut, si quaeratur, a naturane jus profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione. Actionis autem hujusmodi exempla sunt: Sitne sapientis ad rempublicam accedere. Cognitionis quaestiones tripartitae sunt, cum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quaeritur. Horum primum conjectura, secundum definitione, tertium juris et injuriae distinctione explicatur. Conjecturae ratio in quatuor partes 21

[79] *sed quibusdam qu. alios esse aptiores locos.*] Sic eleganter Ms. V. quod secutus sum. Vulg. *quibusd. qu. alios, quibusdam esse alios apt. l.* quod est frigidissimum. *Sed* pro *et* dedimus ex ed. Ven.

[80] *quod ὑπόθεσιν Graeci.*] Hic tolerabilius, *quod*, quia referri ad *definitum* potest; ut c. seq. ubi *quam Graeci χαρ. vocant* ad *descriptionem* refertur. et c. 25. *eam κρινόμενον v.* ad *contentionem.*

distributa est: quarum una est, cum quaeritur, sitne aliquid; altera, unde ortum sit; tertia, quae id causa effecerit; quarta, in qua de mutatione rei quaeritur: Sit, necne sit: ecquidnam honestum sit: ecquid aequum re vera; an haec tantum in opinione sint. Unde autem sit ortum, ut, cum quaeritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cum quaeritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam.

22 Cum autem, quid sit, quaeritur; notio explicanda est, et proprietas, et divisio, et partitio. Haec enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Graeci [81] χαρακτῆρα vocant. Notio sic quaeritur: sitne id aequum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: In hominemne solum cadat, an etiam in belluas aegritudo. Divisio, et eodem pacto partitio, sic: Triane genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem generis, in quibus natura et vita describitur. Cum autem quaeritur, quale quid sit; aut simpliciter quaeritur, aut comparate: simpliciter, Expetendane sit gloria? comparate, Praeponendane sit divitiis gloria? Simplicium tria genera sunt: de expetendo fugiendoque: de aequo et iniquo: de honesto et turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem et alio: alterum de majore et minore. De expetendo et fugiendo, hujusmodi: [82] Si

[81] χαρακτῆρα.] Hoc est a Victorio, qui hanc dicit esse vetustam lectionem. Sane sic alibi appellat Cicero graece: ceterum in Mediol. locus vacans est: in Asc. 1.-διαγραφην, pro quo manus docta in exemplo meo scripsit ὑπογραφην. In aliis ut Junt. καταγραφην, ut opinor e corrupta scriptura ed. Ven. κατατιφην.

[82] *Si expetendae divitiae.*] Frustra in *si* haesit Lambinus, quia pro *an* dicitur h. l. Sed aliis quoque locis apud Ciceronem est, ut ad Div. XV, 1. Div. II, 34, etc.

expetendae divitiae, si fugienda paupertas? De aequo et iniquo: Aequumne sit ulcisci, a quocumque injuriam acceperis? De honesto et turpi: Honestumne sit, pro patria mori? Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem et alio: ut, si quaeratur, quid intersit inter amicum et assentatorem? regem et tyrannum? Alterum de majore et minore: ut, si quaeratur, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quaestionibus hactenus. Actionis reliquae sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cum quaeritur, suscipiendine sint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, et ad laudem: quo ex genere sunt querelae, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio eum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exsultantem laetitiam comprimens, tum aegritudinem abstergens. Haec cum in propositis quaestionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

Loci autem qui ad quasque quaestiones accommo- 23
dati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt: sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quae ex causis, quae ex effectis, quae ex conjunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, et scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem et altero diximus: quod genus forma quaedam definitionis est. Si enim quaeratur, idemne sit pertinacia et perseverantia, definitionibus judicandum est. Loci

autem convenient in ejus generis quaestionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis et effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, si hujus rei haec, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quaeritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quaestionis, in quo, quale sit, quaeritur, in comparationem ea cadunt, quae paullo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quaeritur, adhibentur ea, quae sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honesto turpique quaeritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cum autem de aequo et iniquo disseritur, aequitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartitò, et natura, et instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi jus. Institutio autem aequitatis, tripartita est. una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus aequitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda [82] sanctitas, ter-
24 tia justitia aut aequitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

Tria sunt igitur genera causarum; judicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant,

[82] *sanctitas.*] Ms. lacunam habet in hoc verbo.

quibus utendum locis sit. Nam judicii finis est jus:
ex quo etiam nomen. Juris autem partes [84] tum ex-
positae, tum aequitatis. Deliberandi finis, utilitas:
cujus hae partes, quae modo expositae, rerum expe-
tendarum. Laudationis finis, honestas: de qua item
est ante dictum. Sed definitae quaestiones a suis
quaeque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusa-
tionem defensionemque partitae. In quibus exsistunt
haec genera, ut accusator personam arguat facti: de-
fensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum,
aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse, aut
jure esse factum. Itaque aut infitialis, aut conjectu-
ralis prima appelletur: definitiva, altera: tertia,
quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur.
Harum causarum propria argumenta, ex iis sumta lo- 25
cis, quos exposuimus, in praeceptis oratoriis explicata
sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est de-
pulsio criminis, quae Graece στάσις dicitur, Latine ap-
pelletur status: in quo primum insistit quasi ad repug-
nandum congressa defensio. Atque etiam in delibe-
rationibus et laudationibus iidem exsistunt status.
Nam et negantur saepe ea futura, quae ab aliquo in
sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non pos-
sunt, aut sine summa difficultate non possunt. In
qua argumentatione status conjecturalis exsistit. At,
cum aliquid de utilitate, honestate, aequitate disseri-
tur, deque iis rebus, quae iis sunt contrariae: incurrunt
status, aut juris, aut nominis: quod idem contingit in
laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse,
quod laudetur: aut non eo nomine afficiendum, quo

[84] *tum expositae, tum aeq.*] Pro posteriori *tum* in ed. Ven. et vulgatis inde ab Aldo et Junt. est *cum*.

laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Caesar contra Catonem meum. Sed quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci κρινόμενον vocant. mihi placet id, [85] quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, eae continentia vocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem et testem adhibeamus. In qua re alii quasi status exsistunt novi, qui appellantur legitimae disceptationes. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duae differentes sententiae accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quaeratur, verbane plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quae controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti et voluntatis, et scripta contraria. Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quae ex scripto aguntur, posse controversias easdem exsistere. Horum tractationes [86] in aliis libris explicantur. Nec solum perpetuae actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus : ut in principiis, quibus

[85] *quoniam quidem ad te scribo*] int. ad ICtum, nomen ei dabo e formula juris, *q. d. r. a.* v. Faber Semestr. I, 11.

[86] *in aliis libris*] int. de Inventione. Eodem pertinent illa paullo inferius : *dictum est in iis, in quibus*, etc. ubi videtur excidisse *libris:* denique *suppeditantur in aliis libris*, ut de Or. in Or. etc.

ut benivoli, ut dociles, ut attenti sint, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut planae sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderatae, ut cum dignitate. quae quamquam in tota oratione esse debent, [87] magis tamen sunt propria narranti. Quae autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem et alia quaedam habet, et maxime amplificationem: cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: et, si ita jam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo et misericordia, et iracundia, et odium, et invidia, et ceterae animi affectiones perturbantur, praecepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. Ad id autem, quod te velle senseram, cumulate satisfactum esse debet voluntati tuae. Nam, ne praeterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod saepe liberales venditores solent, ut, cum aedes fundumve vendiderint, rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa apte et loco positum esse videatur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quaedam voluimus non debita accedere.

[87] *magis propria narranti.*] Sic edidi pro *narrandi;* quod cum *propria* nullo modo coire potest.

M. TULLII CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA

DIALOGUS.

CICERO FILIUS, ET CICERO PATER, LOQUENTES INTRODUCUNTUR.

ARGUMENTUM.

Hic libellus est quoddam compendium eorum, quae in libris ceteris oratoriis fuse docuerat. Omnem autem dicendi doctrinam in tres partes distribuit, in oratoris vim, orationem et quaestionem. Ad vim requirit inventionem, collocationem, elocutionem, et memoriam, cum pronunciatione, a c. 3—7. Orationis partes facit exordium, narrationem, confirmationem et conclusionem, a c. 8—17. De quaestionibus cum infinitis tum finitis, atque adeo de generibus causarum et constitutionibus agit a c. 18. usque ad fin.

CICERO FILIUS.

1 STUDEO [1], mi pater, Latine ex te audire ea, quae mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti; si modo tibi est otium, et si vis. CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. F. Visne igitur, ut tu me Graece soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. [2] Sane, si placet. sic enim et

[1] *Studeo.*] Ms. *Aveo.* quod praeferrem, si libri plures faverent.

[2] *Sane, si placet.*] Ms. E. delet *si.* recte.

ego te meminisse intelligam, quae accepisti: et tu ordine audies, [3] quae requires. C. F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedo quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quaestionem. C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, et verbis. Sed et res, et verba, invenienda sunt, et collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, [4] earumque rerum omnium custos est memoria. C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quatuor. earum duae valent [5] ad rem docendam, narratio et confirmatio. ad impellendos animos duae, principium et peroratio. C. F. Quid? Quaestio quasnam habet partes? C. P. Infinitam, [6] quam consultationem appello: et definitam, quam causam
2 nomino. C. F. Quoniam igitur invenire [7] primum est oratoris, quid quaeret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis afferat. C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quae ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. C. F. Quid est argumentum? C. P. Proba-

[3] *quae requiris.*] Ms. E. ed. Ven. *requires*, bene. *accepisti - - requires*, sibi respondent. Itaque recepi.

[4] *earumque rerum*, etc.] Ms. V. *Si earum r. o. c. adsit memoria.* Verbum *est* malim deleri. *rerum* abest ed. Junt. male.

[5] *ad rem docendam.*] Ms. E. *dicendam*, male, frequenti confusione.

[6] *quam consultationem appello.*] Ms. E. *controversiam*, non bene: nam ea est *caussa*. Alias Cicero vocat *propositum*, v. mox c. 3. et infr. c. 18.

[7] *oratoris primum est.*] Ms. E. ed. Junt. Ven. *primum est oratoris*, melius. Et mox Ms. V. *animis eorum*, melius, quam *eorum animis*.

bile inventum ad faciendam fidem. C. F. Quomodo igitur [8] duo genera ista dividis? C. P. Quae sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. C. F. Quid insita? C. P. Quae inhaerent in ipsa re. C. F. Testimoniorum quae sunt genera? C. P. Divinum, et humanum: divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, [9] ut responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum: humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex voluntate, et ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, [10] quaesita. C. F. Quae sunt quae dicis insita? C. P. [11] Quae infixa sunt rebus ipsis, * ut definitio, ut contrarium, ut ea, quae sunt ipsi contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quae sunt quasi conjuncta, aut ea, [12] quae sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causae: aut causarum eventus, id est, quae sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium,

[8] *duo genera ista.*] Ms. E. *ista duo genera.*

[9] *et responsa.*] Ms. E. ed. Ven. *ut responsa*, rectius.

[10] *quaesita.*] h. l. sunt quae per tormenta expressa sunt; unde supra dicuntur *expressa*, et opponuntur *liberis*.

[11] *Quae infixa sunt.*] Ms. V. *quae jura inf. s.* in quo aliquid videtur latere. Quae paullo post sequuntur in edd. *tum ex toto - - - aut minorum*, totidem verbis sunt in Topicis, hic autem et supervacua et aliena, ut judicavit bene Lambinus. Etiam in Ms. E. pars aliqua abest. Ea nos rejecimus in notas.

* In edd. vulgg. post *ipsis* inseruntur haec: „ (tum ex toto, tum ex „partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quae quodammodo af- „fectae sunt ad id, de quo quaeritur. et ad id totum, de quo disseritur, „tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi. „ex iis autem rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo „quaeritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, „alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex an- „tecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex „causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, „aut minorum:).„

[12] *quae sunt quasi pugn.*] *Sunt* abest Ms. V. bene, ut opinor. item mox *quid par.* non bene.

generumve partes, ut primordia rerum et quasi praecurrentia, in quibus inest aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturae rerum, aut facultates comparantur.

3 C. F. [13] Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Immo vero scrutabimur et quaeremus ex omnibus: sed adhibebimus judicium, ut levia semper rejiciamus, [14] nonnumquam etiam communia praetermittamus et non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco quidem quaeris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quaestionumque rationem venero.

C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris, collocare: [15] [cujus] in infinita quaestione, ordo est idem fere, quem exposui, locorum: in definita autem adhibenda sunt illa etiam, [16] quae ad motum animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia praecepta fidem faciendi et commovendi. Quoniam fides est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: [17] (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo

[13] *Omnibusne igitur ex h. l.*] Ms. V. abest *igitur*. contra ed. Ven. addit post *semper* ante *sumemus*. Idem mox *ex locis istis*.

[14] *n. e. communia praetermittamus et non necess.*] Ms. V. delet *communia*, item *et*, quod placet. *Communia* h. l. non sunt apta, et videntur esse a glossatore vel Scholiaste. *Et* etiam abest ed. Ven.

[15] *Cujus in inf. q.*] *Cujus* int. collocationis, is tamen lectio sana est: nam et Mss. fluctuant in h. l. et sensus non satis commodus est. Nam Erl. habet, *cujus infinita quaestio est*. *Cujus* arbitror esse spurium; quo deleto omnia sunt plana.

[16] *quae ad motum pert.*] Sic ed. Ven. idque verum. Nam et ante et post singularis est.

[17] *tot enim sunt motus genera.*] A Ms. E. abest *motus*, a V. *sunt*. Post ed. Ven. *collationem ad fidem a. q.*

quaestionis. Nam est [18] in proposito finis, fides: in causa et fides, et motus. Quare cum de causa dixero, [19] in qua est propositum, de utroque dixero. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator [20] est modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiaeque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de praeteritis, ut judex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, judicii, deliberationis, exornationis: quae, quia in laudationes maxime confertur, [21] proprium habet jam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis 4
tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in judicio, aut saevitiam, aut clementiam judicis: [22] in suasione autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cujusque accommodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones: aut a minoribus ad majora adscendimus, aut a majoribus ad minora delabimur:

[18] *in propos. f. f.*] Ed. Ven. *in consultatione vel propositione f. f.*

[19] *in qua est propositum.*] Hoc spurium puto. Nam in caussa inesse propositum ut partem, e superiori patet, nec hic addi debebat: et non est peculiare genus caussarum, quibus propositum inest; est enim [illegible] ed cum accessione.

[20] *est modo.*] *Modo* abest Ms. V. bene, ut opinor.

[21] *proprium habet jam ex eo nomen*] nempe ut dicatur *ἐπιδεικτικὸν*, in quo non demonstratio vulgari sensu intelligitur, sed ostentatio ingenii ad placendum, etc. unde *exornationis* genus h. l. dicitur.

[22] *in suasione autem, aut.*] *Autem* bene abest Ms. V. idem mox *commodem* pro *accommodem.* Item ed. Ven. *formidationem.*

aut haec [23] inaequali varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis, laeta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quae in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel saepe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sane saepe narrandum est. Est enim narratio [24] aut praeteritarum rerum aut praesentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid? in judiciis quae est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris et rei: quod [25] accusator rerum ordinem prosequitur, et singula argumenta, [26] quasi hasta in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque praeceptis, quae ad incitandos animos valent, et in reliqua oratione paullulum digrediens de cursu dicendi, utitur, et vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat
5 judicem. C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad benivolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandae, quae laedunt: aut relinquendae, si totae sunt molestae. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendae. C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem vo-

[23] *inaequali varietate.*] Sic Ms. E. edd. Med. Asc. *inaequabili* est in Ms. V. edd. Ven. Ald. Junt.

[24] *aut praeteritarum r. aut praes.*] Primum *aut* addidi e ms. E. secutus morem Ciceronis in hac forma.

[25] *accusator rerum ordinem.*] Ed. Ven. *rem ordinemque.*

[26] *quasi hasta.*] Ms. V. *hastas.*

lumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et provido, et quod respuunt, immutandum est.

C. F. Expone deinceps, [27] quae ipsius orationis verborumque praecepta sint. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia invenienda sunt: [28] conjuncta collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, [29] quae significata sunt sensu: reperta, quae ex his facta sunt, et novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est haec distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera: natura, ut sint alia [30] sonantiora, graviora, leviora et quodammodo nitidiora: alia contra: tractatione autem, cum aut propria [31] sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut

[27] *quae praecepta sint.*] Sic pro *sunt* legendum e latinitate judicavi. Reperi deinde in Ms. V. et ed. Ven. Ab ed. Junt. plane abest.

[28] *conjuncta collocanda sunt.*] Ms. uterque et ed. Ven. *conjunctio collocanda est.* quod est exquisitius. Mox *verba* delet Ms. V. non male.

[29] *quae significata sunt sensu.*] Intelligo: quae indicata et suppeditata sunt per sensum sc. rerum, de quibus proprie dicuntur, facta ex sensu. Mox *adjunctio verborum* est, quam Grammatici dicunt compositionem.

[30] *sonantiora.*] Sic dedimus pro *consonantiora* e Ms. utroque. Sic cap. seq. Or. 49. init. etc. estque hoc proprium in hac re verbum. Porro pro *graviora* Ms. V. habet *grandiora*, quod et ipsum in hac re usitatum est. Deinde vulgati habent *leviora*, alii *leniora*. Neutrum convenit sequentibus, aut rei. Nam *levia* verba, quae *gravibus* opponuntur, non sunt in laude, et *leniora* non consentiunt cum *nitidis*, in quibus est modo aliquid amplius, quam in praecedentibus: *leviora et quodammodo nitidiora* sunt ex eodem genere. Est ergo scribendum *laeviora; Laevia* sunt Gr. γλαφυρα. Alias *lenia verba* laudantur etiam merito ut c. seq. In verbis suavitatem efficientibus sunt etiam *lenia*.

[31] *sumuntur*] int. mutuo, ut fiant tropica, etc. Sic aliquoties hoc verbum in Oratore et alibi habuimus.

nova, aut prisca, aut ab oratore modificata et inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quae transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quae obscuramus, quae incredibiliter tollimus, quaeque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de simplicibus verbis: nunc

6 de conjunctione quaero. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsae metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est. Communia autem simplicium conjunctorumque sunt haec quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, [32] dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi, ut dilucide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comtum atque expolitum, si est auctoritas et pondus in verbis, si sententiae vel graves, vel aptae opinionibus hominum et moribus. Illustris autem oratio est, si et verba gravitate delecta ponun-

[32] *dispositis.*] Ms. E. *compositis.* Sed illud melius: nempe verba disponuntur et componuntur vel per periodos, quae est *circumscriptio conclusa*, vel per membra, unde *oratio membratim fusa*, quae est h. l. *intermissio*, vel denique per commata et incisa, quae est *concisio verborum.*

tur, et translata, et superlata, et ad nomen adjuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. [33] Est enim haec pars orationis, quae rem constituat paene ante oculos: [34] is enim maxime sensus attingitur: sed ceteri tamen, et maxime mens ipsa moveri potest. Sed quae dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero vero, ut videre videamur. Suave autem genus erit dicendi, primum elegantia et jucunditate verborum sonantium et lenium: deinde conjunctione, quae neque asperos habeat concursus, neque [35] disjunctos atque hiantes: et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem aequalitatemque verborum, tum ex contrariis sumta verbis: crebra crebris, paria paribus respondeant, relataque ad idem verbum: et geminata, atque duplicata, vel etiam saepius iterata ponantur: constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum dissolutionibus [36] relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quae motum aliquem animi

[33] *Est -- quae constituat.*] Si esset in libris vulgatis *constituit*, quotus quisque sentiret aut crederet vitiosum esse, et audiret corrigere *constituat*. Sed consecutio legitima sic jubet, cujus Cicero accuratus observator fuit ex ipso praecepto suo, quod est in hoc ipso capite. Itaque licet in hoc genere correctionis cum fiducia versari.

[34] *Is e. s. maxime attingitur*] i. e. afficitur oratione. Ed. Ven. male *his*. Mox videtur excidisse aut loco motum *et*, ut sit: sed *et* ceteri tamen, *maxime* mens ipsa m. p.

[35] *disjunctos.*] Immo *dijunctos*; est enim sermo de iis verbis, quae propter concursum vocalium non coeunt.

[36] *relaxetur.*] Ed. Ven. addit *quasi*.

miscet, oratio: quaeque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando judicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis praecepta, [37] quae orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciant. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet,
7 judicandum. C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de conversa oratione atque mutata. C. P. [38] Est itaque [39] id genus totum situm in commutatione verborum: quae simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio: ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum verbum in plura verba diducitur: ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum ver-

[37] *quae pr. faciant.*] Rescripsi sine dubitatione *faciunt* pro *faciant*, propter ea, quae statim dixi.

[38] *Est itaque.*] Ed. *Est quidem.*

[39] *id genus - - in commutatione verborum.*] Ed. Ven. habet *tractetur*. Quia in h. l. plures modi loquendi sunt rhetorici; qui in libellis vulgaribus ac praeceptis de oratione, sive, ut loquuntur, de stilo, non usurpantur aut explicantur, explicabimus singula, in quibus haerere studiosi possint. Ac *commutatio* quidem ipsa verborum quae sit, diximus in Clave, quae et *immutatio* et *inversio* dicitur. Primum igitur *verba singula* in plura diducuntur, per synonymiam, periphrasin, formulam verborum, quam mox *orationem dicit*, ut cum pro *mori* dicitur, *fato fungi*, *diem obire*, *e conspectu discedere*, etc. Verbum *factum* est compositum. *Oratione* contrahuntur verba, hoc modo: definitio contrahitur sic, cum e. c. pro definitione ponitur verbum, cujus est definitio; item res exprimitur per partitionem, aut descriptionem, deinde per suum nomen: *assumta verba removentur*, cum sublata synonymia, exergasia, epithetis, solum verbum subjicitur: *in circuitus diriguntur*, cum, quae membratim dicta sunt, ad copiae speciem, per periodum enunciantur: quod saepe facit Cicero in orationibus: *in conjunctione fit unum verbum e duobus* i. e. per compositionem, cum pro *qui patrem occidit*, dicas *parricida*.

bum ex duobus. [40] In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directe, [41] sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, et idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercise atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. C. P. Est ita: quae quidem oratori et cum rerum et [42] cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim et dilucidam orationem, et illustrem, et probabilem, et suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quae plurimum [43] valebunt, si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem subsequentur. C. F. Num quidnam [44] de oratore ipso restat? C. P. Nihil sane, praeter memoriam, quae est gemina litteraturae quodammodo, et in dissimili genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis litterarum, et ex eo, in quo imprimuntur illae notae: sic confectio memoriae, tamquam cera, locis utitur, et in his imagines, ut litteras, collocat.

40 *In conjunctis - - commutatio.*] Haec exciderunt e Ms. E.

41 *sicut natura ipsa tulerit.*] Credo, Ciceronem scripsisse *tulerat: directe dicere* autem est, cum res dicuntur, ordine naturae, ut quod in eo est primum, etiam primo loco dicatur, et sic deinceps, deinde contra, ultimum primo loco, primum ultimo, item porro sine ordine naturali, quod est *intercise* atque *permiste*: ut si dixeris, *omnia parent necessitati*, quod est directe, dicas inverse, *necessitati parent omnia*, vel intercise, *omnia necessitati parent.* Cujus generis multa sunt in orationibus Ciceronis, cum eadem res saepius erat dicenda.

42 *cum verborum momentis.*] Ed. Ven. *augmentis.* Illud ad *varietatem*, hoc ad *vim* refertur.

43 *valebunt - - consentient - - subsequentur.*] Ms. V. refert omnia ad actionem, habetque *valebit - - consentiet, subsequetur.* Sed vulgatum melius.

44 *de oratore ipso.*] Ms. idem habet *oratori ipsi.* Ed. Ven. *tibi de oratore ipso.*

8 C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis exposita est, quid habes de orationis praeceptis dicere? C. P. Quatuor esse ejus partes: quarum prima et postrema ad motum animi valet. is enim initiis est et perorationibus concitandus. Secunda, narratio: et tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quaedam argumentatio; ut illa docendi causa sit, haec commovendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, et a principiis primum ordiar. quae quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus initia benivolentiae conciliandae comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, et maxime liberalitatis, officii, justitiae, fidei; [45] contrariisque rebus in adversarios conferendis, et cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa aut spe significanda: et, si in nos aliquod odium offensiove [46] collocata sit, tollenda ea minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime

[45] *contrariis.*] Ms. E. *contrariisque*. quod verum puto, nam sic Cicero in hac forma semper. Sic et edd. Ven. Junt.

[46] *collocata sit.*] Ed. Ven. *facta vel collata sit.* quod melius videtur. nam *collocare offensionem* non dicitur.

auditor discit, et, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus [47] naturamque causae, si definias, si dividas, si neque prudentiam ejus impedias confusione partium, nec memoriam multitudine: quaeque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quaedam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in praeceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit [48] occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus: et, quae suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum praecepta transferri.

C. F. Quid? in narratione quae tandem conservanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, et quaedam quasi sedes ac fundamentum constituendae fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quae etiam in reliquis fere dicendi partibus: quae partim sunt necessaria, partim assumta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est: [49] sed assumimus etiam suavitatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi et illustrandi praecepta repetemus, in quibus est brevitas: eaque saepissime in narratione laudatur, de 9

[47] *naturamque causae.*] Ms. idem non habet *naturamque*. Et cetera omnia tantum ad genus pertinent. Mox pro *referri*, *conferri*.

[48] *occ. nobis aliquam.*] Ms. E. delet *aliquam*, quod placet, quia statim sequitur *aliquid*, et commode abest.

[49] *sed assumimus.*] Melius e Ms. E. *assumamus* legas, aut *assumemus*, quia est oratio praecipientis.

qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quae narrabuntur, consentient: si cujusque facti et eventi causa ponetur: [50] si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, et vitae fides. Suavis autem narratio est, quae habet admirationes, exspectationes, exitus inopinatos, interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, laetitias, cupiditates. Sed jam [51] ad reliqua pergamus.

C. F. Nempe ea sequuntur, quae ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quae quidem in confirmationem et reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, [52] id aut sit, necne sit, aut quid sit, aut quale sit quaeritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F.
10 Teneo istam distributionem. Nunc conjecturae locos quaero. C. P. In verisimilibus, et in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorem esse ad libidinem. Propriae autem notae argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus et quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsa-

[50] *si testata dici v.*] Ms. E. *testate.*

[51] *ad reliqua pergamus.*] Ed. Ven. *transeamus.*

[52] *id aut sit.*] Margo ed. Ven. *id an aut sit.* bene.

rum negotiorumque naturis. In personis naturae primum
spectantur, valitudinis, figurae, virium, aetatis, marium,
foeminarum: atque haec quidem in corpore: animi
autem, aut [53] quemadmodum affecti sint, virtutibus,
vitiis, artibus, [54] inertiis, aut quemadmodum commoti,
cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque haec
quidem [55] in natura spectantur. In fortuna, genus,
amicitiae, liberi, propinqui, affines, opes, honores,
potestates, divitiae, libertas, et ea, quae sunt iis con-
traria. In locis autem et illa naturalia, maritimi an
remoti a mari: plani an montuosi: laeves an asperi:
salubres an pestilentes: [56] opaci an aprici: et illa for-
tuita, culti an inculti: celebres an deserti: coaedifi-
cati an vasti: obscuri an rerum gestarum vestigiis
nobilitati: consecrati an profani. In temporibus 11
autem, praesentia et praeterita et futura cernuntur. in
his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paullo post, aut
aliquando futura. Insunt etiam in temporibus illa,
quae [57] temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver,
aestas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut
dies, ut nox, hora, [58] tempestas; quae sunt naturalia:
fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiae. Jam
facta et eventus aut consilii sunt, aut imprudentiae;
quae est aut in casu, aut in quadam animi permotione:

[53] *quemadmodum affecti sunt.*] Ms. E. *affecti sint.* bene. pendet enim a *spectantur*.

[54] *inertiis.*] Ms. *meritis.* male. *artes* et *inertiae* opponuntur.

[55] *in n. spectantur.*] *Spectantur* abest ed. Ven. bene. item mox *potestates*.

[56] *opaci, an aprici.*] Ms. V. addit *lucidi* post *opaci*.

[57] *temporis.*] Ed. Ven. *temporum*.

[58] *tempestas*] non videtur hic locum habere. neque enim est pars temporis aut diei.

casu, cum [59] aliter cecidit, ac putatum sit: permotione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovit. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum et malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extrà esse possunt. Hujus igitur materiae, ad argumentum subjectae, perlustrandae animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, [60] clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiamsi praeparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo pondere, partim, etiamsi videntur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt coacervata, proficiunt. atque in his verisimilibus insunt nonnumquam etiam certae rerum et propriae notae. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnumquam, [61] etsi est incredibilis, tamen homines commovet.

12 C. F. Quid? definitionis quae ratio est et quae via? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus, proprium quid sit, eluceat. Sed quoniam de propriis oritur plerumque magna

[59] *aliter cecidit.*] Sic ed. Ven. quod est melius quam vulgatum *accidit*. Mox eadem pro *ponenda* habet *ponderanda*.

[60] *clamor editus.*] Ed Ven. *auditus*.

[61] *etsi est incredibilis.*] Sic recte Ms. E. vulgo *sit*.

dissensio, definiendum est saepe ex contrariis, saepe etiam ex dissimilibus, saepe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere saepe aptae, et enumeratio consequentium, inprimisque commovet explicatio vocabuli ac nominis.

C. F. Sunt exposita jam fere ea, quae de facto, quaeque de facti appellatione quaeruntur. Nempe igitur ea restant, quae, [62] cum factum constet, et nomen, qualia sint, vocatur in dubium. C. P. Est ita, ut dicis. C. F. Quae sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut jure [63] factum, depellendi aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriae nomine, aut denique necessitate, inscitia, casu. Nam quae motu animi et perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis judiciis, non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo, quale sit, quaeritur, ex controversia, jure, et rectene actum sit, quaeri solet: quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Agesis ergo, quoniam in confirmationem et reprehensionem diviseras orationis fidem, et dictum de altero est: expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione adversarius sumserit, si fictum aut falsum esse possis docere; aut redarguenda ea, [64] quae pro verisimilibus sumta sint: primum dubia sumta esse

[62] *cum factum constet, et nomen, qualia sint.*] Ms. E. *et factum, et nomen quale sit.* bene, ut puto.

[63] *factum depellitur, aut ulc.*] Sic vulgati. Lambinus corrigebat *defenditur*, ut est aliis locis in tali re, ut c. 19. Neutrum probat Gruterus. Ms. V. autem et ed. Ven. habent *depellendi aut ulc.* quod verum puto, atque recepi. Ms. E. habet *appelletur*.

[64] *quae sumpta sunt.*] Quia ante est *quod sumserit*, hic quoque scribendum est *q. s. sint.*

pro certis: deinde etiam in perspicuè falsis eadem posse dici: tum ex iis, [65] quae sumserit, non èffici, quod velit. Accedere autem oportet ad singula: sic universa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingeniis hominum criminosorum sit exposita vita innocentium.

13 C. F. Quoniam unde inveniuntur [66] quae ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur, exspecto. C. P. [67] [Argumentationem] quaerere videris, quae sit argumenti explicatio: [quae sumta ex iis locis, qui sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est.] C. F. Plane istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cum sumseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumsitque ea, [68] quibus niteretur: atque

[65] *quae sumserit - - - quod velit.*] Sic rescripsi e Ms. E. et ed. Ven. nam refertur ad *adversarium;* et *quod* pro *quae* ex eodem Ms.

[66] *quae ad fidem pertinent.*] Ed. Ven. *attinent,* quod verum videtur. nam et alibi huic illud substitutum est.

[67] *Argumentationem - - - quae sit a. e.* etc.] Aldus et Junta habent *quae est.* Sane *sit* in hoc textu stare non potest. Sed verbum *argumentationem* sine dubio est spurium. nam nomen hoc post ponitur: est ergo explicatio argumenti argumentatio. Nec argumentatio sumitur e locis, sed argumentum, ejus autem tractatio est argumentatio. Ms. autem E. non habet *quae sumta - - dilucide est,* quod placet. nam hic de genere modo sermo esse potest, explicatio ejus et praecepta faciendi sequuntur: videnturque ea verba aliunde sumta esse, ubi de argumentatione sermo est.

[68] *quibus uteretur.*] Ms. E. *niteretur;* quod librarii non est. Similis confusio infra c. 36. et pluribus aliis locis, qui deinde indicabuntur. Non dubitavi recipere. Sed ed. Ven. *quibus monstret.*

his confirmatis, ad propositum retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro et contra, [69] prius sumit, quae vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jacit ad extremum. [70] Est autem illa varietas in argumentando, et non injucunda distinctio: ut, cum interrogamus nosmet ipsi, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quae sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes: et si non omnia [71] disputando confirmabimus, breviterque interdum, quae erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.

C. F. Quid? illa, quae sine arte appellantur, quae 14
jamdudum assumta dixisti, [72] ecquonam modo, ecquonam loco artis indigent? C. P. Illa vero indigent: nec eo dicuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea non parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, et maxime in testibus. Nam et de toto genere testium, quam id sit infirmum, saepe dicendum est: et argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus testibus creditum non sit: et de singulis testibus, si natu-

69 *prius sumit, quae vult*] ut signa rei, ex quibus docere vult: *quod proponendum fuit*, est, quod volebat effici. Nempe ordine simplici primum dicimus, quod defendere volumus, deinde argumenta subjicimus; hic est contra.

70 *Est autem illa v.*] Ms. E. ed. Ven. *etiam*. Mox *nosmet ipsos* scr. *nosmet ipsi*, ut alibi est, et lex scribendi postulat.

71 *confirmando disputabimus.*] Ms. E. ed. Ven. *disputando confirmabimus*. quod verum est.

72 *ecquonam modo.*] Abest Ms. E. et ed. Ven. nec satis placet: et repetitio verbi *ecquonam* frigidiuscula videtur. Contra ab ed. Ven. abest *ecquonam loco*.

ra vani, si leves, si cum ignominia, si spe, si metu, si iracundia, [73] si misericordia impulsi, si praemio, si gratia adducti: comparandique [74] superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Saepe etiam quaestionibus resistendum est, quod et dolorem fugientes multi in tormentis ementiti persaepe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, [75] quam verum infitiando dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent: alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, [76] ac mortis, vim tormentorum pertulerunt: alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque haec exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam [77] in utramque partem sunt exempla, et item ad conjecturam faciendam loci) in contrariis contraria sint sumenda. Atque etiam incurrit alia quaedam in testibus et in quaestionibus ratio. Saepe enim ea, quae dicta sunt, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.

15 C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quae posita in perorando est, de qua sane velim audire. C. P. [78] Facilior est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes, amplificationem, et enumerationem. Augendi autem et hic est proprius locus in perorando:

[73] *si misericordia.*] Ms. E. *si invidia, si mis.* quod non est alienum.

[74] *superiore cum auctoritate testium*] i. cum testibus, quorum major auctoritas fuerit.

[75] *quam verum infitiando.*] E Mss. Erl. et V. et ed. Ven. addidimus *verum;* quod et res jubet addere. Servorum exempla, qui in tormentis, amore dominorum, verum confessi non sunt, sed constantes negaverunt, plura veteres tradidere.

[76] *ac mortis.*] Sic Ms. V. corrigit *aut.* Sic ed. Ven. bene.

[77] *in utramque partem.*] Edd. vett. *in utraque parte.* male.

[78] *Facilior.*] Ed. Ven. *Facilis.* non male.

et in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quaedam affirmatio, quae motu animorum conciliet in dicendo fidem. Ea et verborum genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quae vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta,[79] facta, cognominata; non vulgata, superlata, inprimisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentibus soluta, quae dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, et ea, quae ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi [80] naturalis et non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Haec igitur in verbis; quibus [81] actio vocis, vultus, et gestus congruens, et apta ad animos permovendos, accommodanda est. Sed et in verbis, et in actione [82] causa erit tenenda, et pro re agenda. nam haec, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. [83] Rerum amplifi- 16

[79] *facta, cognominata.*] Primum uterque Ms. noster et ed. Ven. *ficta.* Sed *facta* in hac re usitatum Ciceroni. Sed quae sunt verba *cognominata?* J. M. Brutus corrigit *coagmentata.* Sed Ciceroni *coagmentare verba* dicitur pro vincire verba, quod ab h. l. est alienum: nam sermo est de verbis singulis. nec sunt composita; nam ea ante dixit *juncta.* Nihil melius habeo, quam esse verbum factum e Graeco *συνώνυμα,* ut et Strebaeus accipit.

[80] *naturalis et non explanata oratio*] quae non multis verbis utitur aut artibus oratoriis, sed simpliciter et breviter rem dicit.

[81] *actio vocis, vultus et gestus.*] Ms. uterque delet *vultus:* Lambinus autem e Ms. *voce, vultu, gestu:* quia *actio vocis, vultus,* durum est: sed tamen in his inest actio. Mox semper mihi visum est legendum *accommodanda est:* est enim praeceptum. id quia est in ed. Ven. recepi.

[82] *causa erit tenenda, et pro re agenda.*] Ms. E. *ponderanda, et* post *agendum.* Ed. Ven. habet tantum *ponderanda:* cetera absunt.

[83] *Rerum.*] Ms. E. addit *autem,* item *et* post *maximeque.*

catio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quae dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatae, et consequentium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium, et inter se pugnantium rerum conflictio: et causae, et ea, quae sunt de causis orta, maximeque similitudines et exempla: fictae etiam personae: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quae magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim [84] magna naturâ videntur, alia usu: natura, ut coelestia, ut divina, ut ea, quorum obscurae causae, ut, in terris mundoque admirabilia quae sunt: ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt: usu, quae videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriae, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quae ad communionem hominum et liberalitatem valent. Ex iis et cohortationes sumuntur ad ea retinenda: et in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, et miseratio nascitur.

17 [85] Proprius locus est augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, [86] si bona ex fortuna quis cadat: et, a quorum caritate divellatur: quae amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusve sit, exprimatur breviter. Cito enim arescit lacryma, praesertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum

[84] *magna natura.*] Ms. E. *naturâ magna.* melius.

[85] *Proprius locus est.*] Addidi *est* ex ed. Ven.

[86] *si bona ex fortuna.*] Ms. V. non habet *ex* a m. pr.

est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est judicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quae ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt exspectationem, admirationem, voluptatem: in cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes et exempla valent plurimum. In judiciis accusatori fere, quae ad iracundiam; reo plerumque, quae ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet, et defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnumquam laudatori, suasori non saepe, accusatori saepius quam reo, necessaria. [87] Hujus tempora duo sunt, si aut memoriae diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, et breviter expositis, vim est habitura causa majorem. [88] Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria; [89] quorum dissolutio in brevitate lucebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriae suscepta videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

C. F. Quoniam et de ipso oratore et de oratione 18
dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extre-

87 *Hujus ipsa t. d. s.*] *Ipsa* mihi suspectum fuit. Deinde reperi abesse ed. Ven. itaque delevi.

88 *Et reo.*] *Et* bene abest ed. Ven.

89 *quorum dissolutio in brevitate lucebit.*] Sic cum Lambino reposuimus pro *latebit*, qui hanc lectionem in Mss. reperit, ut Gruterus in Palat. nos in Vit. et ed. Ven. Vulgatum *latebit* nec aptum loco, nec convenit verbo sequenti *pungent*. Nempe brevitas magis perspicuam facit dissolutionem, non occultat: quod foret vitiosum.

mum proposuisti, quaestionis locum. C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quaestionum genera; quorum alterum, finitum temporibus et personis, [90] causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, propositum voco. [91] Sed est consultatio quasi pars causae quaedam et controversiae. inest enim infinitum in definitio, et ad illud tamen referuntur omnia. [92] Quamobrem prius de proposito dicamus: cujus genera sunt duo, cognitionis alterum; ejus scientia est finis, ut, verine sint sensus: alterum actionis; quod refertur ad efficiendum quid, ut, si quaeratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit, necne: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, [93] jus in natura sit, an in more: quid autem sit; sitne jus id, quod majori parti sit utile: quale autem sit; [94] juste vivere, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera: unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia

[90] *causam appello.*] Sic ed. Ven. Ms. V. *causam controversiam:* Aldus et Junta edidere inverse, *controversiam causam.* Gruterus ex ed. vetere *controversam caussam.* Etiam supra vidimus, in hac re turbari in libris. Fortasse fuit *controversiam et causam.* Nam et mox utrumque conjungit, ubi pariter in libris quibusdam ut Viteb. *et* omittitur. Mox delevi *quod* ante *propositum* ex ed. Ven.

[91] *Sed est consultatio.*] *Consultatio* est quaestio infinita, locus communis, etc. v. c. 4. Gruterus in Ms. reperit *propositum latior pars controversiae, quam causae.* In primo *propositum* non refrager, quia post sic est, idque est idem, quod θέσις, quaestio infinita. v. Clav. Sed cetera non placent. nam *controversia* et *causa* synonyma sunt: et θέσις, quae immiscetur amplificandi causa, non est proprie pars controversiae; nec est major ejus pars in θέσει. Melius ed. Ven. *propositum latius, quasi pars controversiae et causae.*

[92] *Quamobrem prius.*] *Prius* abest Ms. V.

[93] *jus in natura sit, an.*] Ms. V. *in naturane sit:* quod praetulerim. margo ed. Ven. delet primum *in.*

[94] *juste vivere, sit, nec ne, utile.*] Ms. V. *sitne utile,* melius. Ante ed. Ven. *quale a. sit, sic:* non male. saepe ita Cicero.

vitetur: alterum, quod ad [95] aliquod commodum usumque refertur; ut, quemadmodum sit respublica administranda, aut, quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quaeritur, unum genus est quaestionis, possitne aliquid effici? ut, cum quaeritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit? alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu? Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quaestionibus, causae rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid 19
sit id, de quo agitur, quaeritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, [96] ut pertinacia et perseverantia: in altero autem, descriptio generis alicujus, et quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, Honestumne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne utile, in republica administranda versari. De aequitate vero sic: ut, Sitne aequum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solum quaeritur, quid honestum sit, quid utile, quid aequum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid aequius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid aequissimum: cujus generis

[95] *aliquod comm.*] Ed. Ven. *aliquam commoditatem.*

[96] *ut pertinacia.*] Ms. V. *pertinentia.* supra m. s. adscripsit: alii *pertinacia.*

illa sunt, quae praestantissima sit dignitas vitae. Atque ea quidem, quae dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est praecipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis moeroribus, ut in iracundia comprimenda, aut [97] in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque haec fere est partitio consultationum.

20 C. F. Cognovi: [98] sed quae ratio sit in his inveniendi et disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censes, et non eandem, quae est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem et ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quae est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur.

Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, [99] causarum genera restant admodum. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet et efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quod [100] cum latum genus esse potest, saneque varium,

[97] *in timore tollendo.*] Ed. Ven. *deliniendo.* Mox eadem *animorum - - in amplificatione orationis.*

[98] *sed quae ratio est.*] Ms. V. delet *sed:* pro *est* autem scribendum *sit:* nisi malis *requiro* delere. Sed *sit* habet ed. Ven. Mox Ms. V. ed. Ven. post *eandem* delent *esse*, quod praetuli.

[99] *c. genera restant omnino.*] Ed. Ven. addit *et praecepta.* Ms. E. *restant admodum:* quod plane idem est: sed non est ab aberratione aut correctione librarii: ejusque glossa citius sit *omnino*, quam hujus illud. Ed. Ven. voluit idem dare, sed est *amodo.*

[100] *cum latum genus esse potest.*] Aut *cum* vitiosum est, aut *potest.* nempe aut *quoniam* aut *possit* scribendum est.

unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros [1] suscipimus, et ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteri temporis, aut in praeteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum judicii. Ex qua partitione tria genera causarum exstiterunt; unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum; deliberationis alterum, tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi vero placet.

C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quae 21
non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar et laudandi et vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quae conjuncta cum virtute sunt: et quae cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodatè. Non enim dubia firmantur, sed ea, [2] quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quae ante dicta sunt, et narrandi, et augendi praecepta repeten-

1 *suscipimus.*] Vulgo *suscepimus*, quod est ita manifeste vitiosum, ut corrigere non dubitaverim: *suscipimus* est, adhibemus, usurpamus in dicendo. Et sic ed. Ven.

2 *quae certa.*] Ed. Ven. *testata.*

tur. Et, quoniam [3] in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris et ad delectationem refertur, utendum erit iis, in oratione, singulorum verborum insignibus, quae habent plurimum suavitatis: [4] id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, et in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, et similia similibus saepe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum, [5] apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quae admirabilia et nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, et oraculis: sive quae videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina atque fatalia. Omnis enim exspectatio ejus, qui audit, et admiratio, et improvisi exitus, habent aliquam in audi-
22 endo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona malave versantur, externis, corporis, et animi; [6] prima sunt externa, quae ducuntur a genere: quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, praetermisso; si humile, vel praeterito, vel [7] ad augendam ejus, quem laudes, gloriam, tracto; deinceps, si res

[3] *in his causis omnis ratio.*] Ms. V. ed. Ven. *oratio.* Vulgatum verum est. Mox rectius foret *habeant:* atque ita Ciceronem scripsisse puto. In edd. pr. est *hnt*, quod utroque modo legi potest.

[4] *i. e. ut factis verbis*, etc.] Non satis oratio sibi omnibus partibus respondet: ut hoc non satis praecedenti *utendum erit.* Pro *factis* Ms. V. rursus habet *fictis.* Ed. Ven. *id fit, si f. v.* quod placet.

[5] *apto quodam quasi verborum modo.*] Est genus frequens Ciceroni in hac re. quo magis miror, Lambinum correxisse *nodo.* Mox *sunt* abest ed. V. Eadem post: *cecidisse divina.* utrumque bene.

[6] *prima sunt externa.*] Ms. V. non habet *externa:* et melius abfuerit.

[7] *ad augendam ejus, quem laudes, gloriam tacto.*] Primum, latinitate jubente, correxi dudum *laudes* pro *laudas.* Sic deinde reperi in Ms. E. et ed. Ven. Junta etiam vitiosius *laudat.* Tum credo pro *tacto* legendum *tracto.* Decepit homines, quod ante dictum est genus humile praeteriri debere, putaruntque dixisse Ciceronem, si tamen de eo di-

patietur, de fortunis erit et facultatibus dicendum. postea de corporis bonis; in quibus quidem, quae virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est: aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa et [8] varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis et variis disputationibus nunc in quandam angustam et brevem [9] concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quae prudentia, quae calliditas, quaeque gravissimo nomine sapientia appellatur, haec scientia pollet una. Quae vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui temperantiae nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res et in communes distributa est, duobusque modis [10] in rebus commodis discernitur; et ea, quae absunt, non expetendo, et ab iis, quae in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. nam quae venientibus malis obstat, fortitudo; quae, quod jam adest,

cendum sit, id breviter fieri debere. Sed id est ab h. l. alienum. nam leviter tangendo non augetur gloria. Cicero dicit, aut praetermittendam esse prorsus ejus mentionem, vel, si tamen de eo dicatur, id esse ita faciendum, ut inde gloria ejus augeatur, quem laudemus. Sed hoc est *ad gloriam trahere*. Rem esse puto ita claram, ut recte in textu poni sine libris putem. Mox ed. Ven. *si res patietur* pro *patitur*: margo *patiatur*. *Patietur* recepi; ante est *si erit*.

[8] *varia facta in pr. v. genera sunt dirigenda.*] Quid est *in genera dirigere?* Immo *dirimenda*, vel *digerenda*. Hoc probo maxime.

[9] *concludetur.*] Ms. E. *concluditur.*

[10] *in rebus commodis.*] Haec non sunt in ed. Ven. male.

tolerat et perfert, patientia nominatur. Quae autem haec uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cujus est liberalitas, in usu pecuniae: simulque [11] altitudo animi, in capiendis incommodis et maxime injuriis: et omne, quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum. [12] In communione autem quae posita pars est, justitia dicitur, eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, vulgo autem bonitas: creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi

23 lenitas, amicitia in benivolentia nominatur. Atque haec quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliae quasi ministrae comitesque sapientiae: quarum altera, quae sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit et judicat: quae virtus omnis in ratione scientiaque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia: quae ex eodem hausta genere, [13] quo illa, quae in disputando est, uberior est atque latior, et ad motus animorum vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque [14] hi sunt fere quasi quidam habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distinc-

[11] *altitudo animi in capiendis incommodis.*] Ms. E. *dimittendis;* quae est glossa e latinitate ecclesiastica, pro *praetermittendis.* *Capere* injurias est *accipere.* Si quis velit [illegible] intelligere, accipiat pro tolerare, parem se iis ferendis praestare. Mox delevi *vel* ex ed. Ven. ante *non.* margo ejus addit *et.*

[12] *In comm. a. quae,* etc.] In ed. Ven. abest *autem.* Margo habet *In commune autem.*

[13] *quo illa, quae in disputando, uberior est.*] Post *disputando* Ms. E. addit *est,* ut edd. Ven. Junt. quo sine oratio est durior. non enim solet in hac forma omitti: sed potuit omitti, quia mox sequitur.

[14] *hi sunt quidem fere.*] Semper me offendit hic *quidem,* quod in hac formula non reperi. Quia et ab ed. Ven. abest, delevi.

ti: a quibus ut quaeque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam [15] perfecti animi habitus, ad virtutem quasi praeculti, et praeparati rectis studiis et artibus: ut, in suis rebus, studia litterarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensurae, ut siderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis praecipue colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, praecipue atque insigniter diligendis. Atque haec quidem virtutum. Vitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia, quae virtutem videntur imitari, nam et prudentiam malitia, et temperantiam immanitas in voluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in animis extollendis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam [16] duritia immanis, et justitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et verecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque verborum, et hanc oratoriam vim inanis quaedam profluentia loquendi. Studiis autem bonis similia videntur ea, quae sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis vis laudandi vituperandique ex his sumetur virtutum vitiorumque partibus: sed in toto quasi contextu orationis haec erunt illustranda maxime, quemadmodum quisque generatus, [17] quemadmodum educatus, quemadmodum institutus

15 *perfecti animi hab.*] Epitheton me solet offendere. Commode abesset. Ed. Ven. habet *ficti*.

16 *duritia immanis.*] Ms. E. ed. Ven. *inanis*, male.

17 *quemadmodum educatus.*] Abest Ms. E. Nempe id etiam intelligi potest in verbo *institutus*.

moratusque fuerit: et, si quid cui magnum aut incredibile acciderit. maximeque si id divinitus accidisse potuerit videri: tum [18] quod quisque senserit, dixerit, gesserit, ad ea, quae proposita sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causae rerum, et eventus, et consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio praeteriri debebit, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quae post mortem erunt consecutae.

24 C. F. Accepi ista, didicique breviter, non solum quemadmodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam et quae praecepta teneamus. C. P. [19] Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, et quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam et, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: et, si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus,) id est reliquis et honestatibus in civili ratione, et commodis anteponendum. Cum autem quaeritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum.

18 *quod quisque - - - accommodabuntur.*] Usitatius erat *accommodabitur;* sed vulgatum etiam sine vitio est.

19 *Est igitur,* etc.] Ed. Ven. *Sit ig. i. d. f. u. ad quam.* Quod non displiceret, si sequeretur *referantur.*

Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasione et dissuasione; suasori proponitur simplex ratio: si et utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri potest, [20] ne suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quae in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria; quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quae sita sunt in officiis atque virtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copiae. Eorum autem, quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: honestate, ea, quae proficiscuntur ab iis virtutibus, de quibus paullo ante est dictum: quae sunt laudabilia ipsa per se: commoditate autem aliqua, quae sunt in corporis aut in fortunae bonis expetenda. quorum alia sunt [21] quasi cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiae, clientelae. Est etiam [22] quaedam quasi materies subjecta honestati: quae maxime spectatur in amicitiis. amicitiae autem caritate et amore cernuntur. nam

[20] *ne suscipiatur.*] Sic pro *nec susc.* edidi e Ms. E. et ed. Ven.

[21] *quasi cum hon. conjuncta.*] Vulgati addunt post *quasi*, *quodammodo*, quod auctore Ms. E. omisi. Est glossa τοῦ *quasi*. Mox in eodem *ut* additur omnibus verbis in altero membro, *ut vires*, *ut forma*, etc. quod rectum videtur.

[22] *quaedam quasi m.*] Sic Ms. E. Vulg. *quasi q. m.* sed in illa forma est hic ordo perpetuus, etsi non necessario *quasi* suo verbo additur, ut alibi diximus. Paullo ante addidi *in* ex ed. Ven. *fortunae bonis.*

cum deorum, tum parentum, patriaeque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, et liberi, et fratres, [23] et alii, quos usus familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quae sint contraria. Quodsi semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quae vim habent maximam, persaepe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur: ad hanc difficultatem explicandam praecepta referamus. Et quoniam non ad veritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum [24] humanum et politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, justitia, omnisque virtus, illi autem alteri, quaestus, emolumentum, fructusque proponitur. [25] Atque etiam voluptas, quae maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando

[23] *et alii.*] Ms. E. *et hi*, melius fortasse.

[24] *hum. et politum.*] Ed. Ven. *h. expolitumque.* at margo: *alterum expolitum, quod*, etc.

[25] *Atque etiam voluptas.*] Hic locus in vulgatis prava interpunctione vitiatus est, quam nos correximus. Primum initium novae periodi est in *Atque etiam.* et sic est in ed. Ven. deinde omnia uno tenore continuantur, desinuntque in *laudanda est*, ubi et sinit ed. Junt. cum stulte in vulgatis novi etiam capitis initium sit in verbis *in suadendo.* Rursus initium novae sententiae est in verbis *Et illud videndum*, ut est etiam in Ms. V. Ed. Ven. *videndum est.*

adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum consilium des, saepe sane laudanda est. Et illud viden- 26
dum, quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, [26] quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor [27] gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus [28] corruptum. quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, [29] qua vi bona consequi, malaque vitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude et de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quae in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliae atque ignominiae. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moveat. [30] Quare, quod ad utilitatem spectet, ex iis, quae dicta

[26] *quam ignominiam.*] Delevimus cum Lambino *ut*, post *quam*: quod et aliis et Erl. libro abest.

[27] *gravis est. Est genus h.*] Ms. E. sic habet: *q. r. d. gravis est testis, genus h. - - esse corruptum.*

[28] *corruptum.*] Ed. Ven. *omne corruptum.*

[29] *qua vi*, etc.] In Mss. Lambini erat *qua via*. Ms. E. habet *quae bona*, etc. opinor pro *qua re*, ut est in ed. Ven. V. *qui*, pro quomodo. bene. Sic et supra.

[30] *Quare quod ad u. spectet.*] Sic pro *spectat*, Mss. nostri, ed. Ven. ut postulat consuetudo latinitatis elegantis. Sed videtur etiam *quid* legendum, ut post.

sunt, reperietur: [31] quid autem possit effici, necne, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quaeri solet, maxime ex causis iis, quae quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliae, quae ipsae conficiunt; aliae, quae vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illae superiores, conficientes vocentur; hae reliquae ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta et perfecta per se; alia aliquid adjuvans, et efficiendi socia quaedam: cujus generis vis varia est, et saepe aut major, aut minor, [32] ut et illa, quae maximam vim habet, sola saepe causa dicatur. Sunt autem aliae causae, quae aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quaeritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi

27 ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, et contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniae, sociorum, earumve rerum, quae ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quae nobis [33] suppetant, sed etiam illa, quae adversentur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse quae suademus, erit persuadendum, sed curan-

[31] *quid autem possit effici, nec ne.*] Vulgo *quod p. e. nec ne possit.* Primum *quid* rescripsimus ex Ms. E. et ed. Ven. et delevimus alterum *possit:* quod nunquam sic additur. Exempla in contrarium sunt pauca et dubia.

[32] *ut et illa.*] Ms. E. *Ut etiam ea:* lenius. Haec usque ad *dicatur* absunt ed. Ven.

[33] *suppetant - - adversentur.*] Sic recte ed. Ven. Vulg. *suppetunt, adversantur.* Mox ab eadem abest *facilia,* non male. Sunt et in contrario tantum duo.

dum etiam, ut illa, facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est; aut efficiendi [34] difficultates efferendae, neque aliis ex praeceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia ac necessaria saepe honestis, vel haec illis anteferre. Ad commovendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, hujusmodi sententiae, quae aut ad explendas cupiditates, [35] aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi; de incerto statu fortunae, dubiisque eventis rerum futurarum, et retinendis suis fortunis, si erunt secundae: sin autem adversae, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis [36] brevia esse debent. non enim supplex, ut ad judicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, et gravis, et sententiis debet ornatior esse, quam verbis.

C. F. Cognovi jam laudationis et suasionis locos. 28
nunc, quae judiciis accommodata sint, exspecto; idque nobis genus restare unum puto. C. P. Recte

34 *difficultates efferendae.*] Arbitror Ciceronem scripsisse *afferendae*, quia hic nondum de augendo agitur, et *efferre e locis* i. e. reperire, eruere, durius est. Ager effert, non rusticus ex agro.

35 *aut ad odium satiandum*] *ad* addidimus e Ms. E. edd. Ven. Junt. Nam et in tertio membro est.

36 *brevia esse debent.*] E. Ms. E. ed. Ven. edidi *debent*, quia idem tempus est in frequentibus.

intelligis. Atque ejus quidem generis finis est aequitas; quae non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnumquam: ut, [37] cum de verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis, sine lege, aut sine testamento, petitur possessio: in quibus causis quid aequius, aequissimumve sit, quaeritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, aequitatis locis. Atque etiam ante judicium, de constituendo ipso judicio solet esse contentio, cum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quaeritur. Quae etiamsi ante, quam res in judicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut [38] confecta [non] sunt; tamen in ipsis judiciis permagnum saepe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: [39] non a me, non hac lege, non his verbis, non hoc judicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque judiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda aequitate, quod ea fere ge-

[37] *cum de verissimo accusatore disp.*] nempe in ea, quae dicitur Divinatio.

[38] *confecta non sunt.*] *Non* aberat a Mss. Lambini, probabatque et ipse et Hotomannus. Idque contextus satis firmat rectum esse, etsi Gruterus, id se videre, negat. Res maxime patet e particula *tamen:* tamen in judicio multum valet, cum ab eo, unde petitur, tales exceptiones fiunt, plus petisti, sero petisti, etc. etsi haec omnia ante judicium disputata et confecta sunt: sc. vim tamen habere possunt, cum in ipso judicio repetuntur et apud judicem causae petitori opponuntur. Itaque *non* saltem uncis inclusi.

[39] *non a me.*] In Lambini Mss. tribus erat, *a me petere, debuisti*. Sed ea glossa est.

neris ejus sunt, ut, quamquam [40] in ipsum judicium
saepe delabantur, tamen ante judicium tractanda
videantur, paullulum ea separo a judiciis, tempore
magis agendi, quam dissimilitudine generis. Nam
omnia, quae de jure civili, aut de aequo et bono
disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale 29
quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quae in
aequitate et jure maxime consistit. In omnibus igitur
causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capien-
dus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam
aut ita consistendum est, [41] ut id, quod objicitur, fac-
tum neges; aut illud, quod factum fateare, neges eam
vim habere, atque id esse, quod adversarius crimine-
tur; aut, si neque de facto, neque de facti appella-
tione ambigi potest, id, [42] quod arguere, neges tale
esse, quale ille dicat, et rectum esse, quod feceris,
concedendumve, defendas. Ita primus ille status, et
quasi conflictio cum adversario, conjectura quadam,
secundus autem definitione atque descriptione, aut
[43] informatione verbi, tertius aequi, et [44] veri, et recti,
et humani ad ignoscendum disputatione tractandus
est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum

40 *in ipsum judicium s. dilabantur.*] Non placet *dilabi in judicium.* Ms. E. ed. Ven. habent *delabantur*, nec aliter margo; quod est verum, pro influant: ductum a fluminibus, quae in mare delabuntur, non dilabuntur. Horat. C. III, 29. ubi v. Bentleius.

41 *ut id, quod objicitur.*] Addidi *id* e Ms. E. quia in altero membro est, *aut illud, quod f. f.* Videtur etiam *aut*, quod ante est post *Nam*, huc transferendum, *ut aut id quod obj.*: nam *consistendum est ita* pertinet ad omnia, quae sequuntur: exprimitque eum qui post *status* dicitur, cujus primum genus hic exprimitur, quod est, ut post dicitur, in conjectura.

42 *quod arguere.*] Ed. Ven. *quod arguitur.*

43 *informatione verbi.*] Est ipsa explicatio verbi per definitionem aut descriptionem.

44 *veri et recti.*] Abest *et recti* a Ms. E.

resistat oportet, aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut aequitate opponenda, sed etiam rationem subjiciat recusationis suae: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo; tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quae sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quae contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsae defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quae [45] affertur ab reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quae nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo
30 accusatio stare non potest. Ex rationis autem, et ex firmamenti conflictione, et quasi concursu, quaestio exoritur quaedam, quam disceptationem voco: in qua, [46] quid veniat in judicium, et de quo disceptetur, quaeri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quaestionem: ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius; in definitione; Minueritne majestatem Norbanus; in aequitate; Jurene occiderit Opimius Gracchum. Haec, quae primam contentionem habent ex arguendo et resistendo, [47] lata, ut dixi,

[45] *affertur ab reo*] pro *a reo* e Ms. E. ut est c. 36. bis. Et ad hanc formam et alii corrigendi sunt loci.

[46] *quid deveniat in judicium.*] Nuspiam sic reperi, forma legitima est *veniat in j. Devenire in jud.* sic proprie esset, ut supra *delabi* in judicium. Ed. Ven. habet *veniat*, itaque recepi.

[47] *lata et confusa - - adducit in angustum.*] Primum intelligitur ex altero. Disceptatio in angustum adducitur, cum status causae, i.

et confusa sunt. Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem et prima quaestio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit majestatem, quod egit de Caepione turbulentius: populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio: majestas autem, quoniam est magnitudo quaedam populi Romani, in ejus potestate ac jure retinendo, aucta est potius: quam diminuta: et ubi ita refertur; Majestas est in imperii atque [48] in nominis populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: exsistit illa disceptatio; Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, et aequam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum esse [49] factum defenditur, cum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, et conservandae reipublicae causa: relatumque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem, sine judicio, jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio; Potueritne recte, salutis reipublicae causa, civem, eversorem civitatis, indemnatum necare? Ita discep-

e. quae affirmat accusator et negat defensor, cum ratione utriusque ad quaestionem unam redigitur; ut in illo: *minueritne majestatem pop. R. qui rem populo gratam et aequam per vim egerit?* Haec disceptatio erat lata et confusa, cum accusator diceret: *minuit trib. pl. majestatem: nam egit vir vim:* defensor: *non minuit maj. nam rem egit aequam et gratam populo, et volente populo.*

[48] *in omni pop. R. d.*] Ms. E. et ed. Ven. *in nominis pop. R. d.* quod verum est. Nam sic semper in hac definitione majestatis est apud veteres. Sed *in* etiam excidit in principio, idque restituimus.

[49] *factum.*] Abest ed. Ven. bene, ut opinor.

tationes eae, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis et temporibus notatae, fiunt rursus infinitae, detractisque temporibus et personis, rursum ad consultationis formam rationemque revocantur.

31 Sed in gravissimis firmamentis etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius judicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quae conjectura continentur. quod enim factum negatur, [50] id argui non potest scripto. Ne [51] in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis, quid sit penus, aut cum ex lege praedii quaeritur, [52] quae sint ruta caesa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit: [53] aut, si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem et sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re, contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione exsistit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur; in scripti sententiaeque contentione,

[50] *id argui.*] Ed. Ven. *id quidem.*

[51] *in def. venit, genere scripti ipsius.*] Lambinus corrigit *genus scr. i.* Videtur vel intelligendum vel addendum *causa.* Sensus: causa, quae disceptatur, non definitur ex genere scripti, ut ejus ratio habeatur in constituenda causa et controversia. Mox pro *de scripto* Ms. E. *ex scripto:* certe usitatius.

[52] *quae sint ruta caesa.*] Sic Ms. E. non *sunt,* ut vulgati: et sic semper legi ipse.

[53] *aut si ambigue scr. non sit.*] Delevi e Cod. E. et ed. Ven. *etiam* ante *si.* quod et sine libro delendum erat.

utrum potius sequatur judex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

Disceptatio autem cum est constituta, [54] propositum esse debet oratori, quo omnes argumentationes, [55] repetitae ex inveniendi locis, conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quae sunt certarum causarum propria, tangemus. In conjectura 32
igitur, cum est in infitiando reus, accusatori haec duo prima sunt; (sed accusatorem pro omni actore et petitore appello: possunt enim etiam [56] sine accusatore in causis haec eadem controversiarum genera versari;) sed haec duo sunt ei prima, causa et eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem [57] partitio causarum paullo ante in suasionis locis distributa est. Quae enim in consilio capiendo futuri temporis praecipiebantur, quamobrem aut utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit, quamobrem et utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstret. Utilitatis [58] conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque

[54] *propositum esse debet oratori.*] Sic, non *proposita*, legendum esse, semper judicavi. Et sic habent Ms. Vit. ed. Ven.

[55] *repetitae ex inveniendi locis.*] Sic, non *inveniendis*, ut habent vulgati, scripsit Cicero. Sic habet Ms. V. ed. Ven. Ald. Junt. id verum esse, quisque monitus statim sentiet.

[56] *sine accusatore.*] Ms. E. *sine accusatione*, quod verum esse puto.

[57] *partitio causarum - - distributa est.*] Durior pleonasmus; sed eodem modo infra c. 40. *partitio distributa*, et *partitiones dividere*.

[58] *conjectura.*] Ed. Ven. *et* pro *etiam*, quod hic sane desideratur. Est enim hoc alterum praeceptum.

genere majora ponuntur. [59] Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriae dolor: si honoris, si gloriae, si imperii, si pecuniae cupiditas: si periculi timor, si aes alienum, si angustiae rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, [60] si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perrumpendi periculi, vel in longinquum tempus differendi: aut si judicii poena levior, quam facti praemium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum et voluntatis in reo causae reperiuntur, et facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitationeque alicujus incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint haec dicta de causis. C. P. Teneo, et quaero, qui sint illi eventus, quos ex causis effici
33 dixisti. C. P. Consequentia quaedam signa praeteriti, et quasi impressa facti vestigia: quae quidem vel maxime suspicionem movent, et quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causae communiter videntur insimulare et arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid: haec proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod

[59] *Spectantur etiam ad c. f.*] Possis explicare: considerantur ad causam facti reperiendam vel demonstrandam motus, etc. Sed arbitror Ciceronem scripsisse *spectant*.

[60] *si amans.*] Ed. Ven. *si amens.*

ablatum exceptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. [61] Haec enim et talia sunt, quae aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quae si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta [62] illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset; ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiae esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse exspectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: et [63] hic etiam exempla ponentur. Atque haec quidem de argumentis. Sin 34
autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum [64] sua cautione effecisse, testes effugere non potuisse: deinde singuli laudentur: (quae autem essent laudabilia, dictum est:) deinde [65] etiam

[61] *Haec enim et talia.*] Ms. E. *haec enim et alia*, ut ipse olim correxeram. melius Ms. V. et edd. Ven. Med. *Haec enim talia.* Mox Ms. E. ed. Ven. Junt. *aut in re ipsa*, addito *in*. quod verum esse, cetera, *ante*, etc. *postea* indicant.

[62] *illa disp. communi.*] Ms. E. V. addunt: *ut si, a reo, dici poterit* (potest,) *non* (vel haud) *alia ratione commodius effici potuisse, aut:* cui similia sunt cap. 35. init. Eadem sunt in ed. Ven. sed post *occultare non posset.* Ea delevit in exemplo meo corrector.

[63] *hic etiam exempla ponentur.*] Sic esse debet, non *ponuntur:* est enim praeceptum. Sic etiam Mss. V. et E. et edd. Ven. Med. Junt.

[64] *sua cautione fecisse*] *effecisse* Mss. V. E. ed. Ven. rectius. Nam illud esset idem, quod commisisse, sc. in partem deteriorem dictum: quod est alienum.

[65] *etiam argumento firmo.*] Haesere editores in hoc epitheto. Itaque ed. Med. dat *infirmo.* Sed hoc ordine; *infirmo etiam argumen-*

argumento firmo; (quia tamen saepe falsum est, posse recte non credi:) viro bono et firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitae, aut postulatio ut habeantur, [66] causam adjuvabunt: confirmandum genus primum quaestionum erit: dicendum de vi doloris, de opinione majorum, [67] qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi civesque torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos quaeri noluissent, de incestu tamen et conjuratione, quae facta me consule est, quaerendum putaverunt. [68] Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quaestiones, et meditata puerilisque dicenda. Tum facienda fides, diligenter esse et sine cupiditate quaesitum: dictaque quaestionis argumentis et
35 conjectura ponderanda. Atque haec accusationis fere

to. Grutero placet *argumentando*, quod erat in Ms. Pal. Verum, quod subjicitur, non est argumentatio, sed argumentum modo. Suspicor e lectione Mediol. scripsisse Ciceronem: deinde *universe*, vel *universo*: ita respondebunt sibi: *singuli laudentur - - deinde univ. arg.* Sic rursus c. 35. *genus universum* et *singuli* occurrunt. Nisi vero illa lectio est correctio alterius, eaque (*firmo*) e sequentibus huc tracta est. Ceterum parentheses hujus loci non notatae eum impeditum et obscurum fecere. Itaque eas suis signis indicavi.

[66] *causam adjuvabunt.*] Abest ab ed. Ven. *causam.*

[67] *qui eam rem totam.*] Ms. E. ed. Ven. delent *eam.* Forte melius.

[68] *Irridenda etiam.*] Ms. E. *autem.* Ed. Ven. abest *est.* Mox rursus *niti* pro *uti*, idem liber. Tum *meditata puerilisque*: quomodo *meditata* est disputatio puerilis? an scribendum *minuta*, quod solet cum *puerilis* conjungi, ut Brut. 83. Or. 44. Arridet. Si est a Cicerone *meditata*, est argute exquisita, contorta ridicule.

membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio 35
causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentes fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se [69] tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut poenas ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti, quae etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis: et ea, aut eorum, [70] quae ipse facta esse dicit, propria esse defendet potius, quam criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere: testiumque et quaestionum genus universum, et quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, [71] suspiciosa ad acerbitatem, ab accusatore ponentur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, et accusatoris insidiae, et item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, et modice benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris,

[69] *tam ineptum.*] Ed. Ven. *tam apertum.*

[70] *quae ipse facta esse dicit.*] Dedi *dicit* e Ms. E. ed. Ven. pro *dicet.* intelligendum est autem de defensore sive reo. Quodsi hoc ad accusatorem pertinet, scribendum est *diceret*, propter sequentia.

[71] *suspiciosa ad acerbitatem*] i. e. quae suspicionem movere possint periculorum, quibus judicum severitas exacuatur.

erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut praeteritis, aut obscuratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, saepe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque haec quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, et coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad extremum.

36 C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique praecepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum judicis opinionemque penetrarit, et uter ad communem verbi vim, et ad eam praeceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ii, qui audient, magis et propius accesserit, is vincat necesse est. Non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revocato, praevaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo: [72] sit ergo haec contentio prima verborum: in qua, etiamsi propius accedat ad consuetudinem mentemque sermonis defensoris definitio, tamen accu-

[72] *sit ergo haec*, etc.] Hoc est consequens superioris: *ut, si*, etc. pertinetque ad exemplum propositum. *Ergo* est alienum: nisi positum est, quia *si* antecedentis longius abest.

sator [73] sententia legis nititur: [74] negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserint, ratum habere judicium, si totum corruptum sit; si unus accusator corruptus fit, [75] rescindere: nititur aequitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, quaeque tamen complecteretur in judiciis corruptis, ea verbo uno praevaricationis comprehendisse dicitur: defensor autem [76] testabitur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperiet, quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen [77] praevaricatoris; ex consequentibus, quod [78] ea littera de accusatore [79] solet dari judici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi varie esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad aequitatis

73 *sententia legis nititur.*] Ms. E. *utetur.* item V. bis. male, certe futurum est alienum.

74 *negat probari oportere, eos, etc.*] *Probari oport.* non satis commoda h. l. verba; quae si abessent, nemo desideraret. Mox qui *leges scripserint*, pro vulg. *qui - - scripserunt*, ut est in Ms. E.

75 *rescindere nititur aequitate, etc.*] Hic locus aperte est corruptus, et haud facile sine libris sanandus. Hoc primum certum puto, interpungendum esse post *rescindere*: ut facit ed. Ald. Junt. idque nos fecimus. Post, *nititur* (rursus Ms. V. *utetur*) *aequitate*, respicit superius *sententia legis nititur*. Pro *ut illa quasi*, uterque Ms. et ed. Ven. *utilitate, quasi scr. lex sic esset.* In ceteris nihil juvant libri. Ea sic fere corrigenda puto: ut illa etiamsi scripta (libri Mss. solent *scribta*) lex sic esset, (sc. ut praevaricationis tantum mentio fieret,) tamen quaeque complecteretur in judiciis corruptis (i. e. tamen omnia exprimeret, quae ad corruptelam judiciorum pertinent) ea v. u. p. c. dicatur.

76 *testabitur*] Sic scripsi pro vulgato *testatur*: nam sequitur *reperiet.*

77 *praevaricationis.*] Ms. E. *praevaricatoris.* Bene, nam opponitur accusatori.

78 *ea litera*] int. verbum: sic dicitur, quia, qui scriptum sequitur, dicitur *literam* sequi. Sic infra c. 39. conjunguntur *verbum et litera.* Strebaeus accipit de tabella, quae judici datur; sed fluctuat: estque durior interpretatio; cui et pronomen *ea* repugnat.

79 *soleat dari judici.*] Scripsi *solet*: nam et post est *quod significat.* nisi malis ibi scribere *significet.* Littera s. verbum praevaricatoris in formula judici datur, ut de accusatore judicet.

locos, ad rerum judicatarum auctoritatem, [80] ad finem aliquem periculi: communeque sit hoc praeceptum, ut, cum uterque definierit, quam maxime potuerit ad communem sensum vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, [81] qui ita locuti sunt, suam definitionem sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat: defensor autem et ea, quam proposui, aequitate nitatur, et, ea cum secum faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosque inveniendi locos. nam et similibus utetur, et contrariis, et consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quae, aut cum digredientur a causa, dici solent, aut cum perorabunt, haec vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos judicum movendos ex iis, quae sunt ante posita, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit.

37 C. F. Habeo ista: nunc ea, quae quum, quale sit quippiam, disceptatur, quaeri ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Confitentur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo [82] reprehendantur: sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes primas, naturam atque legem: et utriusque generis vis in divinum et humanum jus est distributa:

[80] *ad finem aliquem periculi*] *aliquem* abest Ms. E. nec video, quo pertineat.

[81] *qui ita locuti sunt.*] Edd. Med. Ald. etc. *item. ita* verum est: qui verbum eo sensu dixere.

[82] *reprehenduntur*] scr. *reprehendantur*.

quorum aequitatis est unum, alterum religionis. Aequitatis autem vis est duplex: cujus altera [83] directi, et veri, et justi, et, ut dicitur, aequi et boni ratione defenditur; altera ad vicissitudinem referendae gratiae pertinet: [84] quod in beneficio, gratia; in injuria, ultio nominatur. Atque haec communia sunt naturae atque legis: sed propria legis et ea, quae scripta sunt, et ea, quae [85] sine litteris, aut gentium jure, aut majorum more, retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est, publicum aliud: publicum, lex, senatusconsultum, foedus; privatum, tabulae, pactum conventum, stipulatio. Quae autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conventis hominum, et quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores legesque tueamur, quodammodo naturali jure praescriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidem aequitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quae dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte et voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quae sumetur ex plerisque locis aequitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere: nisi praeterea tu quid requiris.

83 *directi.*] Scribendum aut *recti*, quod alibi vero et justo additur, aut *directe:* nam alterum genus, quod sequitur, non est directum et ex ipsa notione aequitatis sumtum.

84 *quod in beneficio.*] Debebat esse *quae:* sed intelligi potest *genus.* pro *ultio* Ms. E. habet *punitio.*

85 *sine literis*] i. e. sine lege scripta. Non longe post ed. Ven. *naturae jure.*

38 C. F. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum disceptatio [86] versatur in scriptis. C. P. Recte intelligis: eo enim exposito, [87] munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis praecepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet: uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem; quamque defendet ipse, eam rem et sententiam quemvis prudentem, et justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius: eamque sententiam, quam significari [88] posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii; contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, et aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infitietur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur, adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari.

[86] *versatur.*] Ed. Ven. *versetur.*

[87] *munus promissi.*] Ms. E. *quod promisi:* vulgatum est exquisitius et elegantius.

[88] *posse dicet.*] Ms. E. Ed. Ven. *dicit.* Non bene.

Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea,
quae plane scripta sint, [89] neglexerit, quae nusquam
scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo
viros, summae stultitiae putet esse damnandos? Quid
impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod
adversarius, tamquam si exceptum esset, [90] ita dicit
se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scrip-
tor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipien-
dum putarint, exceperint. Quaerenda etiam ratio est,
si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut
iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa
obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii
vocem atque legis. Deinde amplificandi causa, de
conservandis legibus, de periculo rerum publicarum
atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando
maxime graviter erit vehementerque dicendum. Ille 39
autem, qui se sententia legis voluntateque defendet,
in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac
litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil
exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis
darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis men-
tem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis,
in quibus omnis aequitas [91] perturbetur, si verbis
legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus
ejusmodi calliditatis et calumniae retrahatur in odium
judicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet
imprudentiae causa, quae non ad delictum, sed ad

[89] *neglexerit.*] Sic scribendum, non *neglexit:* et sic habent Mss. nostri, edd. Ven. Med. Junt. Statim post *nusquam* bene Ms. E. non *nunquam*, ut vulgati. Sic et ed. Ven.

[90] *ita dicit*] scr. *dicat.*

[91] *perturbetur.*] Sic pro *perturbaretur* dedimus e Ms. E. V. edd. Ven. Med. Junt. Nam alias post scribendum esset *pareretur*. Etiam sine libris hoc vidi, et edidissem.

casum necessitatemve pertineat, quod genus paullo ante attigimus: erit iisdem aequitatis sententiis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque connexa et apta, ut, quae paullo ante praecepta dedimus ambigui, quaeque proxime sententiae et scripti, eadem ad hoc genus causae tertium [22] transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quae nos adjuvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quae modo de scripto sententiaque praecepta sunt, eadem huc omnia transferemus.

40 Expositae sunt tibi omnes oratoriae partitiones, quae quidem [23] e media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi, aut tractari possunt. nam et partiri ipsum, et definire, et ambigui partitiones dividere, et argumentorum locos nosse, et argumentationem ipsam concludere, et videre, quae sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quae sumta sunt, efficiatur, et vera a falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, et distinguere, aut male sumta, aut male conclusa reprehendere, et eadem vel anguste disserere, ut dialectici qui appellantur, vel, ut oratorem decet, late exprimere: illius exercitationis et subtiliter [24] disputandi, et copiose

[22] *transferantur.*] Ed. Ven. *referantur*. Post eadem in fine *transferimus*: corrector fecit *transferamus*. In eadem additur: *Superiorum epilogatio*, nempe e margine Ms.

[23] *e media -- Academia floruerunt.*] Aut *effloruerunt* scribendum, aut *floruerunt* sic intelligendum: sed illud melius puto.

[24] *disputandi -- artis.*] *Artis* spurium puto. Nam *copiose dicendi* ita ad exercitationem refertur, ut *subtiliter disserendi*, quia per *et* conjunguntur: *et s. disserendi, et copiose dicendi*.

dicendi [artis] est. De bonis vero rebus et malis, aequis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare haec tibi sint, mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris, tum et haec ipsa melius, ei multo majora alia cognosces. C. F. Ego vero, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis praeclarissimis muneribus nullum majus exspecto.

M. TULLII CICERONIS

DE

OPTIMO GENERE ORATORUM.

ARGUMENTUM.

Haec est praefatio, quam Cicero conversis a se e Graeco in latinum sermonem orationibus Aeschinis in Ctesiphontem et Demosthenis pro Ctesiphonte praemisit. Quo consilio id fecerit, cum ex ipsa hac scriptione intelligi potest, tum ex Quintiliano XII. 10. scilicet ut horum reprehensiones dilueret, qui ipsius dicendi genus nimis redundans et Asianum atque vitiosum esse dicebant. Ostendit ergo plerosque, quid sit Attice dicere, nescire, atque optimum dicendi genus esse Atticum, h. e. quod tenuia firmiter, mediocria mediocriter, summa graviter tractet.

ORATORUM genera esse dicuntur, tamquam poëtarum. 1
id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatis
enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, [1] quod magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque et in tragoedia comicum vitiosum est, et in comoedia turpe tragicum:

[1] *quod magis est tractatum a Lat.*] Turneb. Adv. 1, 4. e Ms. corrigit *quo*. Sed ne sic quidem commodius sensus est. Mihi totum spurium et scholion esse videtur. Quomodo autem Cicero poterat dicere, dithyrambicum genus magis tractatum esse a Latinis, cum nullus tum dithyrambicus poëta apud Latinos extitisset? et *quo magis* nihil habet, quod ei respondeat. Si genuinum esset, scribendum esset, *quod minus tr*

et in ceteris [2] suus est cuique sonus, et quaedam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis [3] ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos, alios tenues, aut subtiles, aut breves, alios eis interjectos, et tamquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quaeritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere et Ennium, summum epicum poëtam, si cui ita videtur: et Pacuvium tragicum; et Caecilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido. perfectum enim quaero. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permovet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permovere, necessarium. Haec ut alius melius, quam alius, concedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est; et proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum
2 sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex verbis et sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est latine: verborum praeterea, et propriorum, et translatorum elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus: in translatis, ut similitudinem secuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. sunt enim docendi,

[2] *suus est cuique sonus.*] Sic bene Ms. V. pro vulgato *cujusque certus sonus.* nam *certus* est in *suus. cujusque* tamen ferri posset.

[3] *ita numerat plura genera.*] *Plura* abest ab eodem Ms. quod placet. Videtur et *numeret* scribendum, quia sequitur *dicet* aut *dicit.* Post *de re parum* Ms. V. addit *ipsa.*

acutae, delectandi, quasi argutae, commovendi, graves. Sed et verborum est structura quaedam, duas res efficiens, numerum, et lenitatem: et sententiae suam compositionem habent, et ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, [4] erit orator peritissimus; in quo media, mediocris: in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit: genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus: aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat: contra, alius acutiorem se, quam ornatiorem, velit: etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo. siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

Haec dixi brevius equidem, quam res petebat: sed ad 3
id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quaerimus. Est autem tale, quale floruit Athenis: ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Haec vitaverunt fere omnes, qui aut Attici numeran-

[4] *erit orator peritissimus.*] Forte addendum *is.* Ms. V. ed. Med. Ven. *peritissimus orator.*

tur, aut dicunt Attice. sed quatenus valuerunt, [5] sani duntaxat et sicci habeantur, sed ita, ut palaestrice spatiari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. [6] qui quamvis careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quaerunt, quandam etiam suavitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum,) imitemur, si poterimus, Lysiam, et ejus quidem tenuitatem potissimum: est enim multis in locis grandior: sed quia et privatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit.

4 Quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus: magno autem oratori etiam illo modo saepe dicendum est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere: elate Lysias fortasse non possit. [7] Sed si eodem modo putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum judicem diceremus; vim eloquentiae sua facultate, non rei natura, metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam

[5] *sani duntaxat et sicci.*] Sic ed. Ven. Med., bene. pro *s. et sicci duntaxat.*

[6] *qui cum careant.*] Refertur ad illos oratores Atticos, de quibus dixit: sed vitium inest verbis. Correxi *quamvis* pro *cum* ex ed. Ven. *Ita* tamen utcumque intelligi potest. Sed in illa editione est: *qui quo modo et quamvis c.* In quo quid lateat nescio.

Sed si eodem modo.] Videtur scribendum *si qui*, aut *qui*.

increbuit, partim seipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. [8] nam si arriderentur, esset id ipsum Atticorum. Sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem, [9] se non oratores esse, profitentur; si teretes aures habent, intelligensque judicium, tamquam ad picturam probandam, [10] adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua sollertia judicandi: sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumque delectat; dicant, se subtile quiddam et politum velle, grave ornatumque contemnere: id vero desinant dicere, [11] qui subtiliter dicant, eos solos Attice dicere, id est, [12] quasi sicce et integre, at ample, et ornate, et copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid? dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim jam quaerimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. Ex quo intelligitur, quoniam Graecorum oratorum praestantissimi sunt ii, qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps facile Demosthenes:

[8] *nam si arriderentur.*] Sic pro *arrideantur* edidimus: nam sequitur, *esset.* Ms. V. habet *si ridentur*, quod est e *riderentur*, per compendium scripto. Et addit idem *etiam.*

[9] *se non oratores esse profitentur.*] Deleverim *esse.* Non dicimus, profiteor, me oratorem esse, sed profiteor me oratorem. nisi quis malit scribere *confitentur.*

[10] *adhibentur.*] Scribendum est *adhibeantur.* Sic in sequente, quod est huic contrarium, est *dicant.* Et foret primum, *si teretes*, etc. ἀνακόλουθον.

[11] *qui subtiliter dicant.*] Sic, non *dicunt.* et sic est in Ms. V.

[12] *quasi sicce et integre.*] Sic dedi e Ms. edd. Med. Ald. Junt. nam *integre* huc pertinet; in altero membro est *cum eadem integritate,* scil. qua illi superiores. Tum vero *at ample.* transpositae fuere particulae *et* et *at.* Ita arbitror locum esse bene constitutum, qui in libris valde vitiatus est.

hunc si quis imitetur, eum et Attice dicturum, et optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere, id sit Attice dicere.

5 Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis Demosthenisque: nec converti, ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, et earum formis, tamquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo necesse habui reddere, sed genus omnium verborum vimque servavi. non enim ea me annumerare lectori putavi oportere, sed tamquam appendere. Hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, et ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte: sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulcre. Num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docen-
6 dum, ad delectandum, ad permovendum. Quare si quis erit, qui [13] Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione ejus,

[13] *Thucydidio.*] Ed. Med. *Thucydidis*, et mox *a sumtione et suspicione.*

[14] quae versatur in re civili et forensi: [15] qui Thucydidem laudavit, suae nostram adseribat sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem divinus auctor Plato, suum fere aequalem, admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemque omnes docti summum oratorem esse dixerunt, tamen [16] hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, [17] et ferro: quasi rudibus ejus [18] eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius,

> non spurcus homo, sed doctus et acer,
> Cum Pacidiano hîc componitur, optimu' longe
> Post homines natos.

[19] Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci: a quo quaeratur, ecquid possint ipsi melius latine: alterum: Quid istas potius legam, quam Graecas? [20] Iidem

[14] *quae versatur.*] Scr. *quod.* refertur enim ad *genus.* Porro mox ed. Med. *in jure civili,* male.

[15] *qui Th. laudavit.*] Scribendum aut *laudabit* cum Lambino, quod et placet Grutero, aut *laudarit.* Sequentia sic ordinavi ex ed. Med. Vulgo: *adscribat suae nostram sent.*

[16] *hunc in numero,* etc.] Guilielmius corrigebat *hoc in n.* speciose.

[17] *et ferro.*] Hoc non aptum verbo *versatur.* Ms. V. habet *foro,* quod non displicet omnino: sed tamen non solet sic proprium hoc addi in allegoria. Putem excidisse *pugnat.*

[18] *eludit*] est pro *ludit:* cui contrarium est, pugnat ferro.

[19] *Nihil enim illo oratore,* etc.] an ergo solo Aeschine? immo hoc potius de Demosthene dixerit. Nempe *par gladiatorum,* quod inducit Cicero, est *Aeschines et Demosthenes,* utriusque oratione de Corona latine facta. Excidisse videatur nomen Demosthenis: *Aeschines - - - natos: et Demosthenes.* Sed Demosthenes indicatur nomine *Pacidiani.* Videtur legendum *illo pari.*

[20] *Iidem Andriam,* etc.] Videtur in principio addendum: *at.*